Aenmerckingen

OVER DE

Vereenighde Nederlandtſche

PROVINTIEN.

In 't Engels beſchreven, door de Ridder

WILLEM TEMPEL VAN SHENE,

In't Graefſchap van Surrey, Barònet, Ambaſſadeur in den Haag *en tot* Aken, *in't Jaer* 1668.

Over-geſet naer den tweeden Druck, door den Autheur verbetert en vermeerdert.

TOT LONDEN,

Gedruckt by *A. Maxwel*, voor *Sa. Gellibrand.* 1673.

Na de Copye, t'Amſterdam, voor Jacob Vinckel, Boeckverkooper, in de Beurs-ſtraet, in de Hiſtori-ſchrijver.

Regiſter der Hooft-ſtucken in dit Tractaet begrepen.

EERSTE HOOFT-STUCK.

VAn den Op-en Voort-gang der Vereenighde Provintien.	Pag. 1
Van hun Regering.	Pag. 30
Van hun Standt ofte Gelegentheyt.	Pag. 47
Van hun Volck en des ſelfs Geaertheyt.	Pag. 51
Van haer Religie.	Pag. 61
Van haer Koop handel.	Pag. 67
Van haer Macht en Inkomſten.	Pag. 80
D'oorſaken van hun Val in't Jaer 1672.	Pag. 83

BRITISH MUSEUM

De Voor-Reden des Autheurs.

HEbbende onlangs geſien dat de Staet der Vereenighde Provintien, na een ſchrickelijcken aenwas in rijckdom, ſchoonheyt, wijdloopigheyt van commercie en getal van Inwoonderen, eyndelijck opgeklommen is tot ſulck een hooghte (door de macht van hun Zee-vaert, haer gefortificeerde Steden en Militie die ſy in dienſt houden, nevens een geſtadige inkomſte geproportioneert tot ondersteuninge van all' deſe Grootte) als dat ſommige daer door haer hebben benijdt, andere ontſien, en alle hare Naburen haer over haer hebben verwondert.

Soo hebben wy deſen voorleden Somer den ſelfden Staet in het midden van een groot ſchijnende veyligheyt, order, ſterckte en vigeur by na geruineert en vermorſelt geſien in weynige dagen, en door ſeer weynige ſlagen; en als wederom gebracht en vervallen tot hun eerſte beginſelen van ſwakheit en benautheit; vlack open leggende voor alle gevaer, onderdruckt en byna genootſaeckt op een anders genade te leven; haer inlandſche Provintien opgeſlockt door een invaſie, byna ſo ſchielijck en onwederſtandelijck als het inbreken van wateren, het welcke d'andere onderworpen zijn; en het overblijfſel van hun Staet in 't leven gehouden, veel eer door verſuym ofte tweedracht hunner Vyanden, dan door eenige ſterckte der nature ofte betrachtinge van haer eygen herſtellinge.

En om dat ſulck een grootheydt en ſulck een val van deſen Staet ſchijnen te zijn *revolutien*, welckers gelijcke men in geen Hiſtorien vindt, en naulijcks konnen bevat worden, ſelfs van de gene dieſe onlangs hebben geſien; heeft het my toegeſchenen voor een ledigh Menſch de pijne waert te zijn eenige reden te geven van den opgang en voortgang deſer Republike; d'oorſaken van hare grootheit en de ſtappen tot hun val; alle het welcke geſchiede door bewegingen daer de gemeene Man lichtelijck weynigh acht op ſlaet, en niet wel onderſcheyden kan worden, dan van yemant die op 't avantagieuſt geplaeſt is, en dien ſommige dingen aengaende oock ſeer genegen is om de ſelve aen te mercken.

De gewoonlijcke plicht van bedieningen buyten 's Landts, niet alleen door gewoonte maer door order van Staet opgeleyt, heeft my eenige bequame aenleydinge gegeven om eenige formeele reden van dit Landt en deſſelfs Regering te geven; na een twee-jarige Ambaſſade, in 't midden van ſoo groote conjuncturen en negotiatien onder haer en ſodanige revolutie als ſedert aldaer is voorgevallen, dewelcke, hoewelſe lichtelijck deſe diſcoerſen van weynigh belangh voor ſijn Majeſteyt ſijnen Raet mach gemaekt hebben: niettemen ſalſe de oogen van de gemeene Man niet minder gevallen, dewelcke, als luyden aen Strandt levende, buyten op de Steenrotſen loopen om in een ſtorm daer op te ſteroogen, hoewel ſy niet eens ten veinſteren uyt ſouden willen kijcken om in ſtil weer het oogh daer op te ſlaen. Daer benevens op een tijdt, wanneer de daden van deſe vertooninge de oogen en diſcoerſen van hare gebuuren in 't algemeen ſo lieſich houden, en datter na hare Landt-kaerten nu ſoo veel gevraegt wort: dacht my dat een kaert van hun Staet en Regeringe de Werelt niet onaengenaem mocht

zijn, nadien datſe immers alſoo nootwendigh is als d'ander, om te verſtaen de laetſte revolutien en veranderingen onder haer. En gelijck men niemants hiſtorie beter kan beſchrijven dan na ſijn doot, ſo konde men van deſe Staet ſoo wel geen reden geven dan na des ſelfs val: welcks tijd-ſtelling men met recht magh ontlenen van d'uytkomſten van voorleden Somer (hoedanigh oock d'avonturen mogen zijn die haer vorder mogen vergeſelſchappen) nademael dat wy daer in geſien hebben de ſchielijcke en gheweldige diſſolutie van die meer populaire Regeringe, welcke meer als twintigh jaren lang in de Werelt geduurt, en ſulck een geraes had gemaekt ſonder oeffeninge ofte influentie van d'authoriteyt der Princen van Orangien, zijnde ſo een weſentlijk deel aen de eerſte conſtitutien van hun Staet; nochte kan ick hier in geheel verlooren arbeyt doen, daer ick gemackelijck op deſe wijſe teffens ſal konnen beantwoorden, de veelvoudige vragen die my onlangs by deſe occaſie voorgekomen zijn: 't welck my eerſt doe opmercken en verwonderen, hoe onkondich dat wy doorgaens waren in d'affairen en conſtitutien van een Landt dat ſo veel in ons' oogh is, ſoo wel de algemeene ſpoor-wech van onſe reyſe, als het ſubject van ons' diſcours, en daer wy onlangs niet alleen nieuws-gierich na zijn geweeſt, maer ons oock aenging.

Ick ben ſeer gevoeligh hoe weynich dat men met ſchrijven kan op doen, daer veel gewaegt wort en weynig kan gewonnen worden: nademael dat die 't qualijck doet ſmaetheyt gewiſſelijck op ſijn hals haelt, en dat wel te recht, aengeſien dat niemant hem aenſtout om ſijn eygen dwaesheyt t'ontdecken, ofte de Werelt laſtich te vallen; ſchrijft hy wel, ſo behaelt hy de nijdt van de verſtanden welcke met een groote roem ingenomen zijn, en jaloers op hun verhooginge aldaer (als of het uyt liefde geſchiede) ofte in de Staet; en ondervonden hebben dat de naeſte wech tot hun eygen reputatie, recht ofte verkeert licht, na de beſpottinge van andere Menſchen; maer het zy hier me ſoo als het wil, ick en heb geen ſorch: want het is de roem-ſucht die voor verwijt is beducht; en ick beoogh wat anders met mijn ſchrijven dan gantſch ledige luyden, en onder deſelve my ſelven, op te houden; want ick moet bekennen dat ick het algemeene beſt gantſch on-dienſtigh zijnde en on-bedreven in de bekommeringen om ſchatten (welcke de Werelt beſich houden) te vergaderen en op te hopen: de playſieren van jonger of friſſcher Mannen in my kout geworden zijnde; en het timmeren en planten (dewelck daer op plach te volgen) adieuw geſecht hebbende; weynich ſmaeck vindende in d'algemeene ommegang; en ongemack in het veel leſen uyt het gebreck mijner oogen (ſedert een ongemack daer in bekomen door veel onnoodige neerſtigheden in mijne bedieningen buyten 's Landts aengewendt:) kan'er naulijck een lediger Menſch als ick bevonden worden; en die gevolghlijck meer te verſchoonen is in ſoodanige ſtudien als deſe zijn, plaets te geven: hebbende niet anders te doen dan het genot te nemen van een gemaklijk eenſaem leven en fortuyn: het welcke gelijk ick weet dat my niemant benijden kan, ſo dank ick God dat my niemant het ſelve kan verwijten.

Het en is niet onbekent dat de roon van 't leſen noyt lager liep dan in deſe eeuwe; en ſelden verder gaet dan met inſicht van een capitael te winnen om ſeker beroep ofte hantering me op te ſetten; de begeerte ofte luſt tot wetenſchap

zijnde

zijnde of ten deuren uyt gejaegt door het ſchrander vernuft, daer de tegenwoordige werelt behagen in ſchept, ofte geſlagen door intereſt, d'erſe ſoo mee ingenomen is: en het ſtuderen in boecken inruymende de vryheden ofte raffineringen van vermaeck, welcke door deſen minder bekent waren en minder toegeſtaen als nu: ſommige nochtans ſal men altoos vinden in de werelt die niet meer van hun ledige uuren afeyſſchen dan dat ſy haer ſelven mogen vergeten; en of dat met drincken of ſpeelen, met vryagie ofte beſigheyt, ofte door ſommige divertiſſementen al ſoo ydel als deſe te weegh gebracht werde, het is al een.

Daer-en-boven kan het d'eene tijdt of d'ander lichtelijck gebeuren dat ſeker Prins ofte groot Miniſter geen qua gevallen ſcheppe in deſe ſoorte van Memorialen (op ſulk een ſubject om te betreden de voetſtappen van Negotie en Rijkdom, van order en machten in een Staet; en oock die van ſwacke of geweldige raedſlagen, van verdorven ofte quaet beleyt, van factie ofte hertneckigheyt, welcke de vaſte en beſtendighſte Regeeringen konnen doen vergaen en te niet brengen: op dat ſy alſoo door reflectien op uytheemſche uytkomſten haer te beter en te vroeger binnen Landts tegen deſelve mogen voorſien, en hun eygen eere en geluck, door gelijcke trappen met de voortpoet en behoudenis van die Natien daer ſy over regeeren, verheſſen.

Want onder faveur der gener die in onſe eeuwe voor ſchrandere herſenen ſouden willen paſſeren met te ſeggen dingen welcke David ons ſeght, dat de Sot in ſijn eeuwe ſeyde; en marckten met ſoodanige Waaren te Marckt te brengen, welcke (Godt weet) altijdt in de Werelt zijn geweeſt, hoewel bewaert in boecken, om dat ſy d'Eygenaers daer van in voorige eeuwen plachten te brandtmercken met de Namen van Buffous, godtloſe ofte ſchaemteloſe Menſchen; de welcke alle vorm en order ſo wel als Godtvruchtigheyt en waerheyt beſpotten: en onder de benaminge van beuſelingen ſelfs de banden van alle Borgerlijcke ommegang ontbinden; al is het dat ſy ſelfs door gonſte en onder beſcherminge daer van ſoo veel grooter proportien van Rijckdom en playſieren genieten, dan haer ten deel ſou vallen indien alles gemeen wiert, gelijck hun deſſeyn ſchijnt te zijn (want dan ſouden ſoodanige poſſeſſien Rechts-halven de ſterckſte en braefſte onder ons toebehooren.)

Onder faveur van ſoodanige Mannen, geloof ick, ſullen d'eene tijdt of d'ander alle de gene die 't willen onderſoecken, gewaer worden, dat ſoo lang als de menſchelijcke natuur blijft dieſe is, de ſelfde ordres in Staet, de ſelfde diſcipline in Legers, de ſelfde eerbiedigheyt tot Heylige ſaken, en reſpect tot Borgerlijcke inſtellingen, de ſelfde krachten en diſpoſitien van Princen en Magiſtraets-perſoonen, door intereſt ofte navolging op de coſtuymen en humeuren van het Volck gederiveert, altijt de ſelve werkingen ſullen hebben op ſterckte en groothoyt van alle Regeringen, en op de eere en achtbaerheyt ſoo wel van de Regenten, als op het geluck en behoudenis der gener die gehoorſamen.

Wy en hebben oock niet te dencken dat de Princen ſelfs hier by ſchade komen te lijden ofte verkleynt worden, als men ſiet dat ſy hun tijdt en gedachten beſteden aen ſoo nuttelijcke ſpeculatien, en tot ſoo heerlijcke inſichten: maer dat ſy daer door veel eer hun rechte prerogatijf van ſoo wel geluckiger als

grooter te zijn, dan Onderdanen konnen worden, bekomen; want alle playſieren des ghevoels die yemant kan ghenieten, zijn een particulier fortuyn en ordinary beleydt onderworpen; verflaeuwen met de Jaren en verdoven met het gebruyck, moeten door ſtilſtandt wederom levendigh gemaeckt worden, en wachten op de wederkomſte van een nieuwe appetijt, die de rijcke niet meer als de arme in haer gebiedt hebben. De vlagen van een vlugh verſtant en goe humeur, ſpruytende uyt de dampen ofte geeſten van Wijn, verſchillen weynigh van de gene die uyt de hitte des bloedts op d'eerſte aenkomſte van heete koortſen ofte raſende ſieckten, voort-komen; en ſijn ſlechts (gelijckſe in der daet zijn) d'effecten van ongetempertheyt; maer de playſieren van imaginatie, gelijckte ſelfs de playſieren des gevoelens verhoogen en raffineren, ſoo is het oock datſe haer verder uytſtrecken en langer duuren; en by aldien dat de meeſt wereltſch of vleeſchlijck geſinde menſch bekent, ſal ſtaen dat 'er playſier ofte vermaeck is in het behagen, ſoo moet hy oock toe-ſtaen dat 'et voor ſich ſelven goet is, anderen goet te doen; en hoe ſich dit verder uyt-ſtreckt, hoe 't hooger op-ſtijght en te langer duurt. Daer benevens ſteeckt 'er ſierlijckheyt in order, en daer zijn betooveringen in wel-verdiende lof: en beyde zijnſe te grooter, hoe grooter het ſubject ofte de materie; wat het eerſte belangt, blijckende in een wel-geformeerde en wel-geregeerde Staet; het tweede ontſtaende uyt edele en genereuſe daden; nochte konnen eenige aderen van een goet humeur grooter zijn dan die op-ſwellen, door het ſucces van wijſe raedt, en door de geluckige uytkomſten van publijcke affairen; nademael dat de menſch, die vermaeck ſchept in tien duyſent weldadigheyt te bewijſen, noodſaeckelijck meer moet hebben, dan die geen vermaeck ſchept als in ſich ſelven goet te doen.

Doch deſe gedachten vervoeren my te verre, en dienen weynigh ten propooſte: dies ſal ickſe laten varen voor de gene die ick eerſt in mijn hooft had, betreffende den Staet van deſe *Vereenighde Provintien.*

En aengeſien dat de grootte van hun ſterckte en inkomſten op-wieſch, uyt die ongemeene groote Negotie, de voornaemſte ingredienten waer van waren hare Religie, zeden en diſpoſitien; hun ſituatie en de manier van hun Regeering; en dat dit laetſte op-getimmert was geweeſt, ten deele op een out fondament, en ten deele uyt materialen t'ſamen gebracht door veele en verſcheyden voorvallen; ſal het noodigh zijn tot beſchouwinge van dit groot Gebouw, dat wy eenige reden geven van den Op- en Voort-gang van hun Staet, met aen te wijſen de remarcabelſte occaſien van het eerſte, en d'uyt-gangen van het ander; dat wy den aert en conſtitutien van hare Regeering, in de beſondere deelen des ſelfs en d'omme-gangen daer van, van de eerſte tot de kleynſte wielen openbaren. Dat wy aen-mercken wat hun eygen is in hare ſituatien ofte diſpoſitien, en wat in hare Religie; dat wy ſpeculatie nemen van hun Negotie en van des ſelfs oorſaken; van de Militie en Inkomſten waer door ſy ſoo groot geworden zijn, en van d'omſtandigheden en conjuncturen welcke conſpireerden tot hun val. En dit zijn de Hooft-ſtucken, welcke de ordere en argumenten in de beſondere deelen deſer Aenmerckingen ſullen op-maken.

EER-

EERSTE HOOFTSTUCK

Van den Op- en Voortgang der

VEREENIGHDE PROVINTIEN.

DIe den opgangh van deſe Republijcke wil beſchouwen, moetſe van de eerſte beroerten in deſe ſeventien Provintien ophalen, onder de Regeringe van de Hartogin van Parma; en uyt de rechtſchapene oorſaken van dien alomme toegeſtemde algemeenen afval in Duc d'Alvaes tijdt; en om den natuerlijcken ſpring-ader van die Revolutien uyt te vinden, moet hy ſijn reflectie en opſicht nemen op die maniere van Regering, onder welcke d'Inwoonderen van die Provintien ſoo veel eeuwen te vooren hebben geleeft, onder de gehoorſaemheyt van haer beſondere Hertogen ofte Graven: tot dat ſy door trouw, ſucceſſien ofte conqueſten quamen te vereenigen met het huys van Bourgondien, onder Philippus toegenaemt de Goede: en naderhant met dat van Ooſtenrijck onder Philippus, Vader van Karel de vijfde: en eyndelijck in de Perſoon van dien grooten Kayzer ingelijfft in die ongemeene groote heerſchappyen van Duytſchlandt, Spanjen, Italien, en de Indiën.

Het ſal oock deſe navorſchinge niet ongerijmt en van 't ſtuck afgeweecken zijn, wat hooger op d'Antiquiteyten deſer Landen in te ſien: want al is het dat verſcheyde menſchen ſich met een Revier ſlechts ter loop t'aenſchouwen, laten payen, en de daer in voorvallende veranderinge in 't ruygh over heen loopen, wanneerſe ontroert is, ofte klaer; wanneerſe over 't landt ſtroomt, ofte opdroogende 't ſelve verlaet: doch ſoo yemant den aert van 't water wil weten en d'oorſaken dier toevallen, (ſulks dat hy na der ſelver continuatie ofte wederkeeren ſtae,) die moet na den ſpring-ader vorſchen, en letten met wat gewelt datſe op komt, hoe verre datſe haer verſpreyt, en hoe veel kleyne ſtroomen haer daer in ontlaſten, en ſoo doen opſwellen, dat het of vermakelijck of ſchrickelijck zy om aenſien, en dienſtigh ofte gevaerlijck voor d'omliggende Landen.

Het getal en furie der Noordtſche Volckeren onder veel onderſcheydentlijcke benamingen, door verſcheyde overvloeyingen het gantſch gebouw van 't Rooms Rijck omgeſtort, en haer Provintien tot aen den Rhijn toe uytgeſtrekt hebbende, hebben of oorſpronckelijck te voorſchijn gebracht, ofte den wegh gebaent voor verſcheyden Koninckrijcken en Prinſdommen, die zedert ſtandt gegrepen hebben in de geweſten van Europa aen deſe kant van die Revier, welke den Gaulen en Hoogduitſche Volckeren van ouds hare palen ſtelden. Het ſtreeck Landts, 'twelck men doorgaens de Nederlanden noemt, wiert door den inval of doortrecken van dit rouw ongebonden volck ('t welck daer door trock om meerder conqueſten te doen) ſoo verwoeſt, dat d'Inwoonderen vry ſchaers wierden; en niet omſiende na't geen ſy beſaten, ſochten haer veel eer metter jacht ofte met gewelt te generen, dan met hunner handen arbeyt en vlijt: waer door gebeurt is, dat de Landen braeck lagen, en metter tijdt in Boſſchaadgien ofte Moeraſſen veranderden; zijnde de twee natuerlijcke hoedanigheden van alle verwoeſte Landen in ghematighder geweſten; want door veelvoudige ſtortregen

regen en het af-loopen der wateren van hooge in lage Landen, als'er geen uyttocht voor haer is om in een stroom uyt te bersten, doorweeckt zijnde, wordt het vlacke Landt een mengelmoes van water en aerde, en niet dienstigh tot gemeen gebruyck noch tot doortocht voor menschen of beesten, 't welck men een Moerasch noemt. De hooger, en by gevolgh drooger deelen door den regen bevochtight en de Son verwarmt, schieten sekere soorten van Planten so natuerlijck uyt als lichamen seker slagh van hayr; welcke door de woestheyt soo wel van een onbetreden plaets als onbeploeght, tot sulcke boomen ofte spruyten opwassen als de aert van 't Landt mede brengt; en deselve met 'er tijt voor verscheyden slagh van beesten voedtsel en schuyl-plaets voortbrengende, veroorsaken een soort van Landt dat men een Bosch, ofte Woudt noemt.

En sodanigh is het eenige jaren lang voor Karel de Grootes tijdt met Vlaenderen gelegen geweest, soo wanneer de macht der Francken een groot Koninckrijck van hun eygen, na de geheele overwinninge der Gaulen; opgerecht en bevestight hebbende, d'ongeregeltheden van dat Landt tot de manier van een borgerlijcke ofte ten minsten tot een militaire Regeering begosten te brengen; de Landen en Jurisdictien, uyt mildadigheyt van de Prins ofte om de diensten sijner voornaemste Navolgeren en bevelhebbers, te verdeelen: aen welcker Eene een groot streeck van dit Landt met den titel van Woutheer * ofte Houtvester van Vlaenderen geschoncken en vereert wiert. Dese bedieninge duerde tot aen verscheyde Nakomelingen toe, en begost het Landt tot borgerlijcke heuscheyt te brengen, door het gewelt der Struyck-rovers, die de Bosschen en vaste plaetsen overlast aen deden, in den toom te houden, met sachtsinniger volck aen te moedigen tot handthavinge van Bondtgenootschappen; haer te doen steunen op haer eygen klueckheyt en neerstigheyt tot 's levens onderhoudt; op wetten tot hunner bescherming, en op hare vereenigde Wapenen onder de sorge en 't beleydt van hunne Opper-hoofden, om alsoo veyligh te woonen, en van alle overlast bevrijt te worden.

* Forestier.

Ten tijde van Karel de Groote, soo sommige schrijven, ofte, soo andere willen van Karel de Kaele, is Vlaenderen tot een Graefschap geworden, den Titel van Houtvester in een Graef veranderende, sonder verstooringe der successie.

Hoe verre sich in 't eerste dit Graefschap uytstreckte, of hoe verre sich de Jurisdictie der Houtvesters verbreydde, kan ick niet voor vast stellen; nochte of het slechts grensde op oft in sich vervattende de lager deelen van de groote Bosschen van Ardenne, welcke ten tijde van Karel de Groote geheel en al Bosch waren, soo hoogh opwaerts als tot *Aken* en het rompeligh Landt daer etlijcke mijlen voor by, en doorgaens by dien Kayzer gebruyckt tot de jacht; Dit blijckt uyt de oude gedenck-boecken dier stede, welcke d'ontdeckinge ofte ten minsten de herkrijginge van de kennisse dier badtstooven, het geluck van dien Prins, terwijl hy noch op de jacht was, toe schrijven: alsoo sijn Paert met het eene been in een kuyl plompende, opening gaf voor het roockend' water om op te wellen en uyt te breecken, en aenleyding voor den Kayzer, om aldaer die Stadt te bouwen en sijn gewoonlijcke residentie plaets te houden, en te stellen tot een zetel daer men de Kayzers in 't toekomende sou kroonen.

Hollandt, geworden tot een Eylant door d'afsonderende tacken van d'oude Rhijn, en voor desen Batavia genoemt, wierdt soo seer niet voor een gedeelte van Gaulen gehouden, als wel van Hooghduitschlandt, tusschen welcke het gelegen was, ten aensien van des selfs plantinge door de Catten, een groot en oudt Volck van Hooghduitschlandt, en de Romeynen hebben veel eer als een geallieerde dan als een vermeesterde Provintie met haer gehandelt: die geen andre schattinge daer van daen haelden dan benden van Soldaten, om hun manhaftig-

haftigheit in grootachting, welcke ſy voor behulp-benden onder haere legioenen ſtaken in hun *Franſche*, *Hooghduytſche* en *Brittiſche* Oorlogen.

't Is waerſchijnlijck dat dit Eylandt voor een groot ghedeelte ſoo wel van inwoonderen en zeeden als van naemen is verandert op den inval der Barbariſche Volckeren, maer voornaemlijck van de Noormannen en Deenen, uit welckers Landen en Tael de namen van Hollandt en Zeelandt ſchijnen geſproten te zijn: doch omtrent het jaer 860. wiert een Soon van de Graef van Vrieſlant, gewonnen by een Dochter van de Kayzer Louwies de tweede, door hem ghemaeckt Graef van Hollant, gevende daer van de eerſte benaminge; welcke van die tijdt af door ſo veel directe ofte collaterale ſucceſſien en eenige aenmatigingen loopende, eindlijk in Philippus de tweede, Koning van Spangien quamen te eindigen, door den afval der Vereenighde Provintien.

Onder deſe eerſte Houtveſters en Graven, (welcke deſe woeſte Landen en vermengde Volckeren onder hare beſcherming begoſten te neemen, en te beoogen den aen-waſch, macht en welſtandt hunner Onderdaenen, die ſy voor haer eygen erkenden) wierden veel oude en gedemolieerde Kaſteelen wederom opghebouwt, veel nieuwe opgherecht, en van de Princen aen haere Onderdaenen ofte Vrienden, die ſy meeſt toegedaen waren, geſchoncken; nevens groote omtrecken landts tot hunner onderhoudt en heerlijcke juriſdictien over d'Inwoonderen; en dat op verſcheyden ghemackelijcke voorwaerden, doch voornaemlijck om op hun Prins te paſſen in tijdt van noot, en om hem in vrede eere te bewijſen, oft' in tijdt van oorloght te dienen. Ja miſſchien dat ſommige van deſe Heerlijckheden en der ſelver juriſdictien, ſoo 't ſchijnt, gheweeſt zijn de overblijfſelen van eenige oude Prinſdommen in die Landen onder de *Franſche* en *Hooghduytſche* Volckeren, welcker eerſte inſtellingen te ſoeck raeckten, van wegen d'onafmeetlijcke tijdt die voor af ging voor de *Romeynſche* ontdeckingen ofte conqueſten; en lichtlijck hun oorſpronck hebben ghehaelt uit de eerſte Vaderlijcke heerſchappy ofte t'ſamen-loop van een los ongebonden Volck in ordentlijcke Naebuerſchappen, met onderſcheydinge, ſoo niet onderwerpinge, van haer ſelven onder de verſtandighſte en braefſte Mannen onder haer.

Onder de ſelfde Graeven wierden veele Steden en Dorpen gheſticht oft' herſtelt: waer van de oude hun oude vryheden en juriſdictien beveſtight, oft' andere daer aen gehecht wierden; en aen de nieuwen wierden de ſelve, na 't voorbeelt van d'andere, of toegeſtaen, ofte groote vryheden en voorrechten vergont, tot aenmoediginge der toekomende Inwoonderen en Volkeren in de ſelve; alle deſe t'ſamen-ſtellingen in ſubſtantie, miſſchien door navolginge, met malkanderen veel overeenkomende, oft' anderſins door d'overeenkomende natuer der Volckeren voor ofte door wien de ſelve waeren ingeſtelt; doch verſchillende in manier na 't onderſcheydt van hun oorſpronck ofte de beſondere natueren, zeeden en intereſten der Princen, welcke veel van de ſelve haer hadden vergont en toegelaten.

D'andere ſtandt, welcke een diepen ingangh kreegh in haere Regeeringh, mach uit een andre bron-ader geſproten zijn: alſoo die Noordtſche Volcken om welcker onbekende tael en Landtſchap ſy lichtelijck de naem van *Barbariſche* bekomen hebben (hoewel in der daet meeſt alle Volkeren buiten *Italien* en *Grieckenlandt* by de *Romeynen* ſoo genoemt wierden) doch welcker overwinningen in nieuwe zetelen te bekomen en orderen in 't beſit der ſelven ons haer mochten doen aen-neemen voor een beter gemaniert en borgerlijcker Volck dan ſy ſcheenen te zijn aen hun overgroote meenighte ofte de dolligheidt hunner oorlogen.

Werwaerts ſy oock heen trocken, en haere Colonien en Heerſchappyen ne-

der geſet hebben, lieten ſy een ſtaet van Regeeringe na, die ſedert in de meeſte *Europiſche* Taelen de naem droegh van *Staeten*; beſtaende uit drie orders, uit den *Adel*, *Kerckelijcke* en *Gemeente*; onder de bepaelde Opperhooftſchap van een enckel Perſoon, met de benaeminge van *Koningh*, *Prins*, *Hertogh* ofte *Graef*; d'overblijfſelen ten minſten ofte voetſtappen hier van vertoonen haer noch in alle de Prinſdommen gheſticht door de Volckeren in *Italien*, *Vranckrijck* en *Spangien*; en waeren een lidt van de tegenwoordige ſtanden in 't meerder deel van de groote heerſchappyen aen d'ander kant van de Rhijn: en 't ſchijnt een tempering geweeſt te zijn, eerſt door haer ingevoert, tuſſchen de Tyrannye der Ooſterſche Koninckrijcken en de Vryheit der *Grieckſche* ofte *Romeynſche* Republijcken.

't Is ſeecker dat de *Gotthen* Heydenen waeren toen ſy eerſt een inval deden in 't *Roomſche* Rijck, tot dat een groote ſwerm deſer Volckeren in d'onderhandelinghe met een van deſe *Romeynſche* Kayzers en op inruyminghen van een groote ſtreeck Landts te ſullen verſtrecken tot een ſtoel voor hun Natie, het Chriſten-geloof te gelijck quam t'ombelſen. Hier na, dit ſelfde Volck de paelen hun vergont te buyten gaende, en met friſch getal overal daer ſy quamen het opperſte geſagh voerende: ghelijck ſy een groot Inſtrument waeren van de Religie in veele geweſten van *Europa* te verbreyden ſoo verre als ſy de paelen hunner conqueſten hadden uitgeſet: alſoo is het oock dat de yver deſer nieuwe gheloofs-ghenooten, ontſteecken door het ghelach dat ſy hare Biſſchoppen en Herders toe-droeghen, en verrijckt door den buyt en beſittinghen van ſoo groote Landen, ſchijnen ſy de eerſte gheweeſt te zijn die d'onderhoudinghe der Kercken en Geeſtelijckheidt, door de ſelve te begiftighen met Landen, Heerſchappyen en Leenmannen, haer toeghe-eygent, hebben inghevoert: want te vooren ſcheen d'achtbaerheidt van 't Prieſterdom in alle Religien t'eenemael te ruſten op des Volcks opinie van haere godtvruchtigheidt, gheleertheidt en deughden, oft' op een eerbiedigheidt die ſy hun bedieninghe en verborgene ceremonien en inſtellinghen toe-droegen; op hun onderſtant ofte inkomſten, in de vrywillighe aenbiedinghe der godtvruchtighe Mannen, de mildaedigheidt der Princen, oft' eyndelijck beſtaende in een ſeeckere portie uit den arbeydt en winſten der geener die onder haere Parochie leefden, en niet in d'onderwerpinge van 's menſchen leven en middelen, welcke de borgerlijcke macht geheel en al toe-quamen; en *Ammianus*, hoewel hy de Biſſchoppen van overdaedt beſchuldight ten tijde van *Valentinianus*: echter nochtans ſpreeckt hy van hun rijckdom, die ſulcks veroorſaeckte en op de baen bracht, als geheel ontſtaende uit d'offerhanden des Volcks: maer d'aendacht deſer nieuwe Chriſtenen deſe nieuwe wijſe van hunne Kercken te begiftigen invoerende: en naderhandt *Pepijn* en *Karel de Groote*, Koningen der *Francken*, op haere overwinningen in *Italien* ende des *Roomſchen* Biſſchops begonſtiginge van hun titel en wapenen veele Landen en juriſdictien aen dien ſtoel gehecht hebbende, wierdt dit voorbeeldt ofte deſe gewoonte by de meeſte Princen der Noordtſche Linien ofte Stammen door het overige van *Europa* ingevolght, waer door de geeſtelijckheidt veele Landen quamen te beſitten, en uit een noodtſaeckelijck ghevolgh vry veel wereldtlijcke macht te trecken uit d'inkomſten hunner Onderdaenen ofte Huerluyden: ſulcks dat ſy doorgaens wierden een van de drie Orders die de vergaderingh der Staeten in yeder Landtſchap op maeckten.

Deſe inſtellinge van Staeten in de beſondere Provintien der Nederlanden is boven menſchen geheughnis in ſwang geweeſt, en wierdt dickmaels aenghe-ſtelt tot nederlegginge van diſputen over de ſucceſſie hunner Princen, daerſe

in

in twijfel getrocken ofte met ghetoygen bekrachtight wierden; tot deciſie der verſchillen tuſſchen de groote Steden voorvallende; tot raedtspleeginghe in gevaerlijcke tijden buyten 's lants oft' oneenigheden binnen: maer altijdt op de nieuwe ſucceſſie ofte verkiezinge van een Prins, en op eenige nieuwe ſchattingen die men nootwendigh het volck moeſt op leggen. Ten anderen ſag deſe by eenkomſte of vryheit op vryheden, daer d'Inwoonderen deſer Provintien ſeer op verſot waren en ſtijf op drongen. Behalven op d'oude privilegien hunner ſteden, alrede gedacht, ſagen oock deſe vergaderingen ofte by-een-komſten op de vergonninge van voor-rechten van verſcheyden Princen, in 't beſonder op uitſonderingen ofte vryheden, op jurisdictie van Magiſtraets-perſonen en borgerlijcke Rechters in hun eygen ſteden te verkieſen en die bedieninge te oeffenen; oft' anders op coſtuimen om geen andere dan ingeborene tot eenige ampten te beroepen, en alle gewichtige ſaken te brengen voor den hoogen Raedt, beſtaende uit groote Heeren van 't Landt: welcke alle ſo te rekenen wereltlijcke waren, alſoo'er ſlechts 3 Biſſchoppen waren in all'de 17 Provintien, totter tijt toe van *Philippus* de II. Koning van *Spangien*.

d'Inkomſten deſer Princen beſtonden in hun oude menagie, in geringe Tollen (die nochtans door den grooten Koophandel der Zee-ſteden vry toe namen) en in de vrywillige contributien hunner Onderdaenen, of aen de Staeten oft' aen particuliere ſteden, na dat de hooghdringende noot van hun Prins was vereyſſchende, ofte de ghenegentheidt der Gemeente zich toe-droegh; de ſelve wierden oock niet dickmaels gevordert, alſoo de macht deſer Graven uit ſoodanige Heeren beſtondt, die of van wegen haere Regeeringen oft' andere bedieningen; oft' uit d'inkomſten hunner Landen, gehouden waeren haeren Prins te paert te dienen met eenige Ruytery, ſoo dickmaels als hy te velde trock; oft' anders uit een Militie genoemt *les Gens d'ordonnance*, *die te voet diende, en onſe train-benden niet ongelijck was; het gebruick, ofte ten minſten de benaeminge waer van, in *Vlaenderen* vernieuwt wierdt in den laetſten oorlogh met *Franckrijck* in 't Jaer 1567, als wanneer de Graef van *Egmont* door den Gouverneur gemaeckt wiert Generael *des Gens d'ordonnance*.

* Benden van Ordonnantie.

Deſe macht onderhielden de Steden ofte Landen, op haer eygen beurs, gelijck d'andere Militie door de Heeren, des noot zijnde, geworven wiert; en ſy wierden, dit werk afgedaen zijnde, altemael voort afgedankt, ſo dat de Prins weynig onkoſten van haer te dragen hadde: den oorlogh die hy voerde was met andere ſijns gelijke Princen, ofte met de gene die na ſijn Prinſdom ſtonden; ofte te met als ſijn groote Steden oproerigh wierden: kort, doch ſcherp afloopende, en met eenen ſlag ofte belegering by geleit; 't en zy dat'er tuſſchen *Engelant* en *Franckrijck* krackeel voorviel, en toen quam d oorlog voornaemlijck op deſe twee Koningen aen, en deſe geringer Princen wierden ſlechts gebruikt ter eere van hun aliantie, ofte ſomtijdts om de bequaemheit van een diverſie te maken, veel eer dan dat de ſwaerigheit des oorlogs op haer voornamentlijck aen quam.

De oorlogen der Graeven van *Hollandt* waeren meeſtendeel met de *Vrieſen*, een ghedeelte der oude *Saxen*; en de heftighſte batalien van ſommige Graven van *Vlaenderen* geſchiedden met de *Noormannen*, welcke die wegh heen trocken naer *Vranckrijck*, en waeren de laetſte van die Volkeren welke de Zuyderlijcke geweſten van *Europa* overlaſt gedaen hebben. Ick hebte met gedacht hoe het gebeurt is dat de on-telbaere ſwerm van die ongemeen groote Noortſche by-korf, die de wereldt ſoo dickmaels als een geweldigh onweer ter neder ſloegh en als overſtroomde: veranderende naemen, gewoonten, regeringe, tael en ſelfs de ghedaente der Natuure daer ſy haer neder ſloegen: dewelcke, gelijck ons de hiſtorien melden, onder de naem van *Gaulen* doordrongen tot in *Grieckenlandt*

kenlands en *Italien*, *Romen* demolierende, en het *Capitolium* belegerende ten tijden van *Camillus*; onder de naem van *Cimbri* door *Vranckrijck* heen trocken ſelfs tot de grenzen van *Italien*, door *Marius* beſchermt; onder de naem van *Hunnen* ofte *Lombarden*, *Viſigotten*, *Gotten* en *Vandalen* de gantſche macht van 't *Roomſch Rijck* vermeeſterden, *Romen* in weynige Jaeren tot driemael toe verwoeſteden; de Zeetel huns Rijcks ſoo wel in *Spangien* en *Africa* als *Lombardyen* neder ſloegen; en onder de naem van *Deenen* en *Normannen* ſich van *Engelandt*, een groot gedeelte van *Franckrijck* en ſelfs van *Napels* en *Sicilien* meeſter maekten: hoe dat ſeg ick, deſe Volckeren die in alle eeuwen als zaedt haer ſcheenen te vermeenighvuldigen, en onderwijlen hun eygen natuurlijcke Landen van ſoo overgroote menighten Volcks ontlaſteden, en dat met ſulck een ſchrick voor de werelt, ongeveer 7 of 800 Jaren herwaerts, deſe ſoo furieuſe tochten ſouden ſtaken, als of ſy ſchielijck onvruchtbaer ofte ram ſouden geworden zijn, ofte met haer eygen quaede lucht hun beter ſouden hebben laeten paeyen; Maer, mijns oordeels moet men deſe weldaet den aenwas en voortgang des Chriſtendoms in't Noorden geheel en al toeſchrijven: waer door de vroege en ononderſcheydentlijcke vermenging ofte meenighte van vrouwen beſnoeyt ofte gantſch af geſchaft wierdt; hier door is 't oock dat de geleertheidt en borgerlijcke ommegang onder haer eenigſins ſtandt grepen, en ſekere om-trecken van die overgroote Landtſchappen, door onderſcheydingen en bepalingen van *Koninckrijcken*, *Prinſdommen* ofte Gemeenten-ſtaet, omcingelden en beſlooten. De Menſchen begoſten hun woeſt leven, ſonder eenige andere bekommering ofte vermaeck, dan voor voedſel of welluſt door gebracht, te verlaten, en begaven haer tot gemack en hanthavinge van geſelſchap; op order en arbeydt ving de rijckdom aen en volghde neeringe; en deſe hebben de wegh gebaent tot overdaet, veele ſieckten en accidenten des lichaems met ſich ſleepende, welcke, de voorige en eenvoudiger eeuwen onbekent, beyde het leven en de kracht der voort-teelinge begoſten te verkorten en te verſwacken. Daerenboven de verdeeltheden en circulen van heerſchappy hebben tuſſchen verſcheyden Volckeren, hoewel van eenerley geloof, oorlogen veroorſaeckt: en die van de Polen, Hongaren en Moſcoviters met de Turcken ofte Tartaren hebbender meer doen ſneuvelen; en hier door, oordeel ick, zijn die vruchtbare voort-teelingen vermindert en hare palen eenigermate bepaelt gheworden; en hier door oock hebben wy ſoo veel Jaren na den anderen in deſe geweſten des wereldts de eere en vryheydt gehadt om aen het krackeelen over krijgelheydt ofte gierigheydt, eerſucht ofte hooghmoedt, ons bloedt te koſt te leggen, ſonder dat wy de byſtandt van eenige Barbariſche Volckeren behoeven om ons ſelven aen een kant te helpen.

Doch deſe Afwijcking latende varen ſullen wy wederkeeren tot de *Nederlanden*, alwaer de *Regeering* ſoodanigh als gedacht, hoewel in verſcheyden *Prinſdommen*, duerde tot ten tijde van *Philippus van Burgondien*, in wien het gebeurde dat alle de 17 *Provincien* vereenight wierden.

Nademael dit ſoo volck-rijck Landt ſich ſoo verre uytbreydde en de koophandel tot *Brugh*, *Gent*, *Antwerpen* ſoo dapper aengroeyde, 't welck *Comines* de goetaerdigheydt der *Prinſen*, het gemack en de behoudenis van 't volck toeſchrijft, vonden ſich *Philippus* en ſijn Soon, een bequaem partuer voor Vranckrijck toen dapper gekrenkt, ſoo door de laetſte oorlogen met Engelandt als met de factien hunner Prinſen; en in de oorlogen met Vranckrijck was het huys van Burgondien onder Karel. En Maximilianus van Ooſtenrijck (die ſijn dochter en erfgenaem troude) en naderhandt onder *Karel de* V. ſijn kints kint, byna gedurigh ingewickelt; welcker bedrijf, ſucces en revolutien doorgaens bekent ſijn.

Philippus van Burgondien, die daer mede aenving, was een goetaerdig en verſtandigh

ſtandigh *Prins*, gelieft van ſijn Onderdanen en hooghgeacht van ſijne vyanden; en leyde ſijn ſaecken ſoo wel aen, dat op het afnemen van de macht der *Engelſchen*, buyten 's landts veroorſaeckt door de tweedracht van binnen, by van d'onluſten in *Vranckrijck* een einde maeckte door een veylige en eerlicke vrede: ſoo dat hy uyt ſijn aenſienlicke achtbaerheydt ofte oorlogen geen pretenſie nam om in de wijſe ſijner regeering eenige verandering te maecken; maer *Karel de Stoute* tegens de *Franſchen* en *Zwitzers* onvoorſichtelijcker in eenen oorlogh ingewickelt, begoft ſwaerder en veelvouldiger ſchattingen ſijne Onderdanen af te vorderen, welcke eerſt door d'achtbaerheydt van ſijn Vaders regeering en ſijn eygen groote deſſeynen bekomen, doch naderhandt in een ongeluckigen oorlogh verſpilt, ſijn volck een onvernoeghtheydt en hem kleynachtinge toebrachten, tot dat hy in de ſlagh voor Nancy een ongeluckigh leven door een ontijdige doot quam te eyndigen.

Ten tijde van *Maximilianus* wierden verſcheyden Hooghduytſche krijghsbenden in *Vlaenderen* gevoert tot hunner defenſie tegens *Vranckrijck*; en in den oorlogh van *Karel de* V. ongelijck grooter macht van *Spanjaerden* en *Italianen* op dien ſelfden voet; een ſaeck daer de *Nederlanders* ten tijde van hun voorige Prinſen niet van witten; maer geduerende de gantſche regering deſes Kayzers, wien het geluck meeſten tijt diende, ſijn grootachtbaerheyt en goet gerucht te gelijck toenemende, heeft hy 't misnoegen ſijner Onderdanen op de vermeerdering hunner betalingen oft overlaſt van ſoo veel uytheemſche krijghs-benden onder haer, oft' afgewendt ofte gedempt, daerenboven was Karel ſachtſinnigh en edelmoedigh, en een *Nederlander* lijnde van geboorte, bejegende dat volck met alle vriendelijckheydt en beleeftheydt, welcker maniere van doen en tael hy onder haer verkeerende altijt involghde, en all' hun grooten in d'affayren ſijns hofs, ſijn Regeeringe, ofte legers over al door verſcheyden geweſten van ſijn wijdt uytgeſtreckt gebiedt gebruykte; invoegen dat op het ſlot van de laetſte daet ſijns leveus, ſijnde het overgeven van ſijn kroonen aen ſijnen Soon en Broeder, hy *Philippus de* II. na liet de 17 *Provincien* in ſoo een vreedſaem en wetteliken ſtant als Prins oft' Onderdaenen kondeu wenſchen.

Philippus de II. omtrent het jaer 1556 in 't beſit van ſoo veel groote heerſchappyen tredende, na dat hy geluck en ongeluck eenighſins beproeft had in den oorlogh met *Vranckrijck* (welke ſijn Vader hem nalict als een kommerlicke laſt aen ſoo grooten ſtaet vaſt) bracht door de vrede van *Cambray* niet alleen ruſte wederom in ſijn eygen landen, maer oock byna in het gantſche Chriſtendom, 't welck in d'onluſten deſer Prinſen eenighſins ingewickelt was. Hier na nam hy voor naer Spangien te keeren en de *Nederlanden* onder een geſubordineerde regeering te laten, welcke tot *Karel de* V. ſijn tijt toe altijt geweeſt waren de ſtoel hunner Prinſen: en deelde de tegenwoordige heerſchappyen diens grooten Kayzers met de reſt van de ſijne; doch *Philippus* een geboren *Spanjard*, aenneemende uyt den climaet oft' opvoedinge van dat landt de geſtrengheyde en ſtatigheydt van die Natie, 't welck de *Vlamingen* ſtemmigheydt en grootsheydt noemden, de bedieningen van ſijn huys en de eere van ſijn raedt en vertrouwen den Spanjaerden opdragende, en daer door hunne zeden, habijten en tael invoerende in 't hof van *Vlaenderen*; na de vrede in dienſt houdende die *Spaenſche* en *Italiaenſche* benden, en blijvende by d'invordering van penningen by de *Staten*, welcke d'oorlogh nootwendigh en te lichter verdraeghlijck hadde gemaeckt, hieldt de liefde der Gemeente haeſt op en begoft gevreeſt te worden by d'inwoonderen dier Provincien.

Maer *Philippus de* II. oordeelde het niet reputatieus te zijn voor 't huys van Ooſtenrijck alrede opgeſtegen tot de hooghte van ſoo machtige heerſchappyen nochte voor ſijn deſſeynen van een noch grooter Rijck d'onluſten ofte ſwa-

righeden van ſoo een kleyn landt ſich aen te trecken, nochte dat hun oude manier van regeering hem eenige bepaling ſoude voor ſchrijven; dies hy op ſijn vertreck naer Spanjen en ſtellinge van ſijn natuerlijcke Suſter de Hertogin van *Parma* tot Gouvernante der *Nederlanden*, geſtijft door *Granvel* gaf haer inſtructie om d'uytheemſche krijghs-benden aen te houden en volſtandigh te blijven in de ſubſidie-penningen af te vorderen, 't welk nu door de langduerigheydt des oorlogs onder haer een gewoonte was geworden, en de ſommen alleen onder den Prins en Staten gedebatteert: te beveſtigen de 14 Biſſchoppen, waer over met den Verkondight veraccordeert was, welcke de drie die van oudts in de Nederlanden waren geweeſt, toe gevoeght ſouden worden, om wederom op de baen te brengen de Plakaten van Kayzer *Karel de* V. tegens *Luther*, Verkondight in 't Rijck ontrent het Jaer 1550, doch uytgeſtelt in de *Nederlanden* ſelfs in die Kayzers tijt; en alſoo den wegh te banen voor d'*Inquiſitie* op ſoodanige wijſe als ſe in *Spangien* in ſwang gegaen had: gelijcke pretenſie hebbende op de *Lutherſche* hier en de *Mooren* aldaer. En deſe poincten na datſe geexecuteert wierden hebben in deſe Landen de eerſte ontſteltenißen in de gemoederen der Menſchen veroorſaeckt.

D'algemeene haet des volcks tegens de Spanjaerden op gevat, nevens de moedtwilligheden van die krijghs-benden en de ſware laſten van de ſelve t'onderhouden, ſijn oorſaeck geweeſt dat d'inwoonderen in 't algemeen haer voor inſtrumenteele oorſaecken van haer onderdruckinge en ſlaverny aenſagen, en niet van hunner beſcherming, daer een algemeene vrede haer geen vyanden had gelaten: en derhalven namen der Staten klachten hier haren aenvang, met een algemeene toeſtemming en gevoeligheyt ſoo wel van den gantſchen Adel als van de ſteden en 't landt; en op den uytſtel die toen geſmeedt wierdt ofte voorviel, hebben de Staten eerſt geweygert gelt meer te verſchaffen tot betalinge van de Spanjaerden ofte van hun eygen troepen; en 't volck wiert ſoo deſperaet dat die van Zeelandt het wercken aen de Dijcken t'eenmael ſtaeckten, latende de zee op yeder gety het landt afſpoelen; geſint zijnde veel eer, na hun ſeggen, door dat Element dan door de Spanjaerden haer te laten verſlinden; ſoo dat na veele debatten en kibbelingen tuſſchen de Gouvernante en Provincien de Koning op hare remonſtrantien bewogen wierdt om haer te doen vertrecken, 't welck oock voorts geſchiede met groote blijdtſchap en ongemeen gejuygh van 't volck.

Het oprechten der ſtoelen van 14 nieuwe Biſſchoppen heeft de tweede twiſt en moeyte veroorſaeckt. De Grooten hebben deſe verandering als een vermindering van hun macht aengeſien, met ſoo veel nieuwe Mannen in dien breeden Raedt in te voeren; de Abten, uyt wiens landen ſy haer inkomſten moſten trecken; hebben haer daer tegens gekant als het recht der kercken en d'uyterſte wille der verſtorvene daer door gewelt aendoende, dewelcke die Landen tot een bezonder gebruyck hadden geſchoncken; de gemeene Man morde daer tegen als een nieuwe beſwaringe van hunne conſcientien en vryheydt, met het oprechten van ſoo veel nieuwe geeſtelijcke Rechts-hoven en ſoo een groot getal van Rechters, zijnde 17 in plaets van drie, die 'er te vooren in 't landt waren; en die geheel aen den Paus of den Koning dependeerden; en alle man voer daer tegens uyt als zijnde een overtredinge van des Konings eedt op het aenveerden van de regeering, als die de kercken en wetten ſou laten beruſten ſoo als hyſe vondt; dit poinct niet te min maeckte den Gouvernant dat tegen alle oppoſitie boven dreef, doch niet ſonder een algemeene miſnoeginge na te laten.

Deſe beroerten nu in *Vlaenderen* dapper in ſwang gaende en d'oorlogh over het ſtuck van Religie in *Vranckrijck* uytberſtende, wierden groote meenighten van *Calviniſten* genootſaeckt hun te begeven na die geweſten in *Nederlandt*, welcke aen

ke aen *Franckrÿck* grenzen, gelÿck de beroerten in *Duitſchlandt* te voren de *Luterſche* gedreven hadden na de Provincien aen de Rhijn kant; en de vervolgingen onder de Koningin Maria die van de kercke van Engelandt na Brabant en *Vlaenderen* deden verhuyſen, ten opſicht van den grooten koophandel die dat Koninckrijck met die van Brug en Antwerpen dreef.

Deſe voorvallen en Nabuerige plaetſen hebben deſe landen in een korten tijt met groote meenigten van Gereformeerde belyders vervult: hun ongemeenen yver, het gevoelen van haer leere en Godtvruchtigheydt, de medoogentheydt met hun lyden, hun overvloedige klachten en het humeur van die eeuwe brachten haer dagelijcks in de *Nederlanden* grooten aenwaſch van veele geloofs-genooten; ſommige onder den Adel, veel onder de Dorpen, maer de meeſte hoop inde ſteden, welckers negotie en rijckdom door deſe nieuwe inwoonderen dapper aengroeyden: en door welckers intereſt ſoo wel als ommegang ſy in haer gonſte raecken.

Dit gaf d' inquiſitie werck, hoewel matighlijck gehandthaeft door de voorſichtige beſcheydenheydt der Gouvernante, modererende de rigoreuſheydt van Granvel die ſijn Heers authoriteyt en d' uit voeringe zijner bevelen by alle gelegentheydt op het allergeſtrenghſte in't werk ſtelde: en de volle reſolutie van de heeren der Provincien om te verſachten des Konings placaten en voor te ſtaen de vryheden van hun landt in niet te gedoogen deſe nieuwe en arbitrale judicatuer, daer alle oude wetten en coſtuimen van 't landt niet van wiſten; en hierom niet min hatelick by 't volck dan om de wreedtheydt van der ſelver uitvoeringe; want voor d' inquiſitie was de ſorge voor de Religie aen de Biſſchoppen beruſtende; en te voren aen de borgerlijcke Magiſtraeten over all' de Provintien.

Op de moeyelijcke debatten inden Raedt, doch voornaemlijck op d'algemeene adminiſtratie en bewindt van *Granvel*, een *Burgondier* van geringe afkomſte, eyndlijck een Cardinael geworden en vermaerder om ſijn uitſteeckende gaven dan vroomheydt des levens, wierden de voornaemſte heeren van 't landt (onder welcke de Prins van Orangien, de Graven *Egmondt* en *Hoorn*, de Marquiz van *Bergen* en *Montigney* d'aenſienlijckſte waren) met ſoo een geweldige en on-verzoenlijcke haet ingenomen tegens den Cardinael (het ſy uit paſſie oft' intereſt) die over het gantſche lichaem des volks oft ten aenſien van des ſelfs oorſaeck ofte voorbeelt, ſodanigh doorgaens verſpreydt was: dat de heeren eerſt weygerden den Raedt langer te willen by woonen, proteſterende ſodanigen niet te mogen onder haer oogen ſien die 't opperſte geſagh ſoo voerde tot ruine van hun landt; naderhandt den Koning, uit de naem van 't gantſche landt ſmekende om ſijn vertreck: op welcks uitſtel en continuatie der inquiſitie de Gemeente by alle gelegentheydt en voorval dagelijcks op de been quam, de ſaeck nu ſoo hoogh met haer gekomen zijnde dat het gantſche lichaem hunner Gemeente met een algemeene brandt gedreight wiert ſoo wanneer de minſte vlam in eenigh deel oit quame uit te berſten.

Doch eyndlijck heeft de Koning, ſoo wel volgens 't gevoelen van de hertogin van *Parma* als om het ernſtig verſoeck der Provintien, *Granvels* vertreck toegeſtaen: waer op de heeren haer wederom op hun gewoonlijcke ſit-plaetſen in den Raedt vertoonden; de Graef van *Egmondt* wiert naer *Spangien* afgevaerdight om de ſwarigheden der Provintien voor te dragen, en favorabel antwoort van den Koning, voornaemlijck tot verſachtinge van de geſtrengheydt der Placaten nopende het ſtuck van Religie en inquiſitie bekomen hebbende, wiert alle onluſt en beroerte geſtilt; de heeren wierden by de *Gouvernante* in den Raedt en 't bewindt van affayren gebruickt; en aen de *Gouvernante* hebben de heeren alle eere en gehoorſaemheydt beweſen.

In 't begin van 't jaar 1565. wiert'er een beſpreck en t' ſamenkomſte tot *Bayona* gehouden tuſſchen *Catharina* de Koninginne-Moeder van *Vranckrÿck*, en haer

Soon

Soon *Karel de* IX. hoewel vry jong, met zijn Suster Isabella Koningin van *Spangien*: daer niemant tusschen quam behalven *Duc'd Alva*, daertoe gedeputeert van *Philippus*, die sijn eigen by wooninge verschoonde, hierme dese by-eenkomste verbloemende met de schoon-schynende vrucht en betuiginge van innerlicke affectie tusschen Moeder en kinderen. Of men vry wat gewichtighs vermoedt hoe men een saeck meer verhoolen houdt: dan of het waer sy 't geen de Prins van Orangien affirmeerde hem by geval geopenbaert te sijn, te weten datter vastgestelt was alle de gene uit te royen die onder het gebiedt van *Vranckrijck* oft' *Spanje* van de nieuwe Religie professie souden doen; dit is zeecker, en het wiert daer voor gehouden dat het stuk van Religie het subject hunner onderhandeling was; en dat kort daer aen in het selfde jaer een brief van Koning *Philippus* aen den Hertogin van *Parma* is ghekomen, de Graef van *Egmonts* uitlegginge sijns briefs geensins voor goet kennende; en verklarende zijn wille te sijn dat alle Ketters sonder ooghluikinge om 't leven souden gebracht worden; dat des Kaysers Plakaten en het Concilie van Trenten verkondight en achtervolght souden worden; met bevel dat de borgerlijcke maght *d' Inquisitie* soude styven en alle moogelike bystandt doen.

Dit Plakaet verkondight sijnde was eerst de verbaestheydt over all' de Provincien vry groot, doch dese weeck haest voor haer onstuimigheydt die haer vertoonde in haer gesicht, spraeck, vrymoedige by eenkomsten en pasquillen; dapper oock gestyft en gaende gemaeckt door de jammerlijcke spectakelen van soo veel onnosel-omgebrachte Menschen en dat op rekening van Religie; de stantvastigheydt der lijdende en de medoogentheydt der aenschouwers gemeenlijck t' samen spannende tot vermindering van d' opinie van een schuldt of misdaedt en vermeerdering van een verfoeyinge der straffe een wraecke tegens de stichters van dien raedt, waer van men oordeelde *Duc d' Alva* de bel-hamel te sijn.

Met het begin van 't jaar 1566. begosten de borgers in veele steden opentlijck muytery aen te rechten, weerende d' executien, ghevangenhuysen en Officieren gewelt aendoende, en dit wiert nagevolght door een verbondt van de heeren, om d' *Inquisitie* in de *Nederlanden* noit te gedogen als strydigh tegens alle wetten soo goddelijcke als Menschlijcke, en overtreffende de wreedtheydt van alle vorige Tyrannijen; waer op alle resolutien van gewelt oft' rigereusheydt onveiligh wierden voor de Regering, nu al te swack om sulck een revolte des volcks te weeren; en aen d' ander kant quam *Bredero*, uit een vertrouwen op een jeders gonste, als hooft van 200 aensienlijcke personen, door de Provincien reyzen naer *Brussel*, den Hertogin van *Parma* vrymoedigh versoeckende *d' Inquisitie* en Plakaten over 't stuck van Religie te willen vernietigen; en toe te staen datter nieuwe door een by een komste van Staten worden gemaeckt.

De Gouvernante wierdt genootsaeckt tot soo een heftige sieckte sachte middelen te gebruijcken; de versoeck-bede aen te nemen sonder te laten blijcken hoe 't haer om 't herte lagh, en te beloven hun Request aen den Koning te vertoonen: 't welck oock geschiede, doch hoewel de Koning bedeest stondt over sodanige gevolgen sijner laetste beveelen, en eijndlijck bewogen wiert om de selve te herroepen: niet te min 't sy uit traegheyt van sijn Natuer ofte na de manieren van 't Spaensche Hof, d' antwoort quam al te laet: en gelijck als alle sijn voorige vergonningen, 't sy door uitstel ofte betuiginge van quaetwilligheyt en geen goede meening daer in sich vertoonende, hare aengenaemheyt verloren, soo verloor oock dese volkomentlijck hare kracht en werkinge komende in de *Nederlanden* toen alles in rep en roer was en in lichte vlam stondt door den op loop van 't graeuw in veel groote steden van *Vlaenderen*, Hollandt en *Vytrecht*, die geweldigh aengingen met kercken te rooven en beelden te stormen met duisendt omstandigheden van een barbarische en beestelijcke furie 't welck nevens d' instellinge

van

van Conſiſtorien en ordineringe van Magiſtraetſperſoonen in jeder ſtat onder de *Gereformeerden*, mitſgaders openbare verbinteniſſen en diſtinctien nevens particuliere contributien, daer ſy met den anderen over verdragen waeren, tot handthavinge van die algemeene ſaeck, in 't Jaar 1566 tot de revolte in de *Nederlanden*, de eerſte aenleiding gegeven heeft.

Maer d'Adel van 't Landt en de rijckſte onder de Borgery in de Steden, hoewel met de Regeering niet vernoeght, de krachtige uytwerckingen en droevige vruchten nochtans gevoelende, en van 't oproerigh geraes van 't graeuw een afkeer hebbende, als het ſnoodtſte onheyl dat een Staet kan overkomen; en aengemoedight door d'aenkomſte van des Konings vergonningen, begoſten hun raedt en macht met die van de Gouvernant in een te ſmelten, en met alle wackerheyt en getrouwheyt haer te ſchicken om de beroerten, die veelen waeren overgekomen, en meeſt alle de Steden der Provintien deden daveren, te ſmooren: waer van de Prins van Orangien en de Graef *Egmondt* voornaeme inſtrumenten waeren, door de achtbaerheyt hunner hooge bedieningen, (d'eene ſijnde Gouverneur van *Hollandt* en *Zeelandt*, en d'ander van *Vlaenderen*) doch veel eer door d'algemeene toegenegentheyt en vertrouwen des Volcks; tot dat met *Valencien*, en *Maſtricht* door waepenen te vermeeſteren; het ſubmitteren van *Antwerpen* en andere Steden: het wyken van *Egmondt* uit den raedt der geconfedereerde Heeren (ſoo menſe noemde) het vertrecken van de Prins van Orangien naer *Duitſchlandt*; en de doot van Bredero nevens de tydinge en toeſtel van des Koninghs ſchielijcke vertrek naer de *Nederlanden*, ſoo wel als de voorſichtigheydt en beſcheydenheydt des hertogin in 't beſtieren van all' deſe ſaecken: de gantſche ſtaet der Provincien herſtelt was tot haer vorige vrede, gehoorſaemheydt, en ten minſten ſchyn van getrouheydt.

Maer Koning *Philippus*, 't ſy dat hy ſijn reyſe op *Vlaenderen* noit volkomen beſlooten had; ofte geſtuit wiert door de bevreedinge der Provintien, en een teder gevoelen hadt van de muitery der *Mooren* in Spangien, ofte dat hy miſtrouwen had op de hevige paſſien en driften van zijn Soon Prins Karel; ofte af wachte 't geen tot *Bayona* geſloten was, nu ryp geworden om uit te berſten in *Vranckrijck*, ſprack niet meer van de *Nederlanden* te ſien: maer ſtelde toen op die ſelfde tijt voor vaſt om *Duc d' Alva* derwaerts te ſenden als opperhooft van een leger beſtaende uit tien duyſendt oude Spaenſche en *Italiaenſche* troepen tot aſſiſtentie van de Gouvernante, uitvoeringe der wetten, en om te dempen en ſtraffen de belhamels en ſtookebranden van de laatſte oproer.

Deſe reſolutie wiert haeſt in 't werck geſtelt, hoewel gantſch tegens de borſt en advys van de hertogin van *Parma in Vlaenderen*, en den Hertogh van *Feria*, een van de voornaemſte Miniſters, in *Spangien*; dewelcke oordeelden dat men de tegenwoordige vrede der Provintien niet en behoorde te beſtormen met nieuwe onluſten; nochte de Koninclijcke achtbaerheydt te krencken met ſich party te ſtellen in een oorlogh tegens zijn Onderdanen; nochte te gebruijcken ſodanigh een Miniſter die niet alleen met ſoo een openbaren haet was ingenomen, maer oock openlijck gehaet wiert als *Duc d' Alva* in de *Nederlanden*.

Edoch de Koning was niet te verſetten; ſoo dat in 't laetſte van 't Jaer 1567 *Duc d' Alva* daer quam te landen met tien duyſendt van de beſte *Spaenſche* en *Italiaenſche* Soldaten, onder het bevel der voornaemſte Officieren die d'oorlogen van *Karel de* V. en *Philippus de* II. in *Europa* hadden op gequeeckt; welcke macht, verſterckt met twee duyſendt Duitſchers, die de Hartogin van *Parma* in de laetſte oproer geworven had, en dat onder het bewindt van een ſoo bejaerde en wijdtvermaerde velt Overſte als de Hertogh van *Alva* was, een leger uit maeckte, 't welck niemant in de *Nederlanden* met andere oogen konde aenſien dan van verbaeſtheydt, onderwerping en miſnoedigheydt.

Op het eerſte gerucht van deſe optocht begoſten de winckeliers in Steden en

Dorpen by groote meenighten te vluchten uit de Provintien; ſulcks dat, gelijck de Hertogin aen den Koning ſchreef, in weynige dagen boven de hondert duyſent het landt verlaten hadden en vertrocken waeren met hun gelt en goet, en dat-tar noch meer daeghlijcks op haer vertreck ſtonden: ſodanige weerſin vertoont ſich ſteedts tuſſchen kooplyden en Soldaten: dat daer d'eene ſijn rekening maeckt van veyligh te mogen ſchuylen onder de wetten, daer d'ander wil datſe onder ſijn ſwaert en wille ſullen buigen. Op de eerſte daet des hertoghs van *Alva* na ſijn aenkomſte 't welk ſoo wel was het arreſteren vaa de Graven van *Egmont* en *Hoorn* als het ombrengen van de Marquis van *Bergen* uit een vermoeden en het gevangen ſetten van *Montigny* in *Spangien* (werwaerts ſy etlicke maenden te voren met commiſſie en inſtructie van de hertogin geſonden waeren) verſocht ſy voort op den Koning om uit de *Nederlanden* te mogen vertrecken. Dit gemacklijck verkregen hebbende wiert *Duc d'Alva* in de Regering beveſtight met ſodanigen macht als ooit enigh Gouverneur bekleedt had; een Raedt uit 12. Perſoonen beſtaende wiert'er opgerecht om alle miſdaeden tegens de Koninclijcke authoriteit begaen, t'examineren, die by de gemeene man de bloet-raedt genoemt wiert; een groot getal, als ſchuldigh aen de laetſte beroerten, wiert door deſen Raedt veroordeelt en ter doot verweſen; de ſteden morden over het verbreecken hunner handtveſten, de Gemeente van hunne vryheydt, de Ridders van 't gulden Vlies over de privilegien van hun Order, door deſe nieuwe en hatelijcke hoven van recht: alle man klaeght over kleen geſagh der Staten, van 't invoeren der legers, doch al te vergeefs; de Koning bleef vollſtandig by zijn beſluit en *Alva* was van natuer wreedt en onverbiddelijck. het nieuw leger ſtelde ſich ſtraf en trots aen, nergens ſoo ſeer na hakende als na beroerten in 't landt; het grau was raſende dol, doch onder gehouden, en ſonder opperhooft; het ging'er overal op een arreſteren en procederen, confiſqueren: op een bloedtſtorten vanghen en ſpannen, aenrechtinge van moetwil: op het af-ſetten, executeren van ſtraffe en bedenkinge van wraek; kort om, alle bedencklijcke moetwilligheydt en baldaedigheydt wiert'er gepleegt; de kleyne tacken wierden ſnedigh af gekapt, aen de groote was'er meer houwen aen vaſt; de Graven van *Egmont* en *Hoorn* bleven etlijcke maenden ſtaen: doch eindlijck in ſpijt ſoo wel van all' hun dienſt aen *Karel de* V. en aen *Philippus*, als van hare nieuwe verdienſten in de Provintien te ſtillen, en van ſoo veelvoudige verſoeck-beden en bemiddelingen uit hun naem in *Spanjen* en *Vlaenderen* voor gedragen, wierden ſy tot *Bruſſel* openlijck onthalſt, waer over de Gemeente gantſch moeyelijck wiert en alle lijdtſaemheydt met haer ſcheen uit te ſijn: ja het einde van deſer hun leven ſcheen een leven en beginſel te geven aen die beroerten, welcke *Europa* ſoo veel bloets en *Spangien* een groot gedeelte der *Nederlandtſche* Provincien gekoſt hebben.

Het Proces van *Egmonds* en *Hoorn* gemaeckt zijnde, wierdt de Prins van Orangien, die naer *Duytſchlandt* geweecken was, om ſich te verantwoorden over de ſelfde misdaden daer d'andere meê beſchuldight waren geweeſt; en niet verſchijnende wierdt hy veroordeelt, voor een Verrader verklaert, en all' ſijne middelen, welcke in de Provintien en *Bargondien* vry groot waren, verbeurt en aen den Koning vervallen te ſijn.

De Prins op deſe wijſe mishandelt, daer hy in *Duytſchlandt* ſich ſtil hieldt en ongewapent, ſoeckt alle middelen in 't werck te ſtellen om in de gonſte te geraecken van de Prinſen die ofte door bloedtverwandtſchap oft' uyt d'algemeene vreeſe voor 't Huys van Ooſtenrijck aen hem verknocht waren; ontſeght *Duc d'Alva* alle gehoorſaemheyt, werft Volck, ſpant met den grooten hoop aan die uyt de Provintien hem toeviel: altemael verſtoort op *Duc d'Alvas* wreedtheyt en arbitrale Regeering, en geſint *Graef Egmonds* doodt (die altijt des Volcks troetelkindt geweeſt was) te wreecken. Met deſe benden treckt hy *Vrieſlandt* in, en valt op d'uyterſte

terſte grenzen van *Brabandt*, krijght aſſiſtentie van de *Proteſtanten* in *Vranckrijck*, die toen onder de Prins van Conde in de wapenen waren: en na verſcheyden ſchermutſelen en ſucceſſien door het groot beleydt van *Alva* en manhaftigheyt ſijner lang-geoeffende Soldaten, verhindert zijnde eenigh Stadt in *Brabant* aen te taſten ('t welck beyde wiſten dat de getrouheyt der Provintien ſou doen daveren) wordt hy eyndlijck genootſaeckt op te breecken, en naer *Duytſchlandt* ſich te begeven. Hier op keert *Alva* zegepralende naer *Bruſſel*; en, als of hy conqueſten gedaen had'n plaets van defenſie, laet van 't kanon, *Lodewijck van Naſſou* ontnomen, een metalen beelt gieten, vertredende en braverende over twee kleyne beelden, afbeeldende de twee Staten der *Nederlanden*; en liet het oprechten op de Burght welcke hy tot *Antwerpen* geſticht had, om die machtige, volckrijcke en oproerige Stadt t'eenemael onder ſijne gehoorſaemheyt te brengen.

Niets was 'er dat de *Brabanders* ſoo ſeer had verbittert als het openbaer geſicht en vertooninge deſes beeldts; te meer, alſoo ſy wiſten dat hy hier over wel te recht roem droegh, nu gewaer wordende dat hun oude vryheden en voorrechten (het erfdeel van ſoo veel eeuwen, en de mildadigheyt van ſoo veel Prinſen) altemael nu neder geveldt lagen voor deſe eene mans ſwaert en wil, die van Kayzer *Karels* tijt af altijt gehouden wierdt voor een Vyandt van deſe Natie, en den ſtichter van alle raedtſlagen tot verkleyninge hunner Landt aengeleydt.

Doch *Alva*, aen geen geruchten ſich kreunende, ſchrickende voor geen dreygementen van een machteloos en ongewapent Volck, en oordeelende dat men geen mate noch manieren meer behoefde te plegen in de *Nederlanden*, wendt voor dat 'er grooter ſommen geldts nodigh zijn tot betalinge en beloninge ſijner victorieuſe krijghs-benden dan daer jaerlijcks op des Konings verſoeck by de Staten der Provintien wierden vergont; en hier op is 't dat hy in de *Nederlanden* de betalinge van den hondertſten penning vordert: en in 't toekomende den twintighſten penning van alle onroerende goederen, en den tienden van alles dat verkocht wierdt.

De Staten hebben al ſchoorvoetende het eerſte, als met een reys gedaen, toegeſtaen, maer het tweede en derde afgeſlagen: ſulcks ſchuyvende op het onvermogen en neeringloosheyt der Provintien. Op het ſtijf aenhouden des Hertoghs ſmeecken ſy den Koning, door afgevaerdighden naer *Spangien*; edoch ſonder yets op te doen, brengen ſy 't jaer met den Gouverneur ten eynde met twiſten, ſomtijts morrende, ſomtijts ſmeeckende: tot dat de Hertogh, geen meer uytſtel gedogende, het Plakaet, ſonder bewilliging der Staten, tot *Bruſſel* doet verkondigen; het Volck weygert te betalen: de Soldaten beginnen haer met geweldt te ſchatten; all' de Borgers in de Steden ſluyten haer winckel; de Huysluyden komen niet te merckt, ſoo dat 'er geen broodt noch eetwaren in de Stadt te bekomen zijn. De Hertogh is ſeer verſtoort, doet de Soldaten in 't geweer komen, en beval verſcheyden Inwoonderen, weygerende te betalen, dien nacht voor de deur op te hangen: daer de herdtneckigheydt des Volcks ſich niet aen en kreunt. d'Officieren ſullende nu ter executie treden, wordt'er een gerucht door de Stadt verſpreydt dat de *Geuſen* den *Briel* hadden inghenomen, en dat'er een ſchielijcke revolte in *Hollandt* op handen was.

Deſe onverwachte ſlagh trof *Duc d'Alva* in 't hert; en voorſiende het gevolgh daer van, alſoo hy wiſt dat de ſtoppelen droogh waren, en nu gewaer wiert dat 'er vuer in gevallen was, heeft hy 't niet raedſaem geacht van het treur-ſpel in *Brabant* een eynde te maken, nademael dat'er een nieuw Toneel geopent wierdt in Hollandt: en derhalven ſijn ſchattingen en andere extremiteyten latende varen, bekommert ſich met d'onderdruckinge van deſe nieuwe Vyandt, die uytter zee op hem aenviel; weshalven oock de grondt en oogh-wit van hun deſſeyn niet alleen, maer oock de aert en ſterckte van hun macht den Hertogh te minder bekent, en dies te meer verdacht waren. Nu om dat dit in nemen van de Briel de tweede groo-

teberoerte in de *Nederlanden* 1572. na zich ſleepte, en die voorwaer nooyt eyndighde dan met verlies van die Provintien, alwaer de doodt van de Spaenſche en Koninclijcke regeering tot een nieuwe Republijck leven gaf: ſal 't noodigh zijn, dat wy weten wat voor ſlagh van volck, en door wat voorvallen vereenight, en door wat vreeſe ofte hope aengeſtouwt, d'eerſte Autheurs geweeſt zijn van dit werck te wagen, en by der handt te nemen.

Op *Brederoos* overleveringh van een Requeſt aen de Hertogin van *Parma* tot weeringe der inquiſitie, en verkrijginge van eenige vryheyt in 't ſtuck van Religie: wierden de perſoonen die hem aſſiſteerden, in habijt en kleedinge ſlecht uytſiende, van een van de Hovelingen op hun inkomen ten Hove, genoemt Geuſen, dat is, Bedelaers; een naem, hoewel haer ſchimps-wijſe aengewreven, nochtans by de party gelieft als te kennen gevende een verſlagen en verlegen gemoedt, en zedert altijdt by beyde partyen gebruyckt als een naem van onderſcheydinge, in ſich vervattende alle de geene die van de *Roomſche* verſchilden, hoe verſcheyden dat ſy oock onder haer ſelven in gevoelen waren.

Deſe Luyden hebben ſich in groot getal wijt en zijt over-all' de Provintien verſpreyt, door gedachte voorvallen en toeſtant der ſaken. Na dat de eerſte beroerte was by geleit, wierden ſy in hare gemeene raetſlagen geſtoort, en door de wreetheit der inquiſitie en ſtrafheyt van *Alva* by groote meenighten genootſaekt te vluchten uyt de Provincien, ten minſten de ſodanige die middelen hadden, ofte ten minſten goede hope van buyten 's lands haer te konnen generen: veele van geringer ſoorte, en die buyten hope waren, namen de vlucht naer 't Boſch om hoogh in 't landt, daer ſy op vrybuyt leefden; en in 't eerſte af-komen van de Prins van Orangien hebben ſijn volck groot af-breuck gedaen aen alle de verſtrooyde Partyen van *Duc d'Alvaes* troupen, welcke door die gheweſten marcheerden; maer na dat d'aenſlagh van de Prins niet na wenſch afliep, en hy genootſaeckt wierdt naer *Duytſchlandt* te retireren: hebben de Graef vander *Marck*, een geſlagen en on-voorſoenlijck vyant van *Duc d'Alva* en ſijn regering; nevens veel andere van de verſtrooyde Benden, (wien de ſelfde Fortuyn en gheſtalte by den anderen gelaten hadden in *Vrieſlandt*) ſommighe ſchepen met kleyn gheſchut ghemant, en haer ter zee begeven; en met commiſſien van de Prins van Orangien begoſten ſy te rooven op alle de ſchepen die den Spanjaerd toebehoorden; ſy zijn ſomtijdts in geloopen en hebben haer ververſcht, en hun prijſen verkocht in ſommige inhammen ofte kleyne havens van *Engelandt*, hoewel verboden by de Koningin *Elizabet*, die toen met *Spanjen* vrede had; ſomtijdts op de Revier d'Eems en in ſommige kleyne havens van *Vrieſlandt*; tot dat eyndelijck door deſe avontueren merckelijck rijck geworden zijnde, ſy, 't zy om te verkoopen ofte te ververſchen; 't zy derwaerts door onweer-ghedreven ofte met opſet na toe ghevaren, (als wetende van het quae bloedt dat de ſchattingen in alle de Provintien hadden geſet) voor den Briel quamen te landen, de Stadt te beſtormen en in te nemen, de Beelden in de Kercken omverre ruckende, openbare profeſſie van hun Religie doende, en tegens de ſware ſchattingen en dwinglandy der Spaenſche Regering uyt-varende, wierden ſy voort geſtijft door de daer op volgende af-val van de meeſte ſteden in *Hollandt*, *Zeelandt* en *Weſtvrieſlandt*, die de *Spaenſche* garnizoenen uytſtieten, Koning *Philippus* hare gehoorſaemheyt ontſeyden, en den Prins van Orangien getrouheyt ſwoeren.

De Prins keerde wederom met nieuw volck uyt Duytſchlandt, en by deſe furie van 't volck, ſijn ſlagh waernemende, liet ſich met Hollandt en Zeelandt niet paeyen, maer trock op tot in het hert van de Provintien binnen, vijf mijlen van Bruſſel, een aenval doende op Mechelen en verſcheyden andere ſteden, met ſoo groote toeſtemming, gejuygh en toeloop van volck, dat all' de Spaenſche Dominie in de Nederlanden nu ſcheenen te zieltoogen, ſoo ſe niet wederom levendigh waren gemaeckt geweeſt door de bloedige moordery der Proteſtanten te Parijs, het

welck

welck met Koning *Philippus* geſmeedt en uytgevoert, door een Spaenſche party in 't Hof van Franckrijck, met ſoo een doodelijcke ſlagh voor de contrarie factie, *Duc d'Alva* aenmoedighde, en te gelijck den Prins van *Orangien* bedeeſt maeckte: ſoo dat d'een volck verſamelt, genoegh om het herte der Provincien te beſchermen; en d'ander treckt in Hollandt, aldaer plaetſende den ſtoel des oorloghs.

Dit landt is ſterck uyt eygen natuer en geſtalte, ten aenſien van de wateren die 't omringen en verdeelen; doch veel-eer om de rouwer ſoorte van volck, dat'er toen was, door de negotie en rijckdom minder vermurruwt; minder gewent gelt en ſchattingen te geven, en moedigh op hun oude naem en faem daer de *Romeyn-ſche* Hiſtorien van gewagh maken, zijnde ſtijf-ſinnige verdadigers hunner vryheden, en nu onverzoenelijcke haters van de Spaenſche naem.

Alle deſe humeuren wierden vermeerdert en verhardt door de naeſtvolgende oorloogh, onder het beleyt van *Duc d'Alva* en ſijn Soon: van wegen het vermoorden van alle onnooſele Perſoonen en geſlachten; op het innemen van Naerden, daer de huyſen verbrandt, en wallen geſlecht wierden; van wegen de deſperate defenſie van Haerlem, tien Maenden langh, met alle oeffening van ſchande, wreedtheyt en hoon aen beyde kanten; daer ſelfs de Vrouwen haer in geleden ſtelden, de ſtormgaten repareerden, alarm ſloegen, tot dat ſy altemael uytgehongert zijnde, 400. Borgers, na 't overgeven vande Stadt, met koelen bloede doodt geſlagen wierden, nevens veel andere exempelen van een vergramde overwinner; waer door de partyen van humeur deſperater wierden, en hun haet tegens *Alva* en *Spangien* ongeneeſlick.

Het ſelfde leger verſtrooyt, en alſoo genootſaeckt op te breken voor Alckmaer, na een langhduerige en ſwaere belegering in *Duc d'Alvaes* tijdt. En voor Leyden ten tijde van *Requiſenes* (alwaer de Boeren ſelfs de ſluyſen hebben open geſet, het landt lieten onder loopen, volkomen geſint zijnde de *Spanjarden* af-breuck te doen, op koſten van hun eygen ondergang) deden d'affayren in Hollandt vry een keer nemen.

De Koningh begint het ghevaer en de geheele afval der Provincien te vreeſen; *Alva* zijn Regeeringe warſch en ſadt te worden, merckende dat ſijn gheweldige raedtſlagen en harde manier van doen geeſten hadde verweckt, die te vooren ſtil en geruſt zijnde, nu niet te ſtillen waeren, wordt t'huys ontboden, en d'oorlogh gaet ſijn gang onder de naem van *Requiſenes*: dewelcke ſchielijck komende te ſterven, en by den Koning geen verziening gedaen zijnde van een Succeſſeur, quam de Regeering, volgens de manieren van 't landt, ondertuſſchen te vervallen op den breeden Raedt, waer me geſpoedt wierdt op den uytſtel van *Don Jan d'Auſtriaes* komſte, die voor nieuw Gouverneur verklaert was.

Doch ondertuſſchen wordt de ſieckte erger, alſoo op het mutineeren van eenige Spaenſche Troupen uyt gebreck van betaling, en op het belegeren van Aelſt, een Stadt niet verre van Bruſſel, wordt het volck dol en uytſinnigh, en de Winkeliers ſluyten hare winkels, de Boeren laten hun werck ſteecken, en alle man begeeft zich tot de Wapenen. In Bruſſel dwingt men de Raedt, men ſleeptſe'er uyt die men wiſt de *Spaenſche* meeſt toegedaen te zijn: die men van dien natie op de ſtraet ontmoet worden doodt geſlagen, en alle man roept van uytheemſche en vreemdelingen uyt de *Nederlanden* te verdrijven en de Staten te doen vergaderen; 't welck de Raedt genootſaeckt wordt in te willigen. Ondertuſſchen d'aenſienlickſte van 't landt treden in een verbondt met den Prins van Orangien, om by den ſelfden Raedt de gemeene Landts-ſaken te dirigeren; ſoo dat toen de Staten tot *Gent* vergaderden, ſy ſonder eenige hapering met den anderen eens wierden over d'acte, genoemt *de Pacificatie van Gent*, in 't Jaer 1576: welckers voornaemſte articulen hier in beſtonden: 1. Alle uytheemſche Soldaten uyt het landt te doen vertrecken. 2. Alle d'oude manieren van regeering te herſtellen. 3. De ſaken van Religie

in yeder Provintie de Provintiale Staten te laten bevoolen zijn; en dat tot nakoming hier van d'andere Provintien met *Hollant* en *Zeelands* altijdt geconfedereerde ofte Bondtgenooten ſouden zijn. En dit is de eerſte uytſlagh geweeſt der *Nederlandtſche* beroerten: waer uyt de Koning tot ſijn mercklijcke ſchade ondervonden heeft, hoe weynigh het kloeckſte beleydt, en ſtoutſte Legers den ſtroom van een hardtneckigh en oploopend volck konnen keeren, welcke alles voor zich doet ſwichten en onder zich buygen, tot datſe zich door konſt of by geval in verſcheyden canalen komen te verdeelen; ofte tot datſe de ſpringh-aderen, welcke de humeuren zijn die ſy voeden, komen op te houden ofte van ſelfs op te droogen.

d'Uytheemſche Volckeren weygerende te vertrecken, worden voor Rebellen verklaert; waer op de Spaenſche troupen verſcheyden ſteden gewelt aen doen, en uyt plonderen, onder andere oock, by gelegentheydt van de Burgh, Antwerpen met even ſoo groote kloeckmoedigheyt als gerigheyt in verſcheyden valtigheden haer beſchermende tegens der Staten volck tot *Don Jans* aenkomſte tot *Luxenburg*, d'eenighſte Stadt der Provintien, daer by zich veyligh keurde, als nevens d'andere niet af-valligh geworden.

De Staaten weigeren hem aen te nemen by aldien hy de pacificatie van Gent niet en wil onderteeckenen en beveſtigen; 't welck hy eindlijck met verlof des Konings, doet: en aenveert de regering met ontſlaging van alle uitheemſche troupen, welcke naer *Italien* wederkeren. Maer *Don Jan* kort daer aen 't ſy uit verſtoortheit ſiende dat hy ſlechts by vergonning Gouverneur was, ſonder magt of aenhang; of begerigh na nieuwe gelegentheydt tot een naem door een oorlogh; oft' uit Spangien op nieuwe raedts pleeginge bericht bekomen hebbende, neemt hy zijn ſlagh waer om den Koningin Margarita op haer vertreck uit *Vranckrijck* nae 't Spae geluck te wenſchen, en belegert ſchielijck het kaſteel van *Namen*. Hier op is 't dat de Provincien voor de derdemael alle gehoorſaemheydt weigeren, den Prins van Orangien tot *Bruſſel* ontbieden, alwaer hy by de Staeten van die Provintie Protector van Brabant wort gemaeckt en men ruſt ſich weder ſijds ten oorlogh; terwijl *Spangien* vaſt beſigh is nieuwe legers te formeren en binnen *Namen* en *Luxenburg* te verzamelen, d'eenige Provintie onder de gehoorſaemheydt des Konings noch ſtaende, ſoo is 't dat de reſt met den anderen verdragen om een Gouverneur van haer eygen te verkiezen, dies ſy *Mathias*, des Kayzers Broeder, de bedieninge aenbieden.

Om deſe tijt begoſt de party der Malcontenten party in de *Nederlanden* geformeert te worden; welcke hoewel met de reſt t'ſamen ſpannende in hun haet tegens de *Spanjarden* en voorſtandt van hun vryheydt en wetten: nochtans niet geſint waeren hun verbintenis met hun Prins te laten varen, oft' hun oude beveſtighde Religie te veranderen; en deſe wierden geſtijft door den hertogh van *Aerſchot* en verſcheyden grooten: die te afkeeriger waeren van een algemeenen af val nademaal ſy de groot-achtbaerheydt van de Prins van Orangien met geen goe oogen konden aenſien, die nu in den raedt der ligue het opperſte geſagh begoſt te krygen.

Met byſtandt van deſe party, na *Don Jans* ſchielijck overlijden, de Hertogh van *Parma* hem ſuccederende, kreegh macht en reputatie op ſijn aenkomſte tot de Regeering en aenleydinge om te verſchijnen op dat groot tooneel van eere en overwinning, waer door ſijn perſoon niet alleen ſoo vermaert en de tijt ſijner Regeering met ſoo veel belegeringen en battaljen wierdt aengeteeckent, maer oock de herſtellinge van ſoo een groot deel van 't lichaem der Provintien onder de gehoorſaemheyt van *Spangien*.

Op het aengroeyen van deſe party, en tot onderſcheydinge der gener welcke een middelmatige doch gevaerlijcke Raedt drijvende, eyndlijck en van d'extremiteyten moſt toevallen; hebben de 7 Provintien in 't Noorden door hun gedeputeerden tot *Uytrecht* 1579. een acte van alliantie geformeert, die ſedert altijt genoemt

noemt wiert *d'Unie van Uytrecht*, en hier uyt is oorſpronckelijck geformeert die Republike, ſedert in de Werelt ſoo wel bekent geweeſt met de benaeminge van de *Vereenighde Provintien.*

Deſe *Unie* nam ſijn oorſpronck uyt het niet nakomen der *Spaniaerds* van de pacificatie van *Gent*, en den nieuwen inval in ſommige Steden van *Gelderlandt*; en men gaf voor datſe niet en ſtreckte om deſe Provintien van de *Generaliteyt* af te ſonderen, nochte van de voornoemde pacificatie, maer om des ſelfs ooghwit te verſtercken en te behertigen door meer vigereuſe en Vereenighde Raeds-plegingen en Wapenen.

De voornaemſte kracht deſer *Unie* beſtont in deſe poincten uyt het inſtrument ſelfs getrocker.

De ſeven Provintien vereenigen haer ſoodanigh als offe ſlechts een Provintie waren, ſoo als noyt van malkanderen door teſtament, geſchenck, verwiſſeling, verkoopingen ofte accoort verdeelt te worden: behoudende yeder Provintie en Stadt alle privilegien, rechten, gewoonten en placcaten; in de nette deciſie waer van, ofte de verſchillen welcke tuſſchen eenige der ſelver Provintien mochten ontſtaen, de reſt haer niet verder ſullen bemoeyen dan tot bemiddelingh van een accoort.

Sy verbinden haer ſelven om malkanderen met goet en bloet by te ſtaen tegens alle geweit dat eenige van haer mocht komen te beſpringen, 't zy onder den deckmantel van Koninclijcke Majeſteyt, ofte van herſtellinge der Catholijcke Religie, ofte uit wat inſicht dat'et oock ſou mogen zijn.

Dat alle oude Frontier-ſteden behoorde tot de *Unie*, ſoo out, verſterckt ſouden moeten worden op onkoſten van de Provintie daerſe gelegen zijn; die nieuwe te maken op d'onkoſten van 't algemeen.

Alle Impoſten en Tollen van 3 Maenden tot 3 Maenden aen de meeſt-biedende gepreſenteert te worden: en nevens d'inkomſten van de Koninclijcke Majeſteyt, tot algemeene defentie aen te leggen.

Alle Inwoonderen binnen een maent op te ſchrijven, en in de Schuttery te trecken, van 18 tot 60 Jaren. Geen Vrede noch Oorlogh te maken dan met toe-ſtemminge van all' de Provintien: andere ſaken de hanthavinge van beyde betreffende, door meerderheit van ſtemmen. Debatten tuſſchen de Provintien over het eerſte ontſtaende, te ſubmitteren aen de Stadt-houders.

Naburige Princen, Heeren, Landen en Steden toe te laten tot de *Unie*, met willige der provintien.

In 't ſtuck van Religie, dat die van *Hollandt* en *Zeelandt* haer daer in gedragen na hun wel-gevallen, d'Andere Provintien mogen haer richten na den inhoudt by *Mathias* in-geſtelt, ofre na ſy oordeelen ſullen meeſt te dienen tot Vrede en welſtant van hun particuliere provintien: vermits yeder een ſijn Religie vry mach oeffenen, en niemandt daer over geëxamineert ofte verſtrickt worde, volgens de *Pacificatie van Gent.*

In 't ſtuck van oneenigheit ofte verſchil tuſſchen Provintien, ſoo 't een alleen ſlechts treffe en aenga, dat ſulcks door d'andere worde by-geleit, ſoo 't haer allen mocht aengaen, door de Stadt-houders; in beyde welcke voorvallen, deciſie daer over te doen binnen een maent, en dat ſonder appél of reviſie.

De Vergadering van Staten te houden als vooren; en de Munt ſoo als namaels alle de Provinten met den anderen ſullen verſtaen.

De verklaringe deſer Articulen aen de Staten te ſullen beruſten: doch in geval daer over eenigh verſchil mocht op-komen, aen de Stadt-houders.

Sy verbinden haer aen te taſten en gevangen te ſetten, die tegens deſe Articulen ſullen aengaen, ſonder aenſien van privilegien of exempten in deſen gevalle.

Deſe

Deſe acte wiert door de *Gedeputeerden van Gelderlandt, Zutphen, Hollandt, Zeelandt, Uytrecht* en *d'Omlanden van Frieſlandt*, ondertekent den 23. *January* 1579; doch niet van de *Prins van Orangien*, eer *May* daer aen volgende; met deſe betekenis, oordeelende dat daer door het opper-geſagh en aenſien van d'Aerts-Hertogh *Mathias* niet gekrenckt en wordt.

In het ſelve Jaer wiert deſe *Unie* in-gelevert en geteeckent by de Steden *Gent*, *Nimwegen*, *Arnhem*, *Leeuwaerden*, nevens eenige particuliere Edelen van *Frieslandt*, *Venlo*, *Yperen*, *Antwerpen*, *Breda* en *Brugh*. En aldus zijn deſe Provintien geworden een Republijck, doch in ſoo een leegen en ongewiſſen ſtandt van ſaken, van wegen de verſcheyden onluſten en geſintheden der luyden, d'onderſcheydentlijcke inſichten en intereſten der beſondere partyen, voornamentlijck in d'andere Provintien; en de geweldige macht en toeſtellinge der Spaenſche Monarchie om haer t'onderdrucken: dat ſy op haer eerſte gelt lieten ſlaen een Schip op de baren arbeydende ſonder zeylen oft' riemen; en met deſe woorden, *Incertum quo fata ferunt: 't is onſeker weewaerts ons het noot-lot magh voeren.*

Soodanigen particulier verhael te doen heeft my goet gedacht om t'ontdecken de natuerlijcke oorſaecken deſer verandering en omkeering in deſe *Nederlanden*, die ſedert voor een groot gedeelte byna 100 jaren lang plaets gehadt heeft in alle de daden en handelingen des Chriſtendoms; en om uyt te vinden de rechte beweegh-redenen tot die obſtinate liefde voor hare vryheden en onverwinnelijcke haet tegens de *Spaenſe Natie* en regering, die't fondament van deſe Republijk geleyt hebben; en dit laetſte acht ick geweeſt te zijn een des te ſtercker paſſie ofte hertstocht, en van meerder effect, ſoo in de ſtoutmoedige raedtsſlagen van hun *Unie* te maken, als deſperate reſolutien om de ſelve voor te ſtaen; alſoo niet lang daer na de gantſche Raedt van deſe nieuwe Staet, daer toe gedrongen zijnde door d'uyterſte noot hunner affayren, voorby gaende de wijſe van regeering by maniere van een Republijck, een ernſtige en ſolemneele opdracht van 't gebiedt deſer Provintien ſoo aen *Engelandt* als *Vranckrijck* gedaen heeft; doch zijn van beyde Kroonen afgeſlagen: en al is het dat ſy de naem van een vry Volck behielden, efter hebben ſy het gemack van Vryheyt, daer ſy om ſtreden, haeſt verloren, door d'abſolute macht hunner Magiſtraten in de beſondere Steden en Provintien, en ſeer ſware druckingen hunner ſchattingen, daer ſy door ſoo langduerigen oorlogh met ſoo een machtigen Vyandt toe genootſaeckt wierden tot onderſchraging van hun Staet.

Doch de haet tegens de Spaenſche Regeeringh onder *Alva* was over al ſoo verſpreydt, dat de beroerte daer door alghemeen wierdt over all' de Provintien, door-loopende alle Religien en alle orders van Menſchen, blijckende aen de *Pacificatie van Gent*; tot dat door de verdeeltheden der Partyen, door de machten van ſoo een groote Monarchy als *Spangien* toen was, en door het onvergelijckelijck beleydt en dapperheydt van de Hertogh van *Parma*. Dit humeur, als vergif in een ſtercke natuer met hulpe van een geweldigh Medicijn, wierdt gedreven van 't herte, ('t welck was *Vlaenderen* en *Brabandt* met d'andere tien Provintien,) na d'uyterlijcke Leden; en door der ſelver af-ſnijdinge wierdt het Lichaem behouden. Hier na de meeſt verſtoorde geeſten, gedwongen door de Wapenen van *Spangien* ofte door hoope van vryheit en behoudenis, uit d'andere gelockt in de Vereenighde Provintien, is de haet tegens *Spangien* ſoo hoogh op gheſtegen, dat ſy niet alleen veel eer geſint waren haer te buygen onder eenige andere nieuwe heerſchappy, dan weder te keeren tot de oude; maer toen ſy geen Heer konden aen-treffen die haer mocht beſchermen, en dat'et met hare ſaecken deſperaet ſtondt, waren ſy ghewiſſelijck eenmael gheſint gheweeſt om hun groote Steden in brandt te ſteken, verwoeſtende en onder water bringende all' de

Lan-

Landen die ſy konden, en haer ergens in *Indien* te gaen neder ſetten, 't welck ſy hadden konnen verrichten, hadden ſy ſlechts Schepen genoegh gevonden om all' hun Volck over te voeren en niet te rugge waren gehouden geweeſt uyt medelijden, tot de gene die ſy hadden moeten achter laten, en in de genade van een verſtoort en heerſchende Heer beveelen.

De *Spaenſche* en *Italiaenſche* Schrijvers vernoegen haer met d'oorſaken van deſe revolutien de veranderingh van Religie, d'ingeborene hertneckigheyt des Volcks, en de eerſucht van de Prins van Orangien toe te ſchrijven: doch de Religie ſonder dat 'er eenighſins eerſucht oft' eygen intereſt onder loopt, gaet ſoo dol niet aen, en brenght veel eer exempelen van ſtantvaſtigheyt in 't lijden, dan van deſperate daden voort; de aert van 't volck kan ſoo weynig ſchielijck veranderen als de luchtſtreeck dieſe in ſtort, en geen landt heeft ſoo voor als na deſe beroerten onder haer beter Onderſaten voort gebracht als veele deſer Provintien: en de eerſucht van een enkel Perſoon, hadde noyt een avontuurlijcke ſaeck van ſoo groot gewichte konnen by der handt nemen en uytvoeren; noch konden die tot ſoo hoogen top van verbittertheyt op-geklommen hebben, ſonder ſoo veel tuſſchen-komende omſtandigheden uyt de ongeluckige procedure der Spaenſche raetſlagen, om die t'ontſteken en aen te hitſen; want hoewel het een moeyelijcke ſaeck geweeſt ſou zijn, ſoodanigh een lichaem met een hooft te verſorgen, en van begin aen alle ſaken ſoo een krachtigh leven te geven, en regelmatigh te beſtieren, by aldien dat'er ſoo een groot Gouverneur in de Provintien niet op-gereſen ware geweeſt, als Prins *Willem* van Orangien was: een Man alſoo kloeck van Raet als in de Wapenen; voorſichtigh, en nochtans reſoluyt, lieſtalligh, en niet te min geſtrengh, dralende in voor vallende ſaken, en echter beſtendigh in het uytvoeren; die vry groote inkomſten en aenhangh had in de Provintien, groot aenſien en vermogende Bloet-verwanten in *Duytſlandt*; die buyten 's lands hoogh geacht en geëert, en t'huys ongemeen gelieft wiert, en daer de Gemeente een ſonderlingh goet vertrouwen op had, welcke oordeelde dat hy ſijn Vaderlandt een goet herte toe-droeg, en in 't geen hy voor had, oprecht gingh; machtigh en gewilligh om hare vryheden voor te ſtaen, en die de ſelve uyt eyge eerſucht niet lichtelijck met gewelt ſou aen-grijpen; dit alles niet tegenſtaende alle deſe hoedanigheden, hadden wel konnen vergeſelſchapt gaen met de plicht en dienſten van een Onderdaen, gelijck ten tijde van *Karel de V'yſde*; buyten het afweſen des Koninghs, en ſonder dat het volk hem verdacht mocht houden van hun Natie en Wetten niet toe-gedaen te zijn, ſonder uytheemſche troupen aen te houden na dat den Oorlogh geëyndight was; ſonder de ſtoelen van nieuwe Biſſchoppen op te rechten, en *d'Inquiſitie* in te voeren; ſonder het eenig bewind van *Granvel*, en de Heeren hun gewoonlijke ſit-plaets in de Raedt en ſaken van Staet t'ontſeggen, buyten de regeeringh van een Man ſoo gehaet als *Duc d'Alva*; de rigoreurſheydt ſijner proceduren, en de braveerende grootsheyt van ſijn beelt: en eyndelijck, ſonder *Egmont* om 't leven te brengen, en de beſwaernis van den 10den en 20ſten penningh, tegens de wettelijcke manieren van regeeringh in een Landt, alwaer uyt een oudt-Heer af-komſtige ſucceſſie, het Volck op hun oude zeden en wetten verſot was geworden en vaſt houdende.

Dit waren de eerſte beginſelen van hun haet tegens *Spangien*, welcke vermeerderende met het verloop van een by na tſeſtigh jarige Oorlog, niet geſtilt wiert door een langdurige navolgende Vrede, maer die blijken ſal ſoo wel tot den ondergangh als op-gangh van deſe Staet gedient te hebben; welcke aldus zijnde geplant geweeſt, door veele toevallen en invloeyingen van buyten gebouwt en onderhouden wiert; doch deſe tot d'oprechtinge van hun Staet, noch tot het gebouw hunner Regeeringh yets gevordert hebbende, ſal ick my vernoegen met het verhael

haet ſlechts van de voornaemſte daer van, welcke meeſt gedient hebben tot behoudenis van de kintsheydt deſer Republijcque, en tot des ſelfs opwaſſinge den wegh gebaent; d'oorſaken van welcks macht en rijckdom niet te vinden zijn in d'uytkomſten hunner Oorlogen, maer in d'inſtellingen en orderen harer Regeeringh, zeden en negotie, welcke ons tot de navolgende Hooftſtucken ſtoffe van diſcoers ſullen leveren.

Don Jan die te voren de aengenomene conditien van de *Pacificatie van Gent* verworpen, en door het verraſſen van *Namen* de Vrede gebroken hebbende, hebben de Staten het bewindt van de Regeeringe hunner Landen *Mathias*, des Kayſers Broeder op-gedragen, als een temperament tuſſchen hun wederkeeren tot de gehoorſaemheydt van *Spangien*, en des Volcks Regeeringh, welcke in de Noordelijcke Provintien in til was; doch *Mathias* ſonder weten of onderſtant des Kayſers, en ſonder aenſien in de Provintien komende, en de Prins van Orangien tot ſijn Luytenant Generael toe-gevoeght zijnde, was ſlechts een O in 't cijffer, en ſijn Regeeringh een ſtuck van een knechtelijcke dienſtbaerheyt, welcke krachteloos afloopende, haeſt ten eynde raeckte; invoegen dat'er op *Parmaas* aenveerdinge van deſe Regeeringh, een nieuwe beſcherminge noodigh was voor deſen Staet in ſijne kintsheyt, de welcke geen voeten had om haer te doen beſtaen tegens ſoo grooten onweer daerſe mee gedreyght wierdt op de wederkomſte der *Spaenſche* en *Italiaenſche* Krijghs-benden, om uyt te maken een lichaem van een vreeſlijck Leger, daer de Hertogh van *Parma* in *Namen* en *Auxburgh* meê doende was, op de been te brengen.

Zedert de *Bayonſche* onderhandelingh tuſſchen de Koninginne Moeder van *Vranckrijck*, en haer Dochter de Koningin van *Spangien*, hadden deſe twee Kroonen onder de Regeeringe van *Franciſcus* en *Karel*, malkanderen geduurigh by-geſtaen, en geſtijft in het algemeen deſſeyn aldaer beſloten, om die gene die ſy Ketters noemden, in hun beyde Koninghrijcken met gewelt te vervolgen. De Vrede, ſoo niet in der minne, hieldt tuſſchen *Engelandt* en *Spangien* noch ſtant, ſoo dat Koningh *Philippus* geen Oorlogh onder handen had in gantſch Chriſtendom, gedurende deſe beroerten in *Nederlandt*, en de ſtoutmoedigheyt der Bontgenooten in hun eerſte revolte en Unie, ſcheen op ſoodanigen tijdt grooter dan het ſucces naderhandt van haer wederſtant, toen daer ſoo veel gelegentheden voor vielen, om de macht der *Spaenſche* Monarchie te verſwacken en te diverteren.

Want *Henrick de Derde*, komende nu tot de Kroon van *Vranckrijck*, en in 't begin ſlechts met de Factie der *Geuſen* geplaeght ofte geboeyt, en tegen-geſproken, doch naderhant ingewikkelt in een openbaren Oorlogh, (die ſy tegens hem voerden in ſchijn van de Roomſche Religie te behouden, en hare raets-plegingen met die van *Spangien* in een te ſmelten) wierdt genoodtſaeckt de *Hugenoten* ſijns Rijcks ſachter te bejegenen, en raeckte in onmin met *Philippus de Tweede*, ſulcks dat de Koningin *Eliſabeth* geweygert hebbende der Nederlantſche Provintien beſchermingh opentlijck aen te nemen, de ſelve met een geſamentlijcke reſolutie der Staten, en toeſtemminge van 't Franſche Hof, den Hertogh van *Alenſon*, Broeder van *Hendrick de Derde* wierdt opgedragen.

Maer d'intrede van deſe Prins binnen Antwerpen, heeft de Nederlanders niet veel goets voorſeyt, met het gene een *Biſcayer* dien ſelfden dagh beſtont te doen tegens den Prins van Orangien, hem aen 't hooft, doch niet doodelijck ſchietende; en hy bleef by ſijn korte Regeeringh met ſulck een onderlinge onruſt tuſſchen de Franſche en Nederlanders, (de korſelheyt en oploopentheyt van d'eene Natie niet wel over-een-komende met de zeden en vryheden van d'ander) dat de Hertogh trachtende met geweldt ſich meeſter te maken van *Antwerpen*, uyt de Stadt verdreven wierdt: waer op hy uyt het Landt trock, met de hooghſte gevoeligheyt

der

der *Nederlanden*, en moeyelijckheyt der *Francen*; ſulcks dat niet langh daer na de Prins van Orangien tot *Delft* vermoort zijnde, en de Hertogh van *Parma* in achtbaerheydt en macht dagelijcks toenemende, en de party der Malcontenten hem dapper toevallende, hebben de meeſte geoordeelt dat 'et met de ſaken der Bondtgenoten nu gedaen was.

Maer de boom had dieper wortel geſchoten, en was ſoo licht niet te ſchudden: alſoo de Vereenighde Provintien, na d'ongelukkige onderhandelingh met de *Francen*, onder den *Hertogh van Alenſon*, haer *Unie* in 't Jaer 1583 quamen te hervatten, ſich onderlingh verbindende, dat in geval by deſe furie des Oorloghs eenigh artijckel daer van niet onderhouden ware geweeſt, in 't toekomende ſich daer toe te bevlijtigen; was'er eenige twijffelachtigheyt ontſtaen, de ſelve te verklaren, of eenige ſwarigheden, de ſelve neder te leggen; en nademael dat'et artijckel nopende de Religie in *d'Unie* ſoo was geformeert, om dat in alle andere Provintien, behalven in *Hollandt* en *Zeelandt*, de Roomſche Religie toen gehanthaeft is geworden, maer nu de *Euangeliſche*, ſoo zijn alle de Provintien der *Unie* met den anderen verdragen, dat van die tijdt af in alle de ſelve de *Euangeliſche* Gereformeerde Religie alleen in de publijcke Kercken gepredickt en geoeffent ſou worden.

Het was'er ſoo verre van daen dat ſy in hun deſſeinen, om de doot van de Prins van Orangien ſouden geſtuyt worden, dat ſy hem alle gedenck-teekenen van eere deden, Prins *Maurits* ſijn Soon, hoewel maer 16 Jaren out, in alle ſijn dignityten en ampten ſtelden, en alle voorſlagen van Vrede hardtnekkelijck af-ſloegen, volkomen geſint zijnde, veel eer alles daer by op te ſetten, en te lijden, dan haer wederom onder de *Spaenſche* gehoorſaemheyt te begeven.

Doch deſe geeſten wierden dapper geſtijft en geſterckt, met de goede hope die haer uyt *Engelandt* gegeven wierdt; nademael de Koningin *Eliſabeth* en *Philippus de Tweede*, hoewel ſy noch de naem van Vrede behielden, echter d'effecten en diſpoſitie tot de ſelve hadden verloren; terwijl dat de *Spanjaert* de muyteryen in *Terlandt* vaſt ſtoockte en ſtijfde, gelijck de Koningin *Eliſabeth* de nieuwe Republijcke in de *Nederlanden*; hoewel geen van beyde directelijck, nochtans door haer te begonſtigen met gelt, vrywillige troupen, en wegen die weder-zijds te gelijck gevoelt en verſtaen wierden.

Koningh *Philippus* had onlanghs zijn Koninckrijck vergroot, met het Koninkrijck van *Portugael* te erven, ofte daer een inval in te doen op Koningh *Sebaſtiaens* verlies in *Africa*; maer ick weet niet of hy ſijn macht vermeerdert had door d'aenkomſte van een Koninckrijck, met een in twijffel getrokken tijtel en miſnoeght volck, die hy niet als goede Onderdanen konde gebruycken en beheerſchen ſonder Legers: nochte als een overwonnen Natie, en alſoo haer doen dragen de laſt van hun gedwongene gehoorſaemheyt; maer dit byvoeghſel des Rijcks met d'overgroote ſchatten hem jaerlijks toevloeyende uyt *Indien*, hebben buyten twijffel Koning *Philippus* ambitie doen opſteygeren tot hooger deſſeinen; 't welk hem de protectie van de ligue in *Vranckrijck* tegens *Henrick de Derde* en *Vierde* dede omhelſen, en met eenen de gifte van *Terlandt*, by den *Paus* hem gemaeckt, en alſoo ſich in een Oorlogh met beyde de Kroonen in te wikkelen, terwijl hy met d'openbare Wapenen en uyt-daginge van ſijn eygen Onderdanen in *Nederlandt* getart wort.

Maer 't is by-na ongelooflijck, hoe verre de Geeſt van een groot Man gaen kan, als het geluck van eenigh Leger of Staet hem toelacht. De Hertogh van *Parma* komende tot de Regeeringh, ſonder eenige vaſtigheyt meer in 't Landt te hebben, dan twee van de geringſte Provintien, een Leger uyt *Spangien*, *Italien*, *Duytſlandt*, en de verſtrooyde troupen van 't Landt hem van *Don Jan* na-gelaten, verſame-

lende, hebbende alle d'andere geconfereerde Provintien tegens hem, en beyde Engelandt en Vranckrijck nu beginnende opentlijck hun zijde te kieſen; niettemin door geweldt van ſijn eygen dapperheydt, goet beleyt en diſcipline in ſijn Leger, nevens de ongeintereſſeerde en genereuſe hoedanigheden ſijns gemoets, winnende eenparighlijck op de herten en wapenen der af-gevallene Landen, en dringende door de Provintien met een onverninderde loop van ſucces, en d'veroveringh van d'aenſienlijckſte Steden in Vlaenderen: heeft hy eyndelijck door het innemen van Antwerpen en Groeningen, de ſaken der Unie tot ſoo een uytterſte noodt gebracht, dat ſy ontbloot zijnde van alle hope en hulpe, uyt *Vranckrijck* (toen diep ingewikkelt in hare eygen burgerlijcke Oorlogen) haer t'eenemael wierpen voor de voeten van de Koningin *Eliſabeth*, ſmekende om haer beſchermingh, en haer aenbiedende het opperſte gebiedt over hun Landt. De Koningin weygerde de heerſchappy t'aenvaerden, maer gingh met de Gedeputeerden ſekere Articulen aen, in 't Jaer 1585 haer verbindende groot onderſtandt van Volck en gelt te ſullen doen, hun verſchoten op verſekeringh van den Briel, Vliſſingen, en Rammekens, 't welck oock na advenant volbracht wierdt, door *Sir Johan Norrits*, over geſonden om over haer Volck te gebieden; en naderhant in 't Jaer 87, op het breken met Spangien, en de geweldige dreygementen der Spaenſche Armade, ſondtſe noch meer Volck over, onder den Graef van *Leiceſter*, wien de Staten aennamen, en gehoorſaemheydt ſwoeren, als Gouverneur van hunne Vereenighde Provintien.

Doch deſe Regeeringh hielt niet langh ſtandt, onluſten en ſuſpitien tuſſchen *Leiceſter* en de *Staten* haeſt uytberſtende: ten deele uyt jalouſye, dat hy na een onbepaelde heerſchappy en arbitrale diſponeringe van alle bedieningen ſtondt; maer inſonderheyt om dat de Koningin geſint was Vrede met Spangien te maken; en het licht verlies van ſommige hunner Steden, door de Gouverneurs, die de Graef van *Leiceſter* daer in geſtelt had, heeft hun misnoegen niet weynigh geſtijft; niet tegenſtaende deſe ongelukkige voorvallen, de Koningin doet haer in deſe twee poincten op nieuw verſekeringh; keurt *Leiceſters* handel in ſommige ſaken niet voor goet, krijght van haer vrywilligh en openhertigh byſtandt, in het uytruſten van haer Vloot tegens de Spangiaerden; en eyndelijck op het aengroeyen van de ongeregeltheden tuſſchen *Leiceſter* en de *Staten*, belaſt hem ſijn Regeering op te geven, en de *Staten* van den eedt der gehoorſaemheyt t'ontſlaen. Na dat dit alles aldus geſchiedt was, de Koningin lichtelijck alle particuliere reſſentimenten opofferende aen het intereſt van haer Kroon, bleef in haer gunſte, beſcherminge en byſtant aen de Staten te bewijſen beſtendigh, gedurende den gantſchen loop van haer Regeeringh, 't welck wederom met de grootſte beleeftheydt en eerbiedigheydt aen haer Perſoon beweſen wierdt, die oyt by haer aen eenigh uytheemſch Prins betaelt wierdt, en wordt haer die als noch ter eeren na gegeven, en is by na in de mondt van alle ſoorten van Menſchen onder haer beſtorven.

Na *Leiceſters* vertreck wierdt Prins *Maurits*, met conſent van d'Unie tot hun Gouverneur verkoren, met reſervatie tot de Koningin *Eliſabeth*; en aenveerde die Regeeringh met goede hoope, die hy etlijcke Jaren langh met des ſelfs uytvoeringh bekrachtighde; toonende dat hy de kloeckſte Capiteyn was in ſijn eeuwe, vermaert in 't byſonder, om de goede diſcipline en ordonnantie die hy onder ſijn Volck hielt, en van wegen de maniere van Fortificatie by hem eerſt gepractiſeert en voltrokken, en na ſijn doodt by allen nagevolght.

Maer de groote aemtocht die de Staten in de hitte hunner affairen ghegeven wierdt, was by de ſware Oorlogen die *Eliſabeth* tegens de Spangiaerden in Indiën voerde, en d'optochten naer Lisbon en Cadix, en door de te gront gaende affairen der Ligue in Vranckrijck, welckers onderſtuttinge, *Philippus de Tweede*, ſoo ſeer

ter

ter herten nam, dat hy den Hertogh van *Parma* tot tweemael toe belaſte het vervolgh ſijner Victorien in de *Nederlanden* te laten ſteken, en *Vranckryck* in te trekken, tot ontſet van *Rouaen* en *Parijs*; 't welck deſen grooten Capiteyn vry veel eere toebracht, doch den ſtaet der *Spaenſche* affairen in *Vlaenderen* alſoo ſeer krenckte; nademael dat in het af-weſen van den Hertogh van *Parma*, Prins *Maurits* alle de plaetſen die hy aen d'ander kant van den Rhijn beſat, in-nam: waer door hem de wegh tot de Vereenighde Provintien gebaent wiert.

De ſucceſſie van *Henrick de Vierde*, tot de Kroon van *Vranckryck*, heeft des Koninghs *Philippi* deſſeinen geen kleynen krack gegeven; en noch grooter d'algemeene gehoorſaemheyt en erkentenis van hem op ſijn veranderingh van Religie. Met deſen Koningh begoſten de Staten in een goet vertrouwen en vrientſchap te treden, en te meer om 't gene tuſſchen hem en de Koningin van *Engelandt* voorviel, die haer geheel op haer verlieten ſoo langh als ſy leefde; maer na haer doodt begoſt Koning *Henrick* in grooter aenſien by de Staten te geraken dan oyt; hoewel op het verſmelten der *Spaenſche* Macht, onder den *Aſcendent* van deſen Koningh, de Staten vry vroegh jaloers wierden, dat hy al te groot ſou worden, en in *Vlaenderen* haer al te na komen.

Met den Hertogh van *Parma* ſtierf de gantſche diſcipline, en met de ſelve het geluck der *Spaenſche* Legers in *Vlaenderen*; van de veelvoudige muyteryen hunner Soldaten, gevaerlijck van wegen d'uytwerkingh en 't voorbeeldt wiert meer geſproken, dan van yets dat ſy verricht hadden onder de korte Regeeringh van *Mansfeld*, *Erneſtus* en *Fruentes*; tot dat d'oude diſcipline van hun Legers wederom begoſt levendigh te worden, en het geluck met haer een weynigh 't hooft op te beuren, onder de nieuwe Regeeringe van Cardinael *Albertus*, die in *Vlaenderen* voor Gouverneur, en Prins der *Nederlanden*, met een machtigh Leger gehaelt uyt *Duytſlandt* en *Italien*, om de laetſte proef te nemen van de Spaenſche Macht, of met een gelukkigen Oorlogh, of ten minſten om den wegh te maken tot een noodtwendige Vrede.

Maer net verkieſen van den Aerts-Hertogh en ſijn nieuw geſagh, ſagh op wat hoogers dan het eerſt ſcheen: alſoo die machtige Koningh *Philippus de Tweede*, geboren tot het beſit van ſoo groote Landen, en noch grooter begeerten: na een langhwijlige droom van ſijn hooft in de Wolcken op te ſteken, merckte dat 'et nu in 't ſtof lach; ſijn lichaem zijnde gebroken door ouderdom en ſwackheden, ſijn gemoedt met ſorgen en onruſtige gedachten, en Koninclijcke ſlaverny van een kommerlijck leven, begoſt hy te ſien in 't glas van tijdt en ondervindingh, de rechtſchapene geſtalten van alle hoogheyt, en groote deſſeinen der menſchen, en nu gewaer wordende aen wat beeiden in de lucht hy tot noch toe ſijn geſontheyt, gemack, en de bloem ſijns levens hadde geoffert, keerde nu ſijne gedachten geheel tot ruſt en ſtilte, 't welck hy de werelt en ſich ſelven tot noch toe niet en had vergunt; ſijn aenſlagen op *Engelandt*, en ſijn onverwinnelijcke Armade verdwenen in roock; ſijn deſſeinen op *Vranckryck*, in 't geen gantſch tegen ſijn voornemen uytviel; en in plaets van de vryheden te vermeeſteren, en de hooghertigheyt ſijner Nederlandtſche Onderdanen te breken, verloor hy ſeven van ſijne Provintien, en behielt de reſt met het Swaert des Oorloghs, die hem duurder quamen te ſtaen danſe waert waren. Hy had onlangs Vrede met *Engelandt* gemaeckt, en begeerdeſe met *Vranckryck*, en ſchoon hy hem daer toe te groots kende, om met ſijne af-vallige Onderdanen in ſijn eygen naem die te verloecken, hy wenſchteſe nochtans in een anders; en was niet geſint te twiſten met ſijn Soon, die ſijn fortuyn geſtuyt, en ſijn gedachten ſeer veel beſigh gehouden had al den loop van ſijn Regeeringh. Hierom heeft hy 't bewindt van deſe twee deſſeinen den Aerts-Hertogh *Albert* aenbevolen, met den Titel van *Gouverneur*, en *Prins*

der Nederlanden; ten eynde, dat by aldien hy de Provintien tot haer oude onderdanigheyt konde brengen, hy de selve als *Spaensche* dominien sou regeeren: indien dat noch eenmael te vergeefs onderstaen wiert, dat hy dan trouwende met *Clara Isabella Eugenia*, (Koningh *Philippus* beminde Dochter) die Landen tot een Huwlijcks-gifte sou meê krijgen; en daer van Prins worden, met dese voorwaerde alleen, dat *Isabella* sonder lijfs-vruchten stervende, de selve wederom aen *Spangien* souden vervallen. Koningh *Philippus* was van gevoelen dat de tegenwoordigheyt van een natuurlijck Prins onder sijne Onderdanen; dat de geboorte en zeden van den Aerts-Hertog *Albertus*, zijnde een Hoogduytscher, de edelmoedige en vriendelijke dispositie van *Isabella*, by dit hertnekkig volck meer mochten op-doen, dan al het gewelt en de rigoreusheyt van sijn voorige raedtslagen: en soo 't al niet wilde lukken, dat sy Vrede souden maken, niet konnende, Oorlogh, en dat sonder na-deel van d'eere en achtbaerheydt van de Spaensche Kroon.

In gevolgh van dit besluyt, als een wijs verstandigh Koningh, terwijl hy niet anders voor had als Vrede, heeft hy toestel gemaeckt, als of hy geen ander toeleg maeckte dan van Oorlogh; wetende dat sijn eygen begeerten tot Vrede niet om 't lijf hadden, ten zy dat hy sijne vyanden daer toe oock konde dwingen; hier op heeft hy den Aerts-Hertogh, als Hooft van sulck een Leger, in *Vlaenderen* gesonden: alsoo hy geloofde dat de Vrede met *Vranckrijck* in order moste voorgaen, en naderhant de wegh banen of tot Vrede of tot Oorlogh in de *Nederlanden*. *Vranckrijck* in trekkende, nam hy *Amiens* in, de Hooft-stadt van *Picardyen*, daer door in 't Hof van *Vranckrijck* sulck een alarm makende, als zy weynigh waren verwachtende, en in de voorige Oorlogen noyt hadden ontfangen. Maer terwijl *Albertus*, *Vranckrijck* met sijn gantsche macht te keer ging tot dat 't met die Kroon op een Vrede uyt liep, soo is 't dat Prins *Mauritius*, die ten tijde van *Ernestus*, *Groningen* had in-genomen, nu *Lingen*, *Grol*, en andere plaetsen in *Over-Yssel* vermeesterde, daer door die Provintien in 't geheel tot het lichaem der *Unie* voegende; en op *Albertus* sijn wederkomste in *Vlaenderen* verwellekoomde, hy hem met den slagh van *Nieuwpoort*, gewonnen door d'onverstaeghde kloeckmoedigheyt der *Engelssen*, onder *Sir Franciscus Veer*, daer *Albertus* gequetst, en seer na gevangen wiert.

Na dit verlies, wiert de Aerts-Hertogh door de gedienstige toe-genegentheydt en gehoorsaemheydt sijner nieuwe Onderdanen soodanigh getroost en geholpen, dat hy volkomen gesint was *Ostende* te belegeren, na welck beleg een tijdt lang geduurt hebbende, en hy by-na den moed verloren gevende van wegen de sterkte van de plaets, en d'onverwinnelijcke kloeckmoedigheyt der belegerden, hy gesterckt wiert met een macht van 8000 *Italianen*, onder den *Marquis Spinola*, wien de voort-settinge deser belegeringh aen bevolen wiert; na een drie-jarigh beleegh heeft hy de plaets verovert, niet by gebreck van volck of voor-raedt van binnen, (de haven en 't ontset te water all' die tijdt open liggende) maer louter alleen by gebreck van gront, daer allengskens soo veel van wonnen voet voor voet, tot dat 'er niet soo veel over bleef daer men op staen konde om die te defenderen; waer aen men merckelijck kan bespeuren, hoe onmogelijck het zy een Stadt te defenderen, die niet ontset kan worden door een Leger, sterck genoegh om de belegeraers van daer te doen ruymen en op te breken.

Prins *Maurits*, hoewel hy *Ostende* niet en konde salveren, heeft nochtans des selfs verlies goet gemaeckt, met het in-nemen van *Grave* en *Sluys*, sulcks dat de *Spanjaerden* weynigh anders dan de bloote eere der veroveringh daer mede behaelden: en *Philippus de Tweede*, omtrent die tijdt van des Aerts-Hertoghs en Hertoginnes komste in *Vlaenderen* komende te sterven, en met hem het personeel re-

sen-

ſentement diens Oorloghs, begoſt de Aerts-Hertogh met bewilligingh van het Spaenſch Hof, ſijne gedachten geheel te ſchicken tot Vrede; welke een ander omſtandigheydt noodtwendiger had gemaeckt, dan eenige van de voorverhaelde.

Gelijck de *Nederlandtſche Republijck* uyt de Zee geboren is geweeſt, ſoo heeftſe oock uyt dat ſelfde Element haer eerſte kracht en achtbaerheyt ſoo wel getrokken, als naderhant haer rijckdom en grootheyt: alſoo voor dien afval der *Nederlandtſche* Onderdanen, hoewel haer noyt toe-geſtaen wiert op *Indien* te handelen, dan met *Spaenſche* Schepen, en onder *Spaenſch* couvert, veele nochtans der zelver in dier voegen daer op hadden gevaren, dat ſy ſoo wel kloecke Piloten waren geworden, als beſlepen op 't ſtuck van de negotie, en d'oneyndelijke winſten die daer aen vaſt waren; en na de *Unie* de toeloop van volck naer de Vereenighde Provintien ſoo aen-groeyende, dat ſy hun Capitael niet wetende aen te leggen, en geen aenſlagh voor haer te Lande vindende, hun avontuur ter Zee ſochten: en hun handel op *Spangien* en de *Straet* verloren hebbende, hebben ſy 't niet alleen op *Engelandt*, *Vranckrijck* en de *Noord-Zee* aen-geleydt, maer hun avontuur oock in *Indien* verſocht; eerſt in 't kleyn, en weynigh macht en geluck: doch met 'er tijdt, en door 't oprechten van een Ooſt-Indiſche Compagnie, hebben de Provintien met ſoo algemeenen yver en voordeel het ſelve beherright, dat ſy Meeſter wierden van de meeſte Colonien en Fortreſſen by de Portugeezen, (nu Onderdanen van *Spangien*) geplant. De Duytſche oft' Hollandtſche Matrooſen waren op die woeſte Zeën en Kuſten al ſoo wel bedreven, als op haer eygen, en Hollandt wiert een groot Magaſijn van alle de Waren van die Ooſterſche Geweſten en Landen.

Op *Weſt-Indien* hebben ſy 't met ſulck een drift en voorſpoet niet aen-geleydt, alſoo de Spaenſche plantagien aldaer voor haer al te veel en te ſterck waren; maer met de meenighte van hun Schepen met private en publijcke commiſſien uyt-varende, maeckten ſy de Zeën onveyligh, en begoſten op de *Spaenſche Indiſche Vlooten* te paſſen: en ſomtijdts hare Kuſten in de nieuwe Werelt aen te taſten, ('t welck *Spangien* was na 't hertte geſteken) en gaven ten Hove de krachtighſte beweegh-redenen tot bevorderingh van Vrede; de welcke die ſchatten mocht verſekeren in haer komen, en *Spangien* bewaren, belettende het uyt-voeren van die groote ſommen dewelcke geduurighlijck wierden over gemaeckt, om d'Oorlogen in Nederlandt t'onderhouden.

Deſe inſichten gaven de eerſte aenleydingh tot een Vrede-handel, die van de Spaenſche kant eerſt voorgeſteck wiert, en het gewach daer van konde nauwlijcks eerſt by de Staten in-gangh krijgen: nochte men konde haer noyt bewegen om door ſtil-ſtandt van Wapenen den wegh tot den handel te banen, voor en al eer dat de Aerts-Hertogh verklaerde, met haer als vrye Provintien te willen handelen, daer hy of *Spangien* niets op te ſeggen had; de ſaeck wiert oock aen des Hertoghs kant, met ſulck een behendigheyt en vlijt behertight, en met ſoo een driftige begeerte by 't Hof van *Spangien*, om een eynde van deſen Oorlogh te maken, dat ſy haer lieten gevallen d'onderhandelingh t'aenveerden in den *Haegh*, de Reſidentie-plaets van de Staten Generael; en om den gantſchen handel met meerder reputatie en beter beleydt te voltrekken, hebben ſy vier voorname *Miniſters* van den Aerts-Hertogh, gecommitteert, om de ſelve daer by te woonen en te vervolgen: deſe waren hun Generael-Veld-Overſte *Spinola*, de Preſident van den Raedt, en de twee Secretariſſen van Staet en Oorlogh in *Vlaenderen*.

In 't tegendeel, gingh men in Hollandt vry koel en trots tot en in deſe onderhandelingh, makende beuſelachtige ſwarigheden op yeder woort, nopende des Aerts-Hertoghs verklaringe, van met haer te handelen als vrye Provintien, en

op

op Spangiens Ratificatie van de form ofte wijſe; en haer dwingende, by alle gelegentheyt *Expreſſen* af te vaerdigen naer Spangien, en hun weder-komſte met langhſaemheyt af-wachtende; alſoo 't voorſpoedigh ſucces hunner Wapenen te Lande, met verloop van een ruym dertigh-jarigen Oorlogh, en het gewelighaengroeyen van haer Scheeps-macht (onder die protectie) nevens hun Koophandel, ſoo wel het gantſche gros van haer Militie beyde te Water en te Lande, als het meerderdeel van 't Volck van deſe onderhandelingh af-keerigh hadden gemaeckt; welckers oude haet tegens Spanjen noch ſoo bitter was als oyt; en die met goede hope en genegentheyt ingenomen waren van by den Oorlogh te proſpereren, daer ſy onder haer ſoo veel en groote exempelen van hadden.

Maer daer lag noch op de gront een uytheemſche en een andere domeſtijke conſideratie, die tot deſe onderhandeling den wegh meer baende, dan alle die argumenten die de gemeene ſtellingen waren, ofte dan alle d'Officien der naburige Princen, die haer deſe affairen aentrokken, oft' uyt eygen intereſt, of' uyt begeerte om een eynde te maken van een Oorlogh, welcke eenighſints de Wapenen van het gantſche Chriſtendom op het tooneel der *Nederlanden* ſoo langh gaende gehouden had. De grootheyt der Spaenſche Monarchie, ſoo ontſachelijck onder *Karel de Vyfde* en *Philippus de Derde*, begoſt nu af te nemen en te verdoven, van wegen de wijd-begrepene deſſeinen en ongelukkige uytkomſten van ſoo veel eerſuchtige raedt-ſlagen: en in 't tegendeel, de ſaken van *Henrick de Vierde* van *Vranckrijck*, waren nu tot den hooghſten top van geluck geklommen, na dat hy ſoo veel avonturen met een ongelooflijcke ſtantvaſtigheyt en manhaftigheyt te boven was gekomen, en all' ſijne Oorlogen met Spanjen in een Vrede verwiſſelt en ge-eyndight had. De Nederlanders hielden 't daer voor, dat de driftige humeuren der Francen niet langh ſouden konnen ruſten; en om ſulcks binnen 's Landts voor te komen, noodigh ware dat de Koningh haer buyten 's Landts werck gave; dat hem geen aenval ſoo wel diende als op *Vlaenderen*, 't welck onder andere van outs de Franſche Natie hadde toe-behoort, en welcker eerſte Princen van de Koningen van *Vranckrijck* waren gekomen, en hielden 't van haer: daeren-boven kregen ſy bericht dat *Henrick de Vierde* ſich dapper ten Oorlogh was toeruſtende, die ſy vermoedende waren dat haer op d'eene tijdt of d'ander aen die kant op 't lijf ſou vallen, ten minſten daer toe genoodight door een ſwaerder ondergangh van de Spaenſche Macht in *Vlaenderen*: en ſy wiſten ſeer wel dat ſy 't alſoo ſeer op de genade van ſoo een Buurman als *Vranckrijck* was, ſouden moeten laten aenkomen, als ſy 't te vooren hadden gedaen op ſoo een Meeſter als Spanjen; alſoo de Spaenſche Macht in *Vlaenderen* haer voedſel trock uyt de ſchatten, welcke door langhdurige en gevaerlijke voyagien uyt Spanjen quamen; ofte by troupen van daer gehaelt, oft' uyt Italien en Duytſlandt, met veel ongeval en meerder onkoſten; hare Landt-palen van de tien Provintien ſtrecken ſich niet verre uyt, en ſtonden ſonder oorſaeck van de naburſchap en jalouſyen ſoo van *Engelandt* als *Vranckrijck*; doch ſoo *Vranckrijck Vlaenderen* eenmael quame te vermeeſteren, het lichaem van dat Rijck ſou ſoo uytdyen, en ſoo gantſch groot worden: van volck en rijckdom ſoo overvloeyen, ſoo dat wanneer ſy gelegentheyt vonden, of 't maken van een inval te doen in de *Vereenighde Provintien*, ſy geen hoop altoos ſouden hebben om door eenigh tegenſtant of diverſie haer ſelven te behouden; en d'inſicht van haer ſoo geweldigh tegens Spanjen te kanten, ſou zijn om onder geen heerſchappy te ſtaen, en den eenen om den anderen te veranderen, gelijck ſy in deſen geval ſouden doen; weshalven de verſtandigſte onder hare burgerlijke Miniſters het veyligſt hielden, door een Vrede des Aerts-Hertogs, en de Spaenſche Macht aemtocht te geven; en hier door de Wapenen van *Vranckrijck* te minder in *Vlaenderen* te lokken onder ſoo grooten Koningh.

Wat

Wat belanght het gene binnen 's Landts was, d'achtbaerheydt en macht van Prins *Maurits* eerſt gegrontveſt op die van ſijn Vader, doch hoogh op-getimmert door ſijn eygen perſonele deughden en gaven, nevens voorſpoet ſijner wapenen, waren nu ſoo hoogh op-gheklommen (de Prins Gouverneur ofte Stadthouder zijnde van vier Provintien, en twee van ſijne Neven van d'andere drie) dat verſcheyden onder de Staten, geſtijft door *Barnevelt*, Penſionaris van Hollant, en een Man van groote gaven en aenſien onder haer, op de macht van Prins *Maurits* jaloers wierden, en voorgaven beducht te zijn datſe tot een onbepaalde heerſchappy mocht op waſſen; ſy wiſten wel datſe by continuatie van een Oorlogh, daer de Prins het gantſche bewint van had, ſou toe-nemen, en oordeelden datſe in Vrede ſou af-nemen, en voor d'achtbaerheydt van burgerlijcke macht wijcken; waer door deſe gantſche party hare genegentheyt toonde tot een Vrede-handeling, en om de ſelve door alle behulpſame middelen te vorderen en ten eynde te brengen. En deſe onderſcheydentlijcke humeuren in de gemoederen van de Staten ſich vertoonende, met een by na eenparige kracht en wakkerheyt, quam na lange debatten en oneyndelijcke moeyten de Vrede-handeling te eyndigen: brekende, ſoo 't ſcheen, over het poinct van Religie en den handel op Indiën, doch eyndelijck quamſe wederom te vereenigen, en uyt te loopen op een twaelf-jarige Trevis, gedateert in 't Jaer 1609; waer van deſe weſentlijcke poincten waren, een verklaringe om met haer te handelen als vrye Provintien, dat alle vyandtſchap gedurende de Trevis, wederzijdts ſouden op-houden; dat yder alles ſou blijven behouden dat hy ten tijde der Vrede-handelingh beſat; dat men aen geen van beyde kanten nieuwe Sterckten ſou maken, en dat men op alle plaetſen vry ſou mogen handelen als voor den Oorlogh.

En alſoo quam de Staet der Vereenighde Provintien voor een vrye Republijcq erkent te worden van haren ouden Meeſter, weſende te vooren daer voor erkent by de meeſte Koningen en Princen van Europa, in verſcheyden geſantſchappen en handelingen, onder welcke de Engelſche Kroon de voortocht gegeven wierd, welcks Geſant de eere had van in hun Raedt van Staten te ſitten en te ſtemmen, volgens verdragh met de Koningin *Elizabeth*, en in erkentenis van die groote byſtant, die hun Staet het leven gaf toenſe lagh te zieltogen: hoewel de Nederlanders pretendeeren dat dat voorrecht was gegeven aen den Geſant, uyt kracht van de poſſeſſie welcke die Kroon had van den Briel, Vlißingen en Rammekens, daer ſy wederom van ſou af-ſtaen, op de reſtitutie dier Steden, en betalinge van de ſommen by de Koningin verſchoten.

Gedurende d'onderhandelingh van deſen Trevis, wierdt een Ligue of Verbintenis gemaeckt tuſſchen *Henrick de Vierde*, Koningh van Vranckrijck, en de Staten, om de Vrede, ſooſe mocht geſloten worden, t'onderhouden; ofte niet gelukkende, malkanderen hulp te bieden, met thien duyſent Man des Koninghs, en vijf duyſent aen der Staten zijde. De Koningh maeckte ook geen ſwarigheyt altoos van twee Regimenten te voet, en twee hondert te paert, op ſijn onkoſten in der Staten dienſt te houden, volgens den Trevis die hy ettelijcke Jaren te vooren had gemaintineert; verſuymende geen verſorgingen welcke dien Staet aen ſijn intereſten mocht verplichten, en ſich voor het tegenwoordige tot Seghsman te maken van de Vrede, en in 't toekomende van den Oorlogh, ſoo de Trevis mocht komen gebroken te worden, ofte van ſelfs te eyndigen.

Uyt het verhaelde is lichtelijck af te meten dat noyt eenige Staet met ſtercker naween geboren, met harder koſt opgequeeckt, ofte tot ſwaerder arbeyt en grooter gevaer in den gantſchen loop harer jeughts gewent is geworden; omſtandigheden zijnde die gemeenlijck een ſtercke en geſonde lichamen maken: en ſoo is 't hier aen gebleken, hebbende noyt meer als een accident gehadt dat op-brack, in

de tijdt van 93 Jaren, 't welck men voor de eeuwe van deſe Staet mach rekenen, aenvangh nemende met de Unie van *Utrecht*, by de Provintien ingegaen in het Jaer 1579. Maer dit accident, gelijck als dat van zaedt oft' ontfangenis in een natuurlijck lichaem, hoewel het ſich eerſt vertoonde ten tijde van *Barnevelt*, opberſtende op d'onderhandelingh met Spangie en met ſijn doodt, (die weynigh Jaren daer na onthooft wierdt) ſcheen te ſullen eyndigen; niettemin heeft hy tſedert die tijdt gedurigh ſich verholen gehouden in de aderen van deſen Staet, en verſchijnende op alle revolutien, welcke d'overhant van d'een of d'ander humeur in 't lichaem ſchijnen te begonſtigen; en onder de naem van de Prins van Orangien en d'Arminianenſche Factie, de ſwakke zijde van deſen Staet gedurigh gemaeckt heeft; en wanneer het oock met haer ten eynde ſal loopen, dan ſal 't blijcken dat het ſal zijn d'occaſie van haer val.

De gront-oorſaeck van deſe naem van *Arminianen*, was dat daer *Barnevelts* party, die van de Prins van Orangiens beſchuldighde, als niet ſoo ſorghvuldigh zijnde voor haer ſoo dier-gekochte vryheyt, als wel yverende voor het Huys van Orangien, en genegen tot het aennemen van een onbepaelde eenhoofdige Regeeringh; en dienvolgens als bevorderaers van een gedurige Oorlogh met Spangien: dat ook ſoo de party van de Prins, d'andere beſchuldighden dat ſy op hun oude ſlaverny noch ſteunden, en die met goe oogen aenſagen, ſlachtende den Spanjaert niet alleen in hare burgerlijcke zeden, ſtaende ſoo geweldigh na een Vrede met deſe Kroon: maer oock in 't ſtuck van Religie, zijnde doorgaens Arminianen, welcke gerekent wierden voor een middel-party, tuſſchen de *Calviniſten* en *Rooms-geſinden*: en behalven deſe onderlinge verwijtingen wilden de twee partyen ſich doen houden, d'eene van de oprechte en ſuyverder Gereformeerde Religie, en d'ander van d'oprechter en vryer vryheden van den Staet.

De avonturen deſer Republijcque die in hun Oorlogh en hanteeringen, tſedert de Vrede met Spangie voorgevallen zijn, nevens alle d'omſtandigheden en geſchiedeniſſen ſoo binnen als buyten 's Lants, dienden om hun machtigen aenwas te bouwen, en ſpanden aen met de grootheyt, waer in ſy haer in 't Jaer 1665. aen de Werelt vertoonden, gevende niet alleen ſtoffe van vertellingen, maer oock aenmerckingen op deſe tegenwoordige Eeuwe: ſal ick of laten varen, als meer bekent en min noodigh tot het verhael dat ick meen te doen van de burgerlijcke Regeeringh deſer Republijcq; of anderſins bewaren tot dat de luſt en ledige tijdt my nodigen ſal dit verhael te vervolgen, en 't ſelve te brengen tot op deſen tegenwoordigen tijdt; d'affairen van deſe Staet vermenght zijnde met allerley gedenkwaerdige revolutien, oft' omkeeringen van daden en raedtſlagen, die tſedert in het overige Chriſtendom zijn gebeurt.

Ondertuſſchen wil ick dit verhael beſluyten, met het gene kort voor 't ſluyten van de Trevis voorgevallen is, en de ſelve lichtelijck in 't ſelfde Jaer gebroken ſou hebben, ſoo 't niet waer voor gekomen door de gedienſtigheden der naburige Princen, doch inſonderheyt, door een veranderingh van humeur in de Vereenighde Staten, geſamentlijck betrachtende d'onderhoudinge van de nieuws-herſtelde Vrede in deſe Geweſten der Werelt.

In 't laetſte van 't Jaer 1609. ſtorf de Hertogh van Cleef en Gulick, ſonder mannelijcke Nazaren, latende die Hertoghdommen aen de pretenſien ſijner Dochteren, uyt welcker recht de Hertogh van Brandenburgh en Nieuburgh, het beſit namen van ſoodanige Landtpalen daerſe eerſt konden aen raken, yder voorwendende recht te hebben tot de geheele erffenis. *Brandenburgh* ſoeckt by de *Vereenighde Provintien* om beſchermingh en begunſtingh van ſijn Tijtel. *Nieuburgh* by den Aerts-Hertogh *Albertus* en by *Spangien*. d'Aerts-Hertogh nu eerſt uyt ſoo een langhdurigen Oorlogh ſijn adem ſcheppende, had geen luſt om ſich in de-

in deſen twiſt te ſteken, wijders dan te ſorgen dat de Nederlanders hier in haer voordeel niet en ſouden ſoecken, en onder ſchijn van d'eene party te helpen hare klaeuwen ſteecken in de meeſt aen haer grenſende Landen; maer de Nederlanders waren ſoo beſcheyden niet nochte geſint, ſoo ſchoone kans te laten voor by gaen, en daer op hebben ſy de Stadt *Gulick* ingenomen, doch voor-wendende die ſlechts te houden in bewaringh, tot dat de partyen met den anderen verdragen waren; en vertrouwende dat Spanje in den jonghſten Trevis ſoo veel hebbende laten vallen om hun eygen twiſt by te leggen, des ſelfs overtredingh, om het krakkeelen van hare geburen, niet en ſouden in de waegh-ſchael ſtellen, maer d'Aerts-Hertogh ſulcks eerſt met Spanje afgeſproken hebbende, en voorſiende 't gevolgh van deſe ſaeck, beſloot veel eer aen een nieuwen Oorlogh den gantſchen ſtaet van *Vlaenderen* te wagen dan te gedoogen dat de Staten hier door ſoo grooten aenwaſch hunner macht en heerſchappy ſouden genieten; en hier op is het, dat hy eerſt uyt de naem van de Hertogh van *Nieuburgh* af-vordert de reſtitutie van *Gulick*, en op behendigh en dralend' antwoordt ruckt hy voort ſijn macht by een, en treckt met een Leger onder het gebiedt van *Spinola* na *Gulick* toe, (daer de Staten niet om beducht waren, als wel voorſien tegens een ſware belegeringh:) doch neemt een ſchielijcke keer, en ſlaet ſich neder voor *Weſel*, met ſulck een ſchrick en over-ylinge voor d'Inwoonderen, dat hy met de Stadt deur gaet, eer de Nederlanders haer konden te hulpe komen. *Weſel* is een ſtercke Stadt aen den Rhijn-kant gelegen, daer de Hertogh van *Brandenburgh* pretendeerde toe gerechtight te zijn, als toe-behoorende het Hertoghdom van *Cleef*; doch de Borgers hielden 't tegenwoordigh voor een Keyſerlijcke Stadt, en onder de beſchermingh der Staten: dewelcke verſet ſtaende over dit ſtout beſtaen van *Spinola*, die hem Meeſter maeckte van een pas, welcke hem den wegh baende om een vorder in-val te doen op hare Provintien, voornamelijck aen d'ander kant van den Rhijn gelegen, ſoecken de *Engelſche* en *Franſche* Kroon aen haer zijde te krijgen, om haer te laten gebruycken als Mediateurs tot een accoort, 't welck noch eyndelijck getroffen wiert, met bedingh, dat geen van beyde partyen, onder wat ſchijn dat 't oock zy, met hun volck in eenigh gedeelte deſer Hertoghdommen een in-val ſouden doen. d'Aerts-Hertogh aldus als verlieſt op de Vrede, onlanghs een Trevis gemaeckt hebbende op conditien by de Nederlanders op-geſtelt; krijght nu, beluſt tot den Oorlogh, een Vrede: even op de ſelfde voorwaerden, ſoo alſe by hem ſelven en Spanjen waren voor-gedragen; een voorval dienende tot groot onderwijs, en een voorbeeldt hoe gevaerlijck het altijdt zy voor ſwakke Princen, machtige in te roepen tot hulpe, waer door ſy hun Vrient in plaets van hun Vyandt tot een roof worden; hoe 't de gevoeligſte tijdt van een voordeelige Vrede te maken, is; alſe uwe Vyand begeert, en ghy in den bequaemſten ſtandt zijt om den Oorlogh t'achtervolgen; en wat een vruchteloose raedt het zy, dat men om een Oorlogh t'ontgaen, alle poincten van intereſt en eere toeſta, waer door men nieuwe affronten noodight, den Vyandt aenmoedight, en eenen Vrient kleynmoedigh maeckt.

HET TWEEDE HOOFTSTUCK.

Van hun Regeeringh.

UYt het gene in het voorige Hooftſtuck verhaelt is, nopende den opgangh van deſen Staet, haer aenvangh nemende met de *Unie* van *Utrecht*, is baerblijcklijck datſe niet eygentlijck de naem mach dragen van een Republijcque, maer veel eer van een Verbondt tuſſchen ſeven Souvereyne Provintien, met den anderen vereenight, tot hun algemeene en onderlinge beſchermingh, ſonder aen malkanderen vaſt te zijn. Maer om de natuur van hun Regeeringh van de grondt op te halen, moet menſe in kleynder ſtukken verdeelen, waer aen blijcken ſal dat een yeder van deſe Provintien inſgelijcks op-gemaeckt is uyt veel kleyne Staten ofte Steden, die beſondere ken-teekenen van ſouveraine macht in ſich ſelven hebben, en de ſouverainheyt hunner Provintie niet onderworpen zijn; veele ſaken geen uytſlagh nemende, na meerderheyt van ſtemmen; maer ſlechts by eenparigheydt van ſtemmen in de Provinciale Staten; want gelijckerwijs de Staten Generael geen Vrede noch Oorlogh, oft' eenige nieuwe Alliantie mogen maken, ofte geldt-middelen fourneren, ſonder dat yeder Provintie daer ſijn ſtem toe geve: ſoo konnen oock de Staten Provinciael geen van gemelde poincten concluderen, ſonder bewilligingh van yeder beſondere Stadt, welcke volgens haer conſtitutie een ſtem heeft in die Vergaderingh; en hoewel men in veele burgerlijcke ſaken van de gemeene Rechtbancken der Steden, op de Provintiale Hoven van Juſtitie ſich magh beroepen: nochtans in criminele ſaken is 't gantſch ongeoorloft; nochte vermagh de ſouverainheyt van een Provintie een miſdadige te vonniſſen, gevangen te nemen, oft' eenige miſdaet binnen de Juriſdictie van een Stadt te pardonneren, oft' eenige algemeene reſolutie ofte wet uyt te voeren, dan door de Juſtitie en Officieren van de Stadt ſelfs. Hier aen beſpeurn met ſekere ſouverainheyt in yeder Stadt, welke voornaemſte ken-teekenen zijn, recht te mogen plegen, gelt lichten, Oorlogh en Vrede te maken; wat het ander belangh, van gelt te ſlaen, ſulcks en geſchiet niet in particuliere Steden ofte Provintien, maer in de Generaliteyt van de *Unie*, met een algemeen accoort.

In voegen dat de voornaemſte ingredienten, in de compoſitie van deſen Staet zijn de vryheyt der Steden, de ſouverainheyt der Provintien, d'over-een-komſten ofte conſtitutien der *Unie*, en d'authoriteyt van de Prince van Oranje: 't welck d'ordre maeckt die ick ſal voegen in 't verhael dat ick van deſe Regeeringh heb voor genomen te doen; doch daer de beſondere Provintien in de *Unie*, en de beſondere Steden in yeder Provintie, gelijckſe in hun order en conſtitutien ſekere particuliere onderſcheydentheden ſoo wel hebben als een algemeene gelijckeniſſe, en 't verhael van yeder in 't beſonder dit Tractaetjen boven mate, en tot weynigh nut ſou doen op-ſwellen: ſal ick mijn diſcours bepalen aen 't verhael van Hollandt, als de rijckſte, ſterckſte en aenſienlijckſte onder de Provintien, en van *Amſterdam*, als daer in uytſtekende boven d'andere Steden.

De ſouveraine authoriteyt van de Stadt * *Amſterdam*, ruſtende op de beſluyten en uytſpraeck van hun Raedt: beſtaet uyt 36 Perſonen; door wien het recht wordt geadminiſtreert, volgens d'oude manieren, uyt de naem van Officieren en plaetſen van Judicatuur; maer de penningen worden gelicht by arbitrale reſo-

* Regeeringh van de Stadt Amſterdam.

lutien

lutien en proportien, na dat uyt de veranderingh of voorval van ſaken ſulcks behoorlijck of noodigh gekeurt wordt. Deſer Raedts-heeren bedieninge duurt ſoo langh als ſy leven, en den Raedt placht men in oude tijden by ſtemmen van de rijcke Burgers ofte vrye luyden te verkieſen, de welcke op het ſterven van een Raeds-Heer in een Kerck, op de Marckt oft' in eenigh ander plaets daer ſy bequaemlijck konden ſitten, vergaderden: en eenen ander by meerderheyt van ſtemmen ſijn plaets verkoſen; doch ongeveer hondert dertigh of veertigh Jaren voor-leden, toen de Steden van Hollandt in omtreck en volck grooter wierden, ſulcks dat hare veelvoudige Vergaderingen by alle gelegentheyt van commotie en diſorder, gevaer liepen van wegen hun getal en tweedracht, quam deſe verkieſinge van Raeds-heeren, by reſolutie der Burgeren, in een van hare generale Vergaderingen, voor altijdt te vervallen op den altijdt-blijvenden Raedt die toen in weſen was; ſulcks dat altijdt van die tijdt af als 'er een onder haer quam te ſterven, wiert by d'andere Raeds-heeren, ſonder het tuſſchen-komen van andere Burgers, een nieuwe in de plaets verkoren; invoegen dat de Regeeringh veel eer als een *Oligarchia*, is beſtaende uyt het getal van weynige perſonen, en vry veel verſchilt van een Volck-regeering, daer het doorgaens voor gehouden wordt, by de gene die deſe Landen door-reyſende oft' aldaer levende, haer vernoegen met het geen ſy hooren of ſien. En deſe reſolutie der Burgeren wiert oftoe geſtaen ofte na-gevolght met algemeene toeſtemmingh of exempel, omtrent de ſelve tijdt, in alle de Steden der Provintien, hoewel eenighſins verſchillende in getal van Raedsheeren.

By deſen Raedt worden de voornaemſte Magiſtraets-perſonen verkoren, te weten, Burgermeeſters en Schepenen. De Burgermeeſteren van *Amſterdam* zijn vier in 't getal, waer van drie alle Jaren verkoren worden: ſoo dat 'er een der ſelver twee Jaren achter een in bedieningh blijft; doch de drie jonghſt-verkorene worden voor dat Jaer genoemt *Regerende Burgermeeſters*, en preſideren by beurten na 't verloop van de drie eerſte Maenden; want ſoo langh is het, dat na een nieuwe verkieſingh, de Burgermeeſter van 't voorgaende Jaer preſideert, in welcken tijdt men oordeelt dat de nieuw-verkorene haer bequaemlijck konnen oeffenen en capabel zijn om d'affairen van de Stadt te bedienen.

De Burgermeeſters worden by meerderheyt van ſtemmen, van alle die Perſonen in den Raedt, welcke of *Burgermeeſters* of *Schepenen* geweeſt zijn, verkoren; en hun Ampt gelijckt die van de Heer *Major* en *Aldermannen* onſer Steden. Sy repreſenteren d'aenſienlijckheyt der Regeeringh, en d'achtbaerheyt van de Stadt by alle voor-vallen: ſy begeven alle onder-ampten in haer tijdt vacant vallende, en geven uyt alle penningen uyt de algemeene Capitael ofte Schat-kiſt; oordeelende ſlechts wat tot behoudenis, gerief of reputatie van de Stadt noodigh is. Sy bewaren de ſleutel van de *Wiſſel banck van Amſterdam*, (d'algemeene Schat-kiſt van ſoo veel Natien) welcke noyt, dan in 't by-weſen van eene der ſelver, geopent wordt; en ſy hebben opſicht op alle groote publijcke wercken van de Stadt, als de Fortificatien, en het Stadt-huys met ſoo groote heerlijckheyt en exceſſive onkoſten voltrokken.

Deſe bedieninge is van de grootſte authoriteyt en aenſien; en ſoo veel te grooter om dat 'er geen winſt noch voordeel aen vaſt is, dan ſlechts voor ſoo veel alſſe andere gedurige bedieningen in de Stadt, welcke vry profijtelijck zijn, mogen begeven. Het ſalaris van een Burgermeeſter van *Amſterdam*, is ſlechts 500 gulden 's Jaers, hoewel dat 'er ampten in de Stadt zijn, welcker begevingh aen haer beruſt, die 5000 guldens op brengen; maer evenwel weet men niet dat yemant oyt by ſulcke gelegentheden gelt getrokken heeft, waer door ſy all' hun credijt in de Stadt ſouden komen te verlieſen, en daer nevens van oyt in 't toekomende

door eenige publijcke bedieningen te konnen proſpereren. Sy zijn niet gehouden eenige koſten meer te doen dan een gemeen borgerlijck Man in haer kleedinge, dienſt-boden, huys-houdingh, tafel, &c. Sy worden by alle publijcke voorvallen van Steê-boden bedient, die hun ſalaris van de Stadt trekken; en al wat Gaſt-maen ſy op ſolemnele dagen doen, ofte als zy eenige Princen ofte Uytheemſche Miniſters onthalen; dit geſchiet uyt de gemeene beurs, maer na hun eygen diſcretie aengeleyt. Op andere tijden vertoonen ſy haer in alle plaetſen als een gemeen ſlecht Borger. Als der Burgermeeſteren tijdt van Regeeringh uyt is, worden ſy in andere ampten of bedieningen van de Stadt geſtelt, die ſeer veel en profijtelijck zijn; ten zy dat ſy by gebreck van neerſtigheydt of getrouheydt in het bedienen van hun ampt haer credijt komen te verlieſen, 't welck ſelden gebeurt.

De *Schepenen* zijn in yeder Stadt het Hof van Juſtitie: *t' Amſterdam* zijnſe negen in 't getal; waer van ſeven alle Jaren worden verkoren; doch twee van 't voorleden Jaer blijven noch in dienſt. Een dubbelt getal wordt by den Raedt op-geſtelt, daer de Burgermeeſters nu, gelijck voor deſen de Prins van Oranjen, verkieſingh uyt doen. In alle criminele ſaken zijnſe ſouveraine Rechters: in borgerlijke, na de waerdy van de ſaeck, mach men ſich op 't Hof van Juſtitie dier Provintie beroepen; doch zy ſullen niemandt ter doot verwijſen ſonder voor af 't advijs van de Burgermeeſters te hooren. Maer dit verricht zijnde, varen ſy ſelfs met het vonnis voort, hier in niet gehouden zijnde het oordeel van de Borgermeeſters te volgen; maer het blijft aen haer beruſten: dit zijnde ſlechts een ſorghdragendheyt en overtollige gunſte aen 's menſchen leven vergunt, 't welck ſoo haeſt afgeſneden wordt, en noyt wederom bekomen nochte vergoedt kan worden.

Onder deſe ſouveraine Overigheyt zijn de voornaemſte geſubordineerde Amptmannen van de Stadt, de *Thеſauriers*, die alle inkomende penningen van de Stadt ontfangen en uyt-geven: d'Officier oft' Opper-Schout, wien de ruſte des Stadts aen-bevolen is, taſt alle Miſdadigen aen, en draeght ſorge dat de Sententien van Juſtitie uyt-gevoert worden, en wiens ampt met die van een *Sherif*, in 't Graefſchap by ons, ofte van een Conſtable in een Parochie over-een komt. De *Penſionaris*, die een Rechts-geleerde is, bedreven in de manieren, handtveſten en previligien van de Stadt, daer hy by gelegentheyt de Magiſtraet berichtt van doet, en op voor-vallende diſputen met andere Steden haer voor ſpreeckt: Is een Dienaer van de Raedt en Burgermeeſters, draeght hare boodſchappen voor, redeneert voor haer by alle openbare voor-vallen, en is den Regiſtreerder * in ſommige van onſe Steden in bedieningh niet ongelijck.

In deſe Stadt *Amſterdam*, is de wijdt-vermaerde *Wiſſel-banck*, alwaer de grootſte, 't zy weſentlijcke of bedencklijcke ſchat gevonden wordt die ergens in de werelt bekent is; de plaets is een groot verwulfſel onder het Stadt-huys, voorſien met deuren, ſlooten, en verſekert met alle mogelijke ſterckten; en 't is ſeker dat die den *Wiſſel-banck* komt ſien, een ongelooflijcke ſchat, beſtaende in baren gouts en ſilver, gemunt en ongemunt, en ontallijcke ſakken met metalen, het welck men oordeelt altemael gout en ſilver te zijn, en oock ſoodanigh is voor ſoo veel my is bekent, doch alſo de Burgermeeſters alleen daer d'opſicht van hebben, en niemandt oyt eenige particuliere rekeningh houdt van 't geen van eeuwe tot eeuwe in en uyt gaet, is 't onmooghlijck eenige calculatie ofte giſſingh te maken, hoe groot de geloofwaerdige ſchat die daer verborgen leght, mach zijn. Weshalven de verſekertheyt van de *Wiſſel-banck* gelegen, is niet alleen in d'effecten die 'er in zijn, maer in het credit van de gantſche Stadt en Staet van *Amſter-*

* Recorder.

dam,

dam, welcks Capitael oft' inkomſten ſommige Koninckrijcken niet en hoeft te wijcken, en ſlaenſe voor al het gelt dat in de Banck gebracht wordt; des ſelfs Wiſſel-brieven maken alle gewoonlijke groote betalingen die tuſſchen d'eene en d'ander in de Stadt geſchieden: en niet alleen in meeſt alle andere plaetſen der Vereenighde Provintien, maer oock in veel andere geweſten der wereldt, daer koophandel gedreven wordt; ſulcks dat deſe *Wiſſel-banck*, eygentlijck een algemeene kas is daer yeder zijn geldt laet, om dat hy 't veyliger acht, en gemakkelijcker om in en uyt te leveren, dan of hy 't t'huys in ſijn kiſt had; en 't is 'er ſoo verre van daen dat de *Wiſſel-banck* intereſt ſou betalen voor 't geen dat 'er in gebracht wort, dat Banck-gelt in 't tegendeel wat hooger gaet in gemeene betalinge dan gelt-courant. Geen ander geldt in de *Wiſſel-banck* validerende dan ſpecie-gelt, dat kenbaerſt en ſekerſt is, en doorgaens ganghbaer in alle deelen, ſoo wel van *Hoogduytſlandt* als *Nederlandt*.

d'Inkomſten van *Amſterdam*, ſpruyten uyt de gedurige impoſten op allerhande Waren die in- en in d'omleggende plaetſen van *Amſterdam* verkocht worden: oft' uyt d'inkomende renten van de huyſen en landen de Stadt gemeenlijck toebehoorende: oft' uyt ſekere plichten en ſchattingen op yeder huys tot aelmoeſſen, reparatien, verçieringen ofte Fortificatien van de plaets: oft' anders uyt extraordinary ſchattingen by de Raedt toe-geſtaen, om op te brengen hun portie tot de publijcke laſt by hun Gedeputeerden in de Provintiale Staten geconſenteert, tot gerief van de Provintie: ofte by de Gedeputeerden van de Staten van Hollandt, in de Staten Generael tot onderhoudt van de *Unie*. En all' deſe betalingen worden gebracht tot een algemeen Capitael van de Stadt, niet als veele betalingen van d'onſe in *Engelandt*, welcke tot de hooft-ſom van de *Parochie* gebracht worden; ſoo dat men gemakkelijcker ſou konnen rekenen hoe veel haer gantſche inkomſte bedraeght. En ick heb hooren voor vaſt ſtellen, dat het gene van allerley tot publijcke gebruycken van de Staten Generael, de Provintie, en de Stadt *Amſterdam*, boven de ſeſtien hondert duyſent ponden ſterlinghs bedraeght. Doch ick en wil my met deſe rekeningh niet bemoeyen: en geve het niet hooger uyt als voor 't geen ick verſtaen heb uyt luyden die voor-gaven ſulcks ondervraeght te hebben, 't welck ick beken van my niet gedaen te zijn. Dit is gewis en ſeker dat 'er in geen Stadt, op ſterckte, cieraet en gerief beter gelet wordt, noch met meerder onbepaelde koſten, als in deſe Stadt: blijckende aen de heerlijckheyt van hun publijcke Gebouwen van *Stadt-huys* en *Magaſijnen*: het getal en de groote ſoo wel, als order en inkomſten van hun veelvoudige Sieck huyſen: de gerieflijckheyt van hare Burghwallen, loopende door de voornaemſte Straten van paſſagie; de geweldige ſterckte van hunne Bolwercken en wallen; en de nettigheyt ſoo wel als het gerief van hare Stráten, voor ſoo veel te bekomen is in ſoo grooten toeloop van een vlijtigh en woelend volck: 't welck altemael niet te doen ware dan met onkoſten, ſchijnende verre te boven te gaen de proportie van d'inkomſten van een enkele Stadt.

* De *Raedt* verkieſt de *Gedeputeerden*, die van wegen deſe Stadt af-gevaerdight worden na de *Staten van Hollandt*: de ſouverainheyt waer van gepreſenteert wordt door de *Gedeputeerden der Edelen* en *Steden*, op makende 19 Stemmen; van welcke de *Edelen* ſlechts de eerſte, en de *Steden* 18 hebben, volgens 't getal der geener, die genoemt worden *Stemmen*; d'andere *Steden* en *Dorpen* van de Provintie hebbende geen ſtem in de Staten. Deſe ſtemmende Steden waren in 't eerſte ſlechts ſes, *Dort*, *Haerlem*, *Delft*, *Leyden*, *Amſterdam* en *Tergou*, maer zijn door Prins *Willem van Naſſou* vergroot tot het getal van 18, door toe-voe-

* Regeeringh van de Provintie van Hollandt.

ginge

ginge van *Rotterdam*, *Gorcum*, *Schiedam*, *Schoonhoven*, *Briel*, *Alckmaer*, *Hoorn*, *Enckhuyſen*, *Edam*, *Monnikedam*, *Medenblick* en *Purmerent*. Dit baert ſoo groote ongelijckheyt in de Regeeringe van de Provintie, door ſulck een Stedeken als *Purmerent*, hebbende in de *Provintiale Staten* gelijcke ſtem met *Amſterdam*, (die lichtelijck de halve onkoſten van de Provintie draeght) als'er ſchijnt te zijn in de Vergaderingh van de *Staten Generael*, met ſoo een kleyne Provintie als *Over-Yſſel*, die in de Vergaderingh der ſelve ſoo wel een ſtem heeft als Hollandt: die meer als de helft contribueert tot d'algemeene laſten der *Unie*. Maer dit willen ſommige Schrijvers dier eeuwe duyden door authoriteyt van de Prins geſchiet te zijn, om die der Edelen te verminderen, en die der grootſte Steden te balanceren met de ſtemmen der kleyne, welckers ſtemmen men gemackelijcker kan winnen, en ſich lichter kan verſekeren.

De *Edelen* hoewel ſlechts weynigh in deſe Provintie, worden nochtans in hun volkomen getal niet gerepreſenteert, maer by acht of negen; de welcke als Gedeputeerden uyt hun lichaem in de Vergaderingh van de *Staten Provinciael* haer ſit-plaets hebben; en de welcke, als'er een onder haer komt te ſterven, eenen ander in ſijn plaets kieſen. Al hebben ſy ſlechts eenen ſtem met de kleynſte Steden gelijck, nochtans zijnſe van ſeer grooten aenſien in de Regeeringh, nademael dat ſy veel van de hooghſte, ſoo Borgerlijcke als Militaire bedieningen bekleeden, het bewind hebben van alle Kerckelijcke inkomſten, daer de Stadt op (veranderingh van Religie) de handen op ſloegh; hun Gedeputeerden na alle Vergaderingen, ſoo *Generael* als *Provintiael*, ſenden, en eenen Raedts-heer in de twee groote Hoven van Juſtitie nomineren. Sy geven hun eerſte ſtem in de Vergaderingh van Staten, en gevolghlijck een groot gewichte, tot de ſaeck daer over geraedtſlaeght wordt. De *Penſionaris van Hollandt* ſit by haer, voert het woordt voor haer, en aſſiſteert haer in alle hare raedtſlagen, al eerſe de Vergaderingh worden voor-gedragen. Hy is eygentlijck ſlechts een *Miniſter* ofte *Dienaer der Provintie*, dieſwegen is ſijn plaets in order achter alle hun Gedeputeerden: doch heeft altijdt groot aenſien, om dat hy gedurigh blijft ofte ſelden af gaet; hoewel hy rechts-halven om het vijfde Jaer behoorde verkoren of vernieuwt te worden. Hy ſit in alle beſondere Vergaderingen der Provintie, en in die van de Staten ſtelt hy alle ſaken voor, verſamelt de ſtemmen, en formeert ofte ſtelt in order de genomene reſolutien; voor-gevende oock macht te hebben om van geen ſeer gewichtige ſaeck by meerderheyt van ſtemmen te concluderen, als hy van gemoeds-halven oordeelt dat hy't niet behoort te doen, en dat'et van gevolg mocht zijn, en tot nadeel van de Provintie ſtrekken. Hy is oock een van de gedurige *Gedeputeerden* in de *Staten Generael*.

De *Gedeputeerden* der Steden worden uyt de Magiſtraet en Raedt van yeder Stad gemaeckt: hun getal is onſeker en na goet-duncken, volgens de coſtuymen en het wel gevallen der Steden die haer ſenden, om dat ſy geſamentlijck ſlechts een ſtemme hebben, en hun onderhoudt op Stadts koſten, maer gemeenlijck dat een van de *Borgermeeſters* en *Penſionaris* onder het getal zijn.

De *Staten van Hollandt* hebben hun ſit-plaets op het Hof in den *Hatgh*: en vergaderen doorgaens vier mael 's Jaers, in *Februarius*, *Junius*, *September* en *November*; in de drie eerſte ſeſſien ofte by-een-komſten, beſorgen ſy 't begeven van alle open-ſtaende bedieningen, en de vernieuwinge van de verpachtingen van alle beſondere ſchattingen, en beraedt-ſlaen over ſaken, die of het algemeene beſt van de Provintie, oft' eenige particuliere verſchillen, tuſſchen de Steden ontſtaende, betreffen. Maer in *November* wordt ten principalen en eygentlijck hun Vergaderingh aen-geleydt, om te reſolveren over de continuatie van d'onkoſten die haer Provintie in 't Jaer daer aen volgende ten deel vallen, volgens het gene beſlo-

ten

ten is by de *Gedeputeerden* van de *Staten Generael*, als nodigh tot onderſtandt van de *Staet* of *Unie*.

Over extraordinaire occaſien worden ſy t'ſamen geroepen door een Raedt, genoemt de *Gecommitteerde Raden*, dewelcke eygentlijck zijn een Raedt van Staet van de Provintie, beſtaende uyt verſcheyden *Gedeputeerden*; een uyt de Edelen: een uyt yeder van de voornaemſte Steden; en ſlechts een uyt drie van de kleyne Steden, yeder van de drie hem by beurten verkieſende; en deſe Raedt ſit gedurigh in den *Haegh*, en ſtelt niet alleen de Provintiale Staten op hun extraordinaire Vergaderingen voor de ſaken van overlegh, maer voert oock hare reſolutien uyt.

In deſe Vergaderingen, hoewel dat ſy altemael even veel te ſeggen hebben, en yeder een 't geen voorkomt om verre te ſtooten, echter evenwel gebeurt het ſelden, of ſy verknocht zijnde door eenen algemeenen bandt van intereſt, en geſamentlijck het algemeene beſt beoogende, komen lichtlijck na volle debatten tot reſolutie: de kracht van reden daerſe klaer en ſterck is, plaets gevende, en verſmorende alle private paſſien oft' intereſten, invoegen dat het minderdeel ſelden hardt of lang twiſt over 't geen het meerder eens in is. Soo wanneer de *Gedeputeerden* in de Staten van eenerley gevoelen zijn, ſenden ſy ſommige uyt hun getal na hun reſpective Steden, de ſaeck en by-gebrachte redenen voor-ſtellende, en begerende order om de ſaeck af te doen: 't welck ſelden anders uyt valt, by aldien dat de noodwendigheyt ofte nuttigheyt ſich klaer op doet: indien de ſaeck vry moeyelijck zy oft' uytſtel vereyſcht, ſcheyden de Staten voor een tijdt, tot dat alle de *Gedeputeerden* tot hare Steden keeren; alwaer d'invloeyinge van hun intereſt en d'impreſſien der debatten in hun Provintiale Vergaderingen ſoo veel vermogen, datſe de Steden te gemacklijcker daer toe doen conſenteren.

Behalven de Staten en Raedt alreede gedacht, heeft de Provintie oock een Reken-kamer, die 't bewindt heeft van d'algemeene inkomſten der Provintie, en behalven dat haer dit toe-vertrouw word, ſoo hebben ſy de volkomen adminiſtratie van d'oude dominien van Hollandt, ſonder eenige rekenſchap altoos te geven aen de Staten der Provintie; alleen op ſekere tijden, ofte by een ongewoonlijcke voorval, ofte by gebreck van gelt, vorderen ſy hun af ſekere ſubſidie-penningen van twee of drie hondert duyſent Kroonen, meer of min, na dat de noot is vereyſchende, oft' oordeelen dat de kamer in voor-raedt heeft boven d'ordinary penningen, d'Adminiſtrateurs daer van toe geleydt. De Staten van Hollandt begeven deſe Officie aen Mannen in hun dienſt grijs geworden, en die met voorſichtigheyt en getrouheyt de meeſte chargien van de Staet bedient hebben; en ſoodanige Perſonnen vinden hier een eerlijck en profijtelijck vertreck.

De Provintien van *Hollandt* en *Zeelandt*, gelijckſe voor deſen ten tijde van 't Huis van *Bourgondien* en *Ooſtenrijck* eenen Gouverneur placht en te hebben, ſoo hebben ſy langh eenen algemeenen rechts-pleegingh gehadt, die door twee Hoven van Juſtitie gehandthaeft wordt, yeder voor beyde de Provintien gemeen. Het eerſte beſtaet uyt 12 Raeds-heeren, 9 uyt Hollandt, en 3 uyt Zeelandt, daer de Gouverneur der Provintien het Opperhooft van is; die volgens d'oude inſtellinge plach te preſideren ofte voor te ſitten als 't hem gelieſde, en all' de Raedsheeren, behalven een te noemen, wien de Edele of den Adel verkoos. Dit Hof geeft vonnis ſonder appel in crimineele ſaken, maer in borgerlijcke, beroepen ſy haer op 't ander Hof, genoemt den hoogen Raedt, van waer geen vorder appel valt, dan alleen op verloeck aen de Staten der Provintie om reviſie; als deſe een vonnis ſtrijcken, zijn ſy daer toe gerechtight, en hebben daer reden toe; daer toe gevende macht-brieven, nominerende eenige Penſionariſſen uyt de Steden, wel-

ke de Raeds-heeren van de twee voorige Hoven toe-gevoeght zijnde, de saeck voor 't laetſte na-ſien en 't vonnis ſtrijcken. Deſe manier van procederen ſchijnt uyt de kamer te *Mechelen* haer oorſpronck gehaelt te hebben, alwaer men voor den afval der Provintien, by manier van reviſie, ſich beriep van alle of de meeſte Provinciale Hoven van Juſtitie, gelijck men noch doet in de *Spaenſche Nederlanden*.

* *d'Unie* beſtaet uyt de gemelde ſeven ſouveraine Provintien, die hare reſpective *Gedeputeerden* verkieſen, en na den *Haegh* ſenden, tot het op-maken van drie beſondere Collegien, genoemt de *Staten Generael*, de *Raedt van Staten*, en de *Reken-kamer*. De ſouveraine macht van deſe Vereenighde Staet is in effect gelegen in de Vergaderinge van de *Staten Generael*, welcke door den *Raedt van Staten* eertijdts by extraordinaire voorval plach beroepen te worden; doch ſelden, alſoo ſy doorgaens beſtonden uyt ruym acht hondert Perſonen, dewelcke uyt ſoo veel verſcheyden quartieren in eenen plaets by den anderen komende, het gantſche lichaem der *Unie* al te veel dee ſchudden, de debatten langh maeckten en confuus; de reſolutien traeghlijck en by ſchielijck op-komende gelegentheden buytens tijdts. By af-weſen van de *Staten Generael*, repreſenteerde de *Raedt van Staten* hun macht, voerde haere reſolutien uyt, en oordeelde of het nootwendigh ware een nieuwe Vergaderingh aen te ſtellen: tot dat na de Graef van *Leiceſters* vertreck uyt de Regeeringh, de *Provintiale Staten*, op de *Generale* verſochten, dat ſy door hun gedurigh aen-blijvende reſpective *Gedeputeerden*, hare Vergaderingh mochten continueren met de naem van *Staten Generael*, dewelcke noyt daer na vergaderden dan tot *Bergen-op-Zoom*, om met een meerder ſolemniteyt en authoriteyt, den Trevis tuſſchen den Hertogh *Albertus* en *Spanjen* beſloten, te ratificeren.

Dit verſoeck der Provintien was hier op gefondeert, om dat de *Raedt van Staten* ſelden en na hun welgevallen haer deé vergaderen: en dat ſy in hun af-weſen alles hebbende uyt te voeren, haer ſelven in den Staet al te groote authoriteyt aenmatighden. Doch een meer verborgen reden en van grooter belangh ſtack'er in deſe ſaeck, te weten: dat *d'Engelſſe* Ambaſſadeur, volgens Verdragh met den Koningin *Elizabeth*, ſijn ſit-plaets gedurigh had in den *Raedt van Staten*; en van wegen d'onluſten, ontſtaende tuſſchen de Provintien en den Graef van *Leiceſter*, nevens eenigh vermoeden dat de Koningin genegen mocht zijn Vrede met *Spanjen* te maken, hadden ſy geen ſin dat haer Geſant de eerſte digeſtie van haer affairen langer ſou by woonen, die toen gemeenlijck in de *Raedt van Staten* gheſchiede. En hier op formeerden ſy eerſt d'ordinairy Raedt, ghenoemt de *Staten Generael*, welcke t'ſedert altijdt die naem gedragen hebben, en ſitten gedurigh op het Hof in den *Haegh*, ſtellen voor oogen de ſouverainheyt der *Unie*, geven alle Uytheemſche Miniſters gehoor, en vaerdigenſe af; doch evenwel in der daet repreſenteren ſy ſlechts de Staten Generael, welckers Vergaderingen geheel uyt de gewoonte geraeckt zijn.

De *Raedt van Staten*, *d'Admiraliteyt* en *Theſaurie*, ſtaen alle onder deſen Raet; welcke altemael ſoo veel als mooghlijck is, op ſoodanige wijſe noch onderhouden worden, als voor deſen de beſondere Vergaderingen, toen de Provintien onder hare beſondere Prinſdommen ſtonden; ofte met den anderen vereenight waren in de Huyſen van *Bourgondien* en *Oſtenrijck*: behalven dat de beſondere *Gedeputeerden*, uyt-makende een ſtem, nu de plaets vervullen van enckele Perſonen, in dienſt geweeſt zijnde ofte gebruyckt in de voorige Regeeringhen: en in den *Haegh*, van oudts de Reſidentie-plaets der *Graven van Hollandt*, blijven noch alle deſe

* *Regeeringh der Vereenighde Provintien.*

Ra-

Raden hun Vergaderingh houden; alwaer het Hof der voorige Souveraine Princen, den Prins van Oranjen logeert als Gouverneur, en deſe beſondere Raden ontfanght, als gedurigh paſſende op de ſouverainiteyt door de Staeten Generael afgebeeldt.

De Leden van alle deſe Vergaderingen, worden van de beſondere Provintien geplaetſt en verwiſſelt, volgens hare verſchillende oft' over een-komende ghewoonten. In de Vergaderingh der *Staten Generael* ſend yeder een ſoo veel *Gedeputeerden* als 't hem ghelieft: ſomtijdts twee, ſomtijdts tien of twaelf: 't Welck geen onderſcheyd maeckt, alſoo de ſaken niet by ſtemmen van Perſonen, maer van Provintien worden af-gedaen; en alle de Gedeputeerden van een Provintie, hoe weynigh ofte veel datie ook zijn, ſlechts een ſtem hebben. De Provintien verſchillen ook in de beſtemde tijdt hunner deputatie: ſommige haer derwaerts ſendende voor een Jaer, ſommige voor een langer tijdt, en andere voor haer leven langh. De Provintien van Hollandt ſendt een van haere Edelen in de Vergaderingh der Staeten Generael, die daer altijdt blijft: twee Gedeputeerden verkoren uyt haer acht voornaemſte Steden: en een uyt *Noord-Hollandt*; en neven deſe, twee uyt hun Provintiale Raedt van Staten, en haer *Penſionaris*.

Noch Stadt-houder noch Gouverneur, nocht' eenigh militair Perſoon, heeft ſit-plaets in de Vergaderingh van de Staten Generael. Yeder Provintie heeft ſijn weecklijcke beurt voor aen te ſitten, en dat by de ghequalificeerſte Perſoon der Gedeputeerden van die Provintie. Hy ſit in een ſtoel met Wapenen, aen het midden van een lange tafel, daer omtrent dertigh konnen aen-ſitten; alſoo deſe Raedt doorgaens by-na ſoo groot van getal is. De *Griffier*, die als voor een Secretaris gaet, ſit aen 't lager-endt van de Tafel: ſoo wanner een Uytheemſch Miniſter gehoor krijght, dan wordt hy geplaetſt aen 't midden van deſe Tafel, teken over den *Preſident*: die alle ſaken in de Vergaderingh voor draeght; den *Griffier* alle de papieren doet leſen; de ſtaet van queſtie voor-ſtelt; de ſtemmen der Provintien verſamelt, en de concluſie formeert; ofte ſoo hy na de meerderheydt van ſtemmen weygert te concluderen, die is gehouden ſijn plaets over te geven aen den Preſident van d'aenſtaende weeck, die dan voor hem een ſlot van de ſaeck maeckt.

Op ſoodanige wijſe dragen ſich alle ſaken aldaer toe, behalven in tijdt van Vrede en Oorlogh, van Uytheemſche Alliantien, van gelt te lichten of te ſlaen, ofte de privilegien van yeder Provintie ofte Lidtmaet van d'*Unie*; in dit alles moeten alle de Provintien met den anderen verdragen, de meerderheyt van ſtemmen alhier geenſins in conſideratie komende. Dit is geen ſouveraine Raedt, maer ſtelt de ſouverainheyt ſlechts voor oogen: en derhalven, hoewel dat'er Geſanten uyt haer naem ontfangen en geſonden worden: ſoo worden evenwel nocht' haer eygen verkoren, nochte d'Uytheemſche Miniſters antwoort gegeven, nocht' over die gemelde ſaken reſolutie genomen, ſonder eerſt te rade te gaen met de Staten van yeder Provintie, door hun reſpective Gedeputeerden en order van haer t'ontfangen; en in andere ſaken van gewicht, hoewel by meerderheyt van ſtemmen afgedaen, gaen ſy dickmael met den Raedt van Staten te rade.

Deſe manier oft' inſtellinge is ook altijdt onderhouden geweeſt, t'ſedert dat hun Staet een aenvangh genomen heeft, behalven in dese eene ſaeck, 't welck geſchiede in de Maent van *Januarius*, in t' Jaer 1668: toen ſijn Koninckliycke Majeſteyt van *Engelandt* my over ſond, om met deſen Staet een Ligue ofte verbintenis van onderlinge defencie voor te ſtellen, en eenen ander tot behoudenis van *Vlaenderen*, voor den inval van *Vranckrijck*, welcke alreede een groot ghe-

deelte der Spaenſche Nederlanden verovert had, en de reſt op genade van den laetſten Veldt-tocht lieten aen-komen. By deſe gelegentheyt had ick het geluck dat ick ſoo veel vermocht by de Staten Generael, om drie Tractaten te ſluyten, en daer op de beſondere inſtrumenten op papier te ſtellen, en te teekenen in de tijdt van 5 dagen: ſonder de weſentlijcke forme van Regeeringh te paſſeren, ſonder eenigh toevlucht tot de Provintien, die 't oock de beſondere Steden hadden moeten communiceren; aldaer wiſt ick, dat die Uytheemſche Miniſters, welckers plicht en intereſt het was, ſich tegens deſe ſaeck te kanten, voor hadden de ſelve tegen te gaen, en te loor te ſtellen, 't welck niet had konnen miſſen, in geval het ſoo rondt gegaen had, nadien het op de ſtem van een Stadt aen-komende, de ſelve Tractaten hadden moeten af-gebroken worden. 't Is ſeker dat met het concluderen van deſe Alliantien, ſonder commiſſie van hun principalen, de *Gedeputeerden van de Staten Generael*, perijckel van hun leven ſouden gelopen hebben, indien hare Provintien de ſelve niet voor goet hadden gekeurt: maer hier in alle eendrachtigh zijnde, en haer richtende na de klaerblijckelijckheyt van ſoo directe en importante intereſt, (die door de gewoonlijcke uytſtel had moeten verloren gaen) hebben ſy liever altemael willen gevaer loopen; en 't was'er ſoo verre van daen, dat dit haer doen niet voor goet gekeurt wiert, dat ſy in't tegendeel by de Leden van yder Provintie daer over bedanck wierden en eere behaelden; de gantſche gedaente van d'affairen in 't Chriſtendom daer meê verandert hebbende, en geleydt het fondement tot de *Triple Alliantie*, en de Vrede van *Aken*, die ongeveer 4 Maenden daer na geſloten wierdt. Soo veel heeft altijdt de kracht van reden en intereſt in deſen Staet vermocht, niet alleen om alle ſtemmen in hare Vergaderingen in een te verſmelten, maer oock om de grootſte overtredinge van hun oorſpronckelijcke op-gerechte inſtellingen vry te keuren; ſelfs in een Staet, welcks behoudenis en achtbaerheyt voornaemlijck ghegrontveſt is geweeſt op de geſtrenge en nette onderhoudinge van order en methode in alle hare raedts-plegingen en uyt-voeringen; ſy en hebben oock noyt t'eeniger tijdt grooter middelen aengewend om t'accorderen, en de beſondere Leden van hun *Unie* op hoogh-dringende voor-vallen in noodwendige reſolutien te vereenigen, dan dat d'over-een-komende Provintien ſommige van haer kloeckſte Mannen noemden, om met de verſchillende te gaen ſpreken, en de redenen en intereſten voor te dragen die haer bewogen hebben van dat gevoelen te zijn.

De Raedt van Staten beſtaet in Gedeputeerden uyt verſcheyden Provintien, doch op een ander manier als de Staten General, een ſeker geſet getal zijnde; *Gelderlandt* ſendt twee, *Hollandt* drie, *Zeelandt* en *Utrecht* elck twee, *Vrieſlandt*, *Over-Yſſel* en *Groeningen* yeder een, 12 geſamentlijck uyt-makende. Sy en ſtemmen niet by Provintien; maer by Perſoonen en yeder Gedeputeerde heeft ſijn beurt om te preſideren. In deſe Vergaderingh heeft de Gouverneur van de Provintien ſijn ſits-plaets en een deciderende ſtem; en de Theſaurier-Generael een ſeſſie ofte ſit-plaets, doch ſlechts een deliberende ſtem; niet te min is hy hier in grooten aenſien, voor altijdt daer reſiderende; en ſoo is het oock gelegen met den Perſoon tot deſe Vergaderingh uyt de Edelen van Hollandt gedeputeert, en met de Gedeputeerden uyt de Provintie van Zeelandt; d'andere ſitten ſlechts voor 2, 3 of 4 Jaren.

De Raedt van Staten voert de reſolutien der Staten Generael uyt, pleeght raet, en ſtelt haer voor de gevoeghlijcke manieren om volck te werven, en penningen te lichten, nevens de proportien van beyde, welcke ſy in alle conjuncturen en veranderingen van Staet noodigh achten; hebben het bewind over de Militie, de

For-

Fortificatien, de contributien uyt 's Vyandts Landts, over de formulieren en diſponeringe van alle paſporten; en over d'affairen, inkomſten en regeeringe van alle plaetſen, t'ſedert d'Unie verovert; welcke gewonnen door de gemeene Wapenen van de Staten Generael dependeren, en niet van eenige particuliere Provintien.

Op het uyt-gaen van yder Jaer maeckt deſe Raedt een overſlagh, van de koſten die ſy oordeelen in het aenſtaende Jaer noodigh te ſullen zijn: vertoonen het aen de Staten Generael, met verſoeck dat ſy de Staten Provinciael ſoo veel willen afeyſſchen, om gelicht te worden volgens de gewoonlijcke proportien, welke zijn van hondert duyſent guldens.

	guld.	*ſt.*	*penn.*
Gelderlandt	3612	- 5	- 0
Hollandt	58309	- 1	- 10
Zeelandt	9183	- 14	- 2
Utrecht	5830	- 17	- 11
Vrieſlandt	11661	- 15	- 10
Over-Yſſel	3571	- 8	- 4
Groeningen	5830	- 17	- 11

Deſe petitie, ſoo men 't noemt, wordt gedaen aen de Staten Generael, uyt de naem van de Gouverneur en Raedt van Staten; 't welck ſlechts is een onderhoudinge van de manieren, ten tijde van hun Opper-hoofden gebruycklijck, en als noch gepleeght by de Gouverneurs en Raedt van Staten in de Spaenſche Nederlanden; het woordt petitie, eygentlijck beteeckenende een verſoeck ofte bede, doch te kennen gevende, dat het gene ge-eyſcht wordt, t'eenemael beruſt aen het recht en de macht der gener die geven. Het wierde by d'eerſte Graven ſlechts gebruyckt by extraordinaire voorvallen, en in tijdt van noodt; maer ten tijde van de Huyſen van *Bourgondien* en *Ooſtenrijck*, begoſt het veel in ſwangh te gaen, en een jaerlijckſe ghewoonte te worden, ghelijck het noch is in de Spaenſche Landen.

De *Raedt van Staten* geeft alle penningen uyt, gedeſtineert tot alle ongemeene ſaken: en vervaerdight de ordres tot de gantſche koſten van den Staet, op de reſolutien eerſt ten principalen by de Staten Generael genomen. De ordres moeten ſoo wel van de drie Gedeputeerden van de beſondere Provintien onderteeckent, als van den Treſorier-Generael, en dan in de Reken-kamer geregiſtreert worden, al eerſe d'Ontfanger-Generael betaelt, 't welck dan ſonder eenige ſwarigheyt, koſten of uytſtel geſchiet.

Yeder Provintie licht wat penningen haer gelieft, en op wat wijſe en door wat middelen; ſend des ſelfs *quota* ofte portie van de generale onkoſten aen den Ontfanger-Generael, en leght de reſt aen tot het tegenwoordigh gebruyck, ofte bewaertſe voor toekomende occaſien van de Provintie.

De Reken-kamer wierdt omtrent 60 Jaren herwaerts op-gerecht, tot verlichtinge van de Raedt van Staten, om alle reeckeningen van alle de beſondere Ontfangers t'examineren en na te ſien, te regiſtreren de ordres van de Raedt van Staten, die van de *Finantien* diſponeren: en deſe Kamer beſtaet in twee *Gedeputeerden* uyt yeder Provintie, die alle drie Jaren verandert worden.

Behalven deſe Collegien is'er de *Raedt van Admiraliteyt*; dewelcke, ſoo wanneer de Staten Generael met advijs van de Raedt van Staten, voor-genomen heb-

ben een Vloot dus of ſoo ſterck van Volck en Schepen in Zee te brengen, het volkomen bewind van Zee-ſaken hebben, ſoo wel in het verkieſen en equiperen van all' de beſondere Schepen, als in het gelt te betalen daer toe beſchoren.

Dit *Collegie* wordt in vijven verdeelt, waer van drie in *Hollandt* zijn, te weten: een tot *Amſterdam*, een tot *Rotterdam*, en het derde tot *Hoorn*, het vierde is tot *Middelburg in Zeelandt*, en het vijfde tot *Harlingen in Vrieſlandt*. Een yeder der ſelven beſtaet uyt ſeven *Gedeputeerden*; vier uyt de Provintie daer het *Collegie* haer reſidentie heeft, en drie genomineert by d'andere Provintien. *d'Admirael*, oft' in ſijn af-weſen de *Vice-Admirael*, heeft ſijn ſit-plaets in alle deſe Collegien, en ſit voor aen als hy tegenwoordigh is. Sy dragen kennis van alle miſdaden ter Zee begaen; oordeelen van alle ghevangene Zee-röovers, en van allerley bedrogh ofte verſuym in het betalen ofte verſamelen van alle accyſen en tollen, die eygentlijck op *d'Admiraliteyt* ſien, en nergens anders toe gebruyckt worden. Deſe *Fond* ofte Schat-kiſt in tijdt van Oorlogh niet genoegh verſien zijnde, wordt by de Staten met het geene meer noodigh is, uyt andere inkomſten vervult; maer in tijdt van Vrede weynigh uyt geput zijnde door andere gedurige koſten, dan met hare Koopvaerdy-Scheepen naer alle Geweſten te convoyeren, wordt het overſchot van deſe inkomſten aengeleydt tot het bouwen van kloecke Oorlogh-ſchepen, en om haer Amnonitie-huyſen van allerley Oorloghs-gereetſchap te verſien, en om meer Schepen aen te bouwen, dan men in een langhwijlige Oorlogh van doen heeft.

Soo drae als het getal en de toe-ruſtingen van een Oorloghs-Vloot tot een ſekere tocht gedeſtineert, by de Staten General is toe-geſtaen, en by de Raedt van Staten aen d'Admiraliteyt over-gelevert; ſoo brengt yeder Collegie in 't beſonder ſijn *quota* op, dieſe ſoo wel weet, als die van de beſondere Provintien van all' de penningen die'er te lichten zijn. In dit alles heeft *d'Admirael* geen andere portie nochte profijt dan ſijn bloote ſalaris, en ſijn beſcheyden deel in de genomene Prijſen. De Capiteynen en Opper-Officieren van yeder Eſquadre Oorlogh-ſchepen, worden door de beſondere Collegien verkoren: het getal van Volck tot yeder Schip beſtemt: daer na is 't dat yeder Capiteyn met alle vlijt ſijn eere ſoeckt te bekavelen om ſijn getal vol te maecken met het beſte Volck dat hy krygen kan; en beſorght ſijn Schip met Victuaille na de tijdt dat hy uyt ſal blijven, hem by *d'Admiraliteyt* bekent gemaeckt; en dat tot een ſeker prijs voor ſoo veel Volck. Enna dat hy ſich wel of qualijck draeght, ſoo in ſijn aen-bevolen dienſt, als in het verſorgen van verſtandige Chirurgijns, en alles noodigh tot 's menſchen geſondtheyt, krijgt yeder Capiteyn een goede of quade naem by de Matroſen, en uyt hun mont by *d'Admiraliteyt*; op welcks oordeel en goede opinie het geluck van alle Zee-hoofden ſteunt: ſulcks dat'er in alle haere tochten onder de particuliere Capiteyns een jalouſye veel eer ſchijnt te zijn, wie ſijn Matroſen beſt op-chaffen, en de Victualy-penningen tot meeſt voordeel ſal aenleggen, dan hoe ſy door eenige boeverye hun eygen beurs mochten vollen met den buyck van haer Volck ledigh te houden, oft' bedorven en ongeſonde koſt op te dringen: waer in, en in de reyniging hunner Schepen, de geſontheyt van ſoo veel Volck in ſoo een kleyne ruymte, als op malkanderen gepropt, voornaemlijck ſchijnt gelegen te zijn.

Het Salaris van alle die in hooge bedieningen in deſen Staet zijn, is gants gering. Dat van een Borgermeeſter van *Amſterdam* heb ick alrede geſeyt te zijn omtrent 500 gulden 's Jaers; dat van hun *Vice-Admirael*, (want t' ſedert het overlijden van de laetſte Prins van Oranjen, tot het Jaer 1670, is 'er geen *Admirael* geweeſt) 5000 guldens, en van den *Penſionaris van Hollandt* 2000.

D'op-

d'Opgangh van deſe Staat ſchijnt veel te beſtaen in deſe Ordres, hoe verwart datſe oock ſchijnen, en van verſcheyde Deelen: doch noch meer in twee voornaeme Effecten der ſelve: namentlijk in de goede verkieſinge van Amptenaren van uytſtekende vromigheyt in de Steden, Provincien en Staet: en in de groote ſlechtigheyt en zedigheyt in het algemeen comportement en ommegangh van haer voornaemſte Dienaren; ſonder het welcke d'abſolute Macht der Raedsheeren in ider Stadt, en de groote Schattingen overal in den gantſchen Staet by 't Volck gantſch on-ſmaecklijck, ja met ongedult opgevat ſouden worden: zijnde deſe beyde grooter dan in veel andere Regeringen, welcke onder haere gebuuren voor d'arbitraelſte worden gerekent; Maer in de Vergaderingen en debatten hunner raetsplegingen wort een jeders Bequaemheyt openbaer, na dat hy van humeur is, in het beleyt van ſijn leven, en ommegangh onder ſijn Mede-borgers. d'Aenmerckinge hier van doet particuliere Perſoonen groot of kleyn, aenſien bekomen, ſoo onder de gemeene man, als by de Raetsheeren van hun Stadt; dewelcke om haere Achtbaerheyt, met minder afgonſt en misnoegen van 't Volck, ſtaende te houden, deſſelfs algemeen gevoelen in 't verkieſen van hare Magiſtraets-perſoonen, veel toegeven: Hierom gebeurt 't, dat hoewel miſſchien de gemeene Man doorgaens niet verſtandigh zy, de Regering nochtans ſoodanigh is, om datſe beſtaet uyt de verſtandigſte onder het Volck, waer door deſelve voordeel behaelt boven andere, by wien de bequaemheyt wel meer inſwangh gaet, maer het gemeene beſt min dienſtigh is, ſoo het gebeure, dat nochte Wijsheyt nochte vroomigheyt de hoedanigheden zijn, die de luyden tot het bewint van affairen van Staet brengen, gelijckſe gemeenlijck in deſe Republijcke doen.

Daerenboven, hoewel dit Volck, dat van natuur kout en logh is, niet ſchrander en gauw genoegh zy, om met alle beleeftheyt en aerdigheyt onder de Menſchen te verkeren, nochtans ontbreeckt het haer niet aen een oprecht eenvoudigh Begrip, om te verſtaen en te verrichten 't geen haer buyten en binnen 's Huys te doen ſtaet, het welck een gave is van 't ander vry verſchillende; en ick weet niet of ſe al dickmaels gepaert gaen, alſoo 't eerſte uyt de hitte der Herſenen voortkomt, die de geeſten meer luchtigh en vluchtigh maken, en gevolghlijck de beweginge der gedachten lichter en ſnediger, en d'omſwevende Imaginatie, vry grooter dan in Perſoonen koel van natuur, in wien de Geeſten meer aerdachtigh en dof zijn. De Gedachten bewegen haer wel trager en ſwaerder, doch daer door zijn d'Impreſſien daer van dieper, en houden langer ſtant: alſoo d'eene Imaginatie door d'ander niet ſoo dickmaels noch ſoo licht wordt geſtijft, dan als'er nieuwe geſtadigh op komen. Dit maeckt doffe ſwaermoedighe Luyden meer ſtantvaſtigh en onbeweeghlijck, en ſchrandere luyden meer ongeſtadigh en wiſpeltuurigh: daer de bequaemheyt om een ſaeck te verrichten, ſchijnt te beſtaen in het beſtendigh behertigen van een ſeeckere ſaeck, tot datter een eynde van komt, en gedurigh ſich daer na te ſchicken, en te trachten daer van niet afgewent te worden door een ieder vertooninge van nieuwe hoope of vreſe, van moeyelijkheyt of gevaer, ofte van iet beeters dat men beoogt. Het eerſte van deſe gaven ſnijdt als een Scheermes, het ander als een Byl: Het eene is dun van kant en ſijn van Metael, maer gaet licht omleggen, als'er wat voor komt dat hardt is en tegen houdt; het ander is een tay en ſwaer, dies het alles daer het op valt, doorklieft, ofte daer diep ingaet; en hierom is het eene tot cieraet, en het ander tot gebruyck.

Voegt hier noch by, dat de hitte des herten doorgaens vergeſelſchapt gaet met de hitte der herſenen: invoegen dat de paſſien warm zijn daer d'Imaginatien ſneedigh ofte veerdigh zijn; en daer zijn weinigh luyden (ten zy by geval van eenigh baerblijcklijck natuurlijck gebreck) of ſy hebben vernufts genoegh, om in 't gros onderſcheyt te maken tuſſchen gelijck en ongelijck, tuſſchen goet en quaet, als het haer vertoont wort, en by gevolg oordeels genoegh om haer werck te doen, ſoo men

het

het laet geworden, en niet geregeert ofte verdorven worde door eenigh humeur ofte paſſie, door toorn of hoogmoet, door liefde of door ſmaetheyt, door eerſucht of gierigheyt, vermaeck ofte wraeck; ſulks dat de koelte van paſſien de natuurlijcke grond-oorſaeck ſchijnt te zijn van bequaemheyt en vroomigheyt onder de luyden, gelijck als de beſtieringe en modereringe der ſelve het grootſte inſicht is van *Philoſophiſche* en *morale* onderwijſingen. Deſe ſpeculatien zullen lichtelijck de verwonderingh in 't algemeen wat verminderen; hoe men in eenerley Volck ſoo weinigh blijk van gaven en verſtant, en ſoo groot bewijs van wijsheyt en voorſichtigheyt gepaart ſou vinden, als gebleken is aen het beleidt en de voorſpoedige ſucceſſien van deſe Staet, nu by na hondert jaeren langh; daermen geen ander getuygenis van behoeft, dan de geweldige wasdom en Macht, dieſe uyt ſoo ſwacke en verachtelijcke Zaeden en beginſelen heeft bekomen.

De ander omſtandigheyt by my gedacht, als een oorſaeck van hunne grootheyt, was de needrigheyt en zeedigheyt van haer Magiſtraets-Perſoonen in hun manier van leven: 't welck by haer ſoo gemeen is, dat ick noyt iemant onder haer gekent heb, die d'algemeene zuynige trant van den gemeen Borger te boven ging; en ſoo groot, dat van de twee aenſienlijckſte Perſoonen die in hooge bedieninge waren in mijn tijdt de *Vice-Admirael de Ruyter* en *Penſionaris de Wit* (d'eene doorgaens by uytheemſche Volckeren geacht voor ſoo grooten Zee-helt, en d'ander voor ſoo een groot Politijk, als eenige in haer eeuwe,) ick den eerſten alſoo ſlecht heb ſien gekleet gaen, als een gemeen Zee-Capiteyn, niet meer als een Knecht achter hem gaen, en noyt in een Karos. Wat ſijn Huys en huyshouding belangt, dat en was van buyten niet koſtelijcker van aenſien, nochte van binnen heerlijcker opgetoyt, en ſijn Tafel die hy hielt voor al niet overdadiger dan die van een gemeen Koopman ofte Winckelier in de Stadt daer hy woonde. Aengaende den *Penſionaris de Wit*, die in de Regeringh vry veel te ſeggen had, de gantſche ſleep en koſtelijckheyt ſijner Huyshoudingh ging gantſch eenparigh met andere gemeene Gedepudeerden en Miniſters van de Staet; ſijn kleedingh was ſtatig, ſlecht en Borgerlijck; ſijn Tafel, voor ſoo veel als diende tot gerief van ſijn Huysgeſin, ofte voor een Vriendt; Sijn Treyn (behalven Commiſſariſſen en Klercken, die men voor hem dicht aen ſijn Huys in dienſt had op d'algemeene beurs) was ſlegs een eenigh Perſoon, die alle geringe dienſten tot ſijnent in Huys verrichte; ende ſullende ſijn Ceremoniale-Viſiten afleggen, ſloegh hy een ſlecht Levry-rock om 't lijf, en paſte buytens Huys ſijn Karos op: maer by andere gelegentheden ſagh men hem gemeenlijck te voet, en alleen over ſtraet gaen, als een van de ſlechtſte Borgers van den Haagh. Dit en was oock geen gemaeckte manier van leven, ofte alleen in 't gebruyck by deſe particuliere Perſoonen, maer was een algemeene Mode ofte manier onder alle Magiſtraets-Perſoonen van de Staat: want ick ſpreecke niet van Militaire Officieren, die men voor haere Dienaren houdt, en op een andere ſwier leven, hoewel doorgaens ſtemmiger dan in andere Landen.

Alſoo is dit korſeligh Volk, dat het oeffenen van een arbitraale Macht, het opſtellen van Schattingen, ofte het geſicht van eenige Uytheemſche Krijgs-benden onder de Spaenſche Regeering in 't minſte niet en konden gedoogen: dit alles, en dat in den hoogſten trap, zedert gewoon geworden onder haer eygen populaire Magiſtraets-perſoonen; door harde Wetten in den toom gehouden, door geſtrenge Executien verſchrickt, met Uytheemſche Macht omcingelt, op het allerwreedſte onderdruckt, en met ſoo veelerley Schattingen, als men oyt onder eenige Regeringh van geweeten heeft, geplaegt geweeſt; Maer dit alles, daer de wegh tot een Ampt en Bedieningh gebaent wort door ſoodanige hoedanigheden ofte gaven, die een algemeene grootachtingh by 't Volck baeren; daar niemant van 't gevaar en gang der Wetten vry is; daer de Soldaten binnen haere Frontier-garnizoenen

(de

(de wacht van Inlandſche ofte Koop-ſteden den Borgers zelve aenbevolen zijnde,) gehouden zijn te blijven, en daer men ſiet dat geen groote Schatten door publijcke betalingen in particuliere Beurſen komen, oft' om Huysgeſinnen op de been te helpen, oft' om de prodigaale onkoſten van lichtvaerdige, uytſpoorige en overdadige Luyden aen te queken en te voeden; Maer alle publijke Inkomſten ofte Penningen tot behoudenis, heerlijckheyt en reputatie van de Staet worden aengeleydt, en de Magiſtraets-perſoonen ſelfs gelijcke Portie in al de Laſten dragen, die ſy opſtellen.

* d'Authoriteyt der *Princen van Orangien*, hoewel wat ophoudende door d'ontijdige doot van de laetſte, en de kintsheyt van deſen tegenwoordigen *Prins*; nochtans, gelijck men altijt erkennen moet datſe haar weeſentlickſte deel gehadt heeft in het eerſte gebouw deſer Regeringh, en in alle deſſelfs avontuuren, gedurende de gantſche wasdom en voortgangh van den Staet, zoo heeftſe altijt behouden een zeer dicke Wortel, niet alleen in ſes Provintien, maer oock ſelfs in d'algemeene en populaire genegentheden van de Provintie van *Hollandt*, welcks Staeten deſe laetſte twintigh Jaren de zelve ſeer getracht hebben't onderdrucken, en uyt te ſluyten.

Dit nam ſijn aenvang in de Perſoon van *Prins Willem van Naſſou*, ſelfs in d'eerſte opkomſte van den Staet; en niet zoo ſeer ten aenſien van ſijn qualiteyt, dat hy Gouverneur was van *Hollandt* en *Zeelandt*, ten tijde van *Karel de Vijfde en Philippus de Tweede*: als van wegen de hooghachtingh van ſoo uytſtekende groote wijsheyt, goetaerdigheyt en dapperheyt van dien *Prins*, en van hem op ſijn gantſche Stam ſchijnen gederiveert te zijn: in der daet Gaven zijnde, waer door men eygentlijck eere en achtbaerheyt onder het Volck in alle Regeringen bekomt. Nochte heeft deſe Natie in't byſonder zedert de tijdt van *Civilis*, oyt ſonder Hooft geweeſt, onder d'eene benaeming of d'ander; doch altijt een Hooft dat onder hare wetten en Zeeden, en de Souvereyne macht van den Staet geſtaen heeft.

In d'eerſte oprechtinge ofte opkomſte deſer Regeeringh, na den afval van *Spanje*, ſchijnt alle de macht en recht van *Prins Willem van Orangien*, als Gouverneur van de Provintien, ſorghvuldighlijck waergenomen, aen hem gereſerveert te zijn. Maer die van den *Souvereyn* af hingen, vervielen aen de Vergaderinge der *Staeten Generael*; ſulcks datter in haer macht ſtondt Vreede en Oorlogh te maken, en alle Uytheemſche Alliantien in te gaen, en gelt te lichten en te ſlaen; aen den *Prins* was beruſtende het gebiedt over het gantſche Landt, en alle Zee-macht, als Capiteyn Generael en Admirael, en daer nevens het begeven van alle Millitaire Commandement; de macht om de ſtraf van begaene misdaden te vergeven; Magiſtraets perſoonen op nominatie der Steden te verkieſen: alſoo zy den *Prins* drie vertoonden, die uyt dat getal dan een verkoos. Van eerſten aen wierden de *Staten Generael* by een geroepen van den *Raedt van Staeten*, daer de *Prins* het meeſte te ſeggen had; Nochte zedert die veranderingh zijn de *Staeten* oyt gewent geweeſt over eenige gewichtige ſaeck reſolutie te nemen ſonder ſijn raedt. Daer-en-boven gelijck de *Staeten Generael* de Souverayniteyt repreſenteerden, ſoo oock de *Prins van Orangien* d'Achtbaerheyt van deſen Staet, door publijcke Lijf-wachten, en het opwachten van alle Militaire Officieren; door d'applicatie van alle uytheemſche Miniſters, en alle Pretendanten binnen 's Lands; door d'aenſienlijckheyt van ſijn Hoff, en magnificentie ſijner Onkoſten, ondерſteunt niet alleen door de Penſioenen en Voorrechten van ſijn byzondere Bedienengen en gebiedt, maer oock door een machtigh Patrimoniael Inkomſt van Lande en Souveraine Prinsdommen en Heerlijckheden, ſoo in *Vranckrijk*, *Duytslandt*, *Bourgondien*, als in byzondere geweſten van de 17. *Provintien*; ſulcks dat *Prins Hendrick* lommige tot

* a' *Authoriteyt der Princen van Orangien.*

antwoort plagh te geven, die hem flatteerden in de Desseynen van een onbepaelder macht: dat hy soo veel had als eenigh wijs Prins in dien Staet sou konnen wenschen: nademael dat hy alles in der daet had, behalven dat recht van te straffen en gelt te lichten; daer hy liever had dat de haetelijckheyt van het eerste op de manieren van de Regeringh lagh, en dan wist hy wel dat het ander noyt konde gedragen worden sonder toestemminge van 't Volck, tot die trap welke noodigh was om zoo kleynen Staet tegens zoo machtige Princen, als haere Naebuuren waeren, te beschermen.

Op dese Fondamenten is deze Staet eerst gesticht, en door deze Ordres onderhouden geweest, tot dat de laetste *Prins van Orangien* aflijvigh wiert; als wanneer onder d'andere, door het groot ontlagh der *Provintie van Hollandt*, het gebeurde dat d'authoriteyt der *Princen* verdeelt wiert onder de verscheydene Magistraturen van den Staet; die van de *Steden* matigden sich aen de laetste Nominatie van hun byzondere Magistraets-persoonen; de *Staeten Provintiael* naemen aen haer het begeven van alle Militaire gebiedt over die Troepen, welcke zy voor haer Portie moesten betaelen; en de *Staeten Generael* het Commando over de Legers, door Officieren van hun eygen stellinge, in wiens plaets zy andere stelden, en die sy, na hun welgevallen, veranderden; geen macht bleef'er over om te Pardonneren een misdaedt, daer de gestrengheyt des Wets eenmael het Vonnis over gestreken had; nochte geen Persoon vermocht te representeren d'achtbaere aensienlickheyt en statie van een *Souveraine Staet*; welcke beyde het Volck immers merckelijck moeste derven, aengesien niet een Mensch in 't byzonder vry kan zijn van te misdoen, ofte daerom volkomentlijck wanhoopen van selfs onstraf baer te zijn, hoewel hy wilde dat andere soo deden; en de Luyden in 't gemeen scheppen behagen in statie en luyster van een Regeringh, niet alleen voor soo veel als de slechte Gemeente sich daer aen vergaept, maer oock voor soo veel als het is een teken van de grootheyt, eere en rijckdom van hun Landt.

Hoewel deze gebrecklijckheden ongeveer twintigh Jaeren herwaerts eenigsins vervult wierden, en dit gebouw onderstut wierdt door de groote authoriteyt en rijckdom der *Provintie van Hollandt*, waer van d'andere ses eeniger maeten dependeerden; en door de groote vermogentheyt, oprechtigheyt en stantvastigheyt van haer voornaemste Minister, en door d'uytwerckinge van beyde in de voorspoedige Successen hunner affayren: d'oprechtinge nochtans van dit gebouw, uytgereckt zijnde tegens den algemeenen sin en humeur van 't Volck, is het altijt blijckbaer geweest dat deze jonge *Prins* op wassende, de groote deughden en gaven, gehaelt uyt de vermenginge van sulck Koninckliick en Princelick bloet, gewislijck metter tijt sijn aensien ten minsten soo hoogh, soo niet hooger als die van sijn glorieuse Voorsaten, zouden doen opklimmen. Om dat de weet gierige lichtlijck alsoo seer iets begeeren zullen te weten van d'andere Provintien, als ten minsten in 't gros van *Hollandt*, en waer in de zelve mogen verschillen: soo staet t'aenmercken, dat de constitutien van *Gelderlandt*, *Zeelandt* en *Utrecht*, met die van *Hollandt* in veele saecken over-een-komen; de *Staeten* in yeder Provintie bestaende in Gedeputeerden uyt den Adel en de Steden: doch met dit kleyn onderscheyt: in *Gelderlandt*, alle Edelen die zekere Inkomsten ofte Heerlijckheden hebben in die Provintie, die hebben Sessie ofte Sit-plaets; sy maken d'eene helft van de *Staeten*, en de *Gedeputeerden* d'ander: en al is 't dat zekere Persoonen onder haer voor *Gedeputeerden* gezonden worden na de *Staeten Generael*, nochtans magh yeder Edelman van *Gelderlandt* een plaets aldaer hebben, indien hyse op sijn eygen onkosten bekleden wil.

In *Zeelandt*, d'Adel uytgebotst geweest zijnde in de Spaensche Oorlogen, en de *Prins van Orangien* bekledende het *Marquisaetschap* van *Vlissingen* en *Terveer*, soo

is 't

is 't dat ſijn Hoogheyt alleen dat deel van *Staeten* in die Provincie vervult, met de qualiteyt en benaminge van *Premier Noble* van *Zeelandt*; En hierom is 't dat hy door ſijn Gedeputeerden d'Eerſte Plaets en Stem heeft in de *Staeten* van die Provintie, de *Raet van Staeten* en de *Rekenkamer*, als *Souverayn* van *Vliſſingen* en *Terveer* ſtelt hy oock Magiſtraets Perſoonen, en gevolghlijck diſponeert hy van de Stemmen, niet alleen der Edelen, maer oock van de twee Steden, daerſe in 't geheel ſlechts ſes zijn, die haer Gedeputeerden na de *Staeten* ſenden, en de *Souverainheyt* der Provintie uyt maken.

In *Utrecht*, behalven de Gedeputeerden van de Edelen en Steden, hebben 8. gedelegeerde van de *Clergie-ſtaffie*, en maken een derde Lidt in de *Staeten* dier Provintie. Dese worden verkoren uyt de vier voornaemſte *Capittelen* van den Staet, de Verhoogingen en Inkomſten waerom (hoewel van oudts *Eccleſiaſtijck*, nochtans) nu door wereltlijcke Perſoonen worden beſeten, die meeſt Jonckers van die Provintie zijn.

De Regeringe van de *Provintie van Vrieſlandt* is geheel verſcheyden van de vier alree gedachte Provintien: En is t'ſamen gemaeckt uyt vier Leden, welcke ghenoemt worden het *Quartier van Ooſtergo*, beſtaende uyt elleff *Grietmannen*; dat van *Weſtergo* uyt negen, en dat van *Sevenwolden* uyt tien. Jeder *Grietmanſchap* vervat een ſeker getal van Dorpen, tien, twaelf, vijftien ofte twintigh, na datſe haer in't byzonder wijdt uytſtrecken. Het vierde Lidt beſtaet uyt de *Steden van die Provintie*, welke ellef in 't getal zijn. Dese 4 Leden hebben Hooft voor Hooft recht om hun Gedeputeerden na de *Staeten* te ſenden, te weeten twee, verkoren uyt ider *Grietmanſchap*, en twee uyt ider Stadt: en dese repreſenteren de *Souverainiteyt* der *Provintie*, ende beraetſlaen en geven uytſpraeck over alle affayren, hoe gewichtigh datſe oock zijn, ſonder datſe gehouden zijn te kennen de gene, die haer gedeputeert hebben, ofte hun meeninge te verſtaen, waer aen de Gedeputeerden van alle de vorige Provintien naeuw aengebonden zijn, en moeten of d'Inſtructien volgen, dieſe aen de Vergaderingh met haer brengen, ofte de Reſolutie weten van hun Principalen, al eerſe van een nieuwe ſaeck, die op 't tapijt gebrocht wort, concluderen.

In d'andere Provintien verkiesen de *Edele* of de *Steden* de *Gedeputeerden*, welcke de *Staaten* uytmaken, maer in *Vrieſlandt* is het heel anders geſtelt: want ieder *Grietmanſchap*, 't welck uyt een ſeker ontreck van Landt, en getal van Dorpen (als geſeyt) beſtaet, wort door een *Grietman* geregeert: en dese Officier regeert ſijn beſteck, met d'aſſiſtentie van een zeker getal van Perſoonen, die ſijne *Aſſeſſeurs* ofte *Byſitters* worden genoemt, dewelcke geſamentlijck van alle Borgerlijcke ſaecken in d'eerſte inſtantie oordeelen, doch met appél aen het Hof van juſtitie dier Provintie. Soo wanneer de *Staaten* t'ſamen geroepen worden, doet ieder *Grietman* alle Perſonen, van wat qualiteyt datſe oock zijn, die een zeker quantiteyt van Landt binnen ſijn *diſtrict* ofte perck beſitten, en dese Mannen nomineren by meerderheyt van Stemmen de twee Gedepudeerden, die ieder *Grietmanſchap* na de vergadering van *Staten* ſendt.

Dese Vergaderingh, gelijckſe de *Souverainheyt* der Provintie repreſenteert, ſoo diſponeertſe oock van alle *Vacante* oft openſtaende Bedieningen, verkiest de negen *Gedeputeerden*, die dat blyvende Collegie uytmaken, 't welck is de *Raedt van Staet* der Provintie: en van gelijcken oock 12 Raedsheeren, (dat is drie uyt yeder quartier) welcke *'t Hoff van Juſtitie* der Provintie uytmaken, en van alle *Borgerlicke Saecken* het laetſte Vonnis ſtrijcken, doch van alle *Criminele* van de eerſte *inſtantie*: alſoo daer in de gantſche *Provintie* geen ander *Criminele Juriſdictie* is dan deze alleen: daer in d'andere *Provintien* niet een Stadt en is, dieſe in haer ſelven niet en heeft; en verſcheyden, ſoo *Heeren als Dorpen*, hebbende de hooge en lage *Juſtitie*, haer toebehoorende.

In de *Provintien van Groeningen*, gelegen in de ſelfde ſtreeck Lands, geſchieden de Verkieſingen van *Gedeputeerden* uyt het Landt, gelijck als in *Vrieſlandt*, door Perſoonen die geſette proportien van Landt hebben; maer in *Over-yſſel*, alle *Edelen* die gequalificeert zijn met *Seigneuriale* Landen, maken een gedeelte der *Staeten*.

De drie *Provintien*, met *Weſtphalen*, en alle de Landen tuſſchen de *Wezer*, den *Yſſel* en den *Rhijn* gelegen, waeren de Stoel der oude *Vrieſen*: welcke onder de benaeminge van *Saxers* (hun gegeven om het Wapen dat ſy droegen, gemaeckt als een Zeyſſen met de kant buytenwaerts, en in hun Spraeck genoemt *Seaxes*,) de ſelfde Conqueſteurs waeren van ons *Britſche Eylandt*, ingeroepen zijnde op het vertreck der *Romeynſche* Machten, en den wreeden in al der *Picten*, tegens een Volck, welckers langhdurige Oorlogen van begin aen met de *Romeynen*, en naderhandt dienſtbaerheyt onder haer, all' het braefſte Bloedt van hun Natie, oft' in hun eygen, oft' in hun Meeſters ſuccederende Conqueſten hadden uytgeput, en de gemoederen en couragie van de reſt ter neder geſlagen.

De *Biſſchop van Munſter*, wiens Landtpalen aen deſe ſtreeck Landts grenzen, gaf my de eerſte gewiſſe blijcken van die Plaetſen, zijnde de Stoelen van onſe oude *Saxen*: waer van ick zedert naerder beveſtigingh heb gehadt uyt veele ſaecken die ick ſelfs geobſerveert heb in het leſen van de Hiſtorien dier tijden, en uyt het geen my voor de waerheyt is verklaert, op onderſoeck na der *Vrieſen* oude tael, hebbende noch ſoo groote gemeenſchap met onſe oude *Engelſche* Tael, als dattet daer lichtlijck uyt blijckt een en de ſelfde geweeſt te zijn, alſoo haer meeſte woorden noch behouden de ſelfde betekeningh en geluyt: zeer onderſcheyden van de Tael der *Hollanders*. Dit is gantſch aenmerckens waerdigh, van een Stedeken *Molqueren* genoemt, gelegen aen de Zuyder-zee in *Vrieſlandt*, welcke noch getimmert is op de wijſe van d'oude *Hoogduytſche* Dorpen, by *Tacitus* beſchreeven: zonder eens in order oft' op de rooying te ſtaen, maer als of yeder een op het vlacke Landt, in en uyt, daer het beſt gelegen quam, hadde getimmert: ſulcks dat een Vreemdeling daer binnen komende, een Leydsman moet hebben om hem daer wederom uyt te helpen.

Op deſe informatien en aenmerckingen, nevens de particuliere reden, my naderhandt gegeven van de conſtitutien van de *Proventie van Vrieſlandt*, ſoo onderſcheyden van d'andere, begoſt ick mijne reflectien daer op te maken, als de waerſchijnlickſte oorſpronck van veel oude conſtitutien onder ons, daer men geen andere vinden kan, en welcke ſchijnen door de *Saxen* hier ingevoert te zijn, en door hun langdurige en abſolute poſſeſſie van dat deel des Eylandts genoemt *Engelandt*, ſoo onder ons geplant en gewortelt te zijn, als datſe voor een groot gedeelte veyligh gebadet hebben door de ſuccederende Water-vloeden, en Conqueſten der *Deenſche* en *Normanniſche* Natien; en lichtlijck dat men veel ſtoffe ſou konnen vinden voor de curieuſe aenmerckingen van eenige neerſtige en ſtudieuſe Beſchryvers van Antiquiteyten, in vergelijckingen van de *Grietmannen* onder de *Vrieſen*, met onſen *Vice-Graef*: van hun *Aſſeſſeurs*, met onſe *Schouten*: van hun Vonniſſen van Borgerlijcke Saecken, in hun diſtrict op het eerſte beſteck, doch met ſonder Appel, met de wijſe van onze *Quartier Seſſien*: van hun hooghſte Vonnis, beſtaende uyt Raedtsheeren van vier beſondere Quartieren, met onſe vier Ommegangen: van deſe, zijnde d'algemeene Criminele Judicatuur van 't Landt: van 't maecken van hun *Staeten*, met ons' *Parlament*, ten minſten met ons' Huys der Gemeente; uyt de particulariteyten van twee *Gedeputeerden*, verkooren wordende uyt yeder Stadt, als by ons, en twee uyt yeder *Grietmanſchap*, als uyt yeder *Graefſchap* hier: en deſe laetſte by Stemmen van alle Perſoonen die behuyſt en behooft zijn: en in een Vergadering, by den *Grietman* tot dien eynde by een geroepen:

en

en deſe *Gedeputeerden* macht te hebben om Vonnis te ſtrijcken over alle ſaken, ſonder de gene te kennen die haer verkoren heeft, oft' hun ſin en meening te vernemen; welcke altemael omſtandigheden zijn met onſe conſtitutien over-een-komende, doch volkomen tlijck verſchillende van die van d'andere *Provintie* in de *Vereenighde Staeten*, en daer, meen ick, de *Staeten* uyt gemaeckt zijn, ofte nu, oft' eertijts gebruyckt in d'andere Natien van *Europa*. Hier uyt, giſſ' ick, is oock geſprooten, daer ick my dickmaels over verwondert heb, dat men in *Engelandt* niet en ſiet nochte geregiſtreert vindt eenigh Heer ofte Heerlickheyt, die de Rechtsplegingh ſich aenmatigt, dat of het hooge of laege Recht genoemt wort, 't welck een Levry ſchijnt te zijn van zeker oude *Souveraniteyt*, hoewel dat wyſe zeer dick onder onſe Gebueren ſien, ſoo onder meer arbitraele *Monarchien*, als onder d'allervryſte en populaire *Staeten*.

Het III. Hooftstuck.

Van hun ſtandt ofte gelegentheyt.

Hollandt, *Zeelandt*, *Vrieſlandt* en *Groeningen*, zijn gelegen aen de Zee-kant, en maken deſen Staet too ſterck en groot: d'ander drie, nevens de geconqueſteerde Steden in *Brabandt*, *Vlaenderen* en *Kleef*, maecken ſlechts de Buytenwercken ofte Frontieren, dienende voornaemlijck tot behoudenis en defenſie van deſe. Niemant kan verhaelen de vreemde en geweldige veranderingen, die lichtlijck op d'eene tijt of d'ander gebeurt zijn, op de vlackte en omtreck van Landen aen de Zeekant gelegen, door geweldige overloop van Wateren, op d'ongewoonlicke t'ſaemen loop van Landt, Vloeden, Winden en Getyen. Hierom is 't, dat niemant weet of de *Proventie van Hollandt* in voorige Eeuwen geheel geweeſt zy van hout, en rompeligh oneffen grondt, volgens den inhoudt van ſommige oude Traditien; en geſlecht ſoo als men ſiet, door het inbreecken van de Zee, en het langh blyven op het Landt; zedert door deſſelfs vertreck, en neerſtigheyt, wederom te recht geraeckt; want het is openbaer, dat de Zee voor zeker tijt van Jaeren geduerigh avanceert op d'eene Kuſt, afwijckende van de geene die daer tegen over light: en in een ander Eeuwe haeren loop geheel en al verandert, overgevende 't geen datſe opgevat hadde, en opvattende het geen datſe overgegeven had, ſonder dat men reden kan geven van ſulcke tegenſtrijdige beweegingen. Maer ick geloof dat deſe groote veranderingh in *Hollant* is geſchiet, toen de Zee *Engelandt* eerſt van het vaſte Landt ſcheyde, brekende door een hoeck Lands tuſſchen *Dover* en *Calis*; 't welck een Fabel magh zijn maer gewiſſelijck geen bewijs is; in 't tegendeel gaet dit gewis en zeker, dat ſeſtien-hondert Jaeren herwaerts datter geen gewoonlijck gewagh of geheughnis was van eenige diergelijcke veranderingen, en dat de vlackte van alle deſe Kuſten, en de aerdt van 't Landt, inſonderheyt van *Hollandt*, meeſt ſoodanigh was als het nu is: toegevende ſlechts d'aenleggingen van rijckdommen, tijt en neerſtigheyt; 't welck blijckt uyt de Beſchryvinge die *Tacitus* doet, ſoo van de Grenzen van het Eylandt *Batavia*, en de aert van 't Landt, als van het Climaet ofte de Luchtſtreeck, en de eygentlijcke naemen der Rivieren, die noch blyven. *

't Is waerſchijnlick dat de veranderingen, zedert die Eeuwen in deſe Landen gekomen, deſe verſtoptheden hebben veroorſaackt, metter tijt aengegroeyt, door

* *Rhenus apud principium agri Batavi velut in duos Amnes dividitur, ad Galliam ripam latior & placidior verſo cognomento vahalem accolæ dicunt, mox id quoque vocabulum mutat. Moſâ Flumne, ejusque immenſo ore eundem in Oceanum effunditur, cum interim flexu autumni & crebris imbribus ſuperfuſus amnis paluſtrem humilemque Inſulam in faciem ſtagni opplevit.*

dien de Sanden quamen te rollen op de mont van de drie groote Revieren; haer ontlaſtende in de Zee, door de Grenzen van deſe *Provintien*: te weten de *Rhijn*, de *Maes* en de *Schelde*. d'Oude *Rhijn* verdeelde haer, daer *Schenkenſchans* nu ſtaet, in twee Revieren: waer van eene de naem behieldt, tot datſe loopende tot dich aen *Leyden*, haer in de Zee by *Catwijck* ontlaſte: alwaer men noch als het leegh water is, ſien kan de Fondamenten van het oude *Romeynſche* Slot, 't welck over de mondt van deſe Revier gebiedt voerde; doch deſelve is geheel toegedempt, hoewel een groote Water-loop de naem noch van d'oude *Rhijn* behoudt. De *Maes*, loopende door *Dort* en *Rotterdam*, ſtorte, gelijckte noch doet, in de Zee by den *Briel*, met een geweldige water-loop: doch het Sand 3 of 4 Mijlen op deſe Kuſt verzaemelende, maeckt d'inkomſte in den Haven ſeer gevaerlijck, ſonder ervarene Pilooten, die met alle Getyen de Schepen, welke dien Haven in willen gaen, verwellekomen en inhaelen; en 't is waerſchijnelick, dat deſe Zanden den vryen loop des Reviers geſtopt hebbende, deſen overloop van Wateren nu en dan veroorſaeckt ofte vermeerdert hebben, waer uyt ſoo veel Eylanden het hooft quamen boven te ſteken, en waer van dat deel des Landts voor een groot gedeelte opgemaeckt is.

De *Schelde* ſchijnt haer uyt-tocht gehadt te hebben by *Walcheren* in *Zeelandt*, 't welck een Eylandt was in de mondt van die Revier, tot dat deſelve en *de Maes*, ſchijnende t' ſamen gepaert te zijn, onderliepen, met grooten byſtandt in inbreken van de Zee, waer door het gantſche Landt onder Water raeckte, 't welck nu *d Inlandtſche Zee* maeckt: ſtreckende tot een algemeene Vaert tuſſchen *Hollandt*, *Zeelandt*, *Vlaenderen* en *Brabandt*. De Zee, etlicke Mijlen van *Zeelandt* af, light doorgaens op ſoodanige Zee-bancken, alſſe doet op de mont van *de Maes*, hoewel daer van afgeſcheyden door wat beter Kanaelen, dan men in d'ander vindt.

't Geen waerſchijnlickſt ſchijnt d'oorſaeck geweeſt te zijn van de geheele toedempinge van een van deſe Revieren, en de verſtoppingen van d'ander, is, de koers van weſtlicke Winden, welcke meer geſtadiger en hettiger op deſe Kuſt aanloopen, dan d'Ooſte-windt; want de ſayloenen en Jaeren met malkanderen gerekendt, ſal men, giſſ'ick, drie deelen Weſtlicke Winden tegens een Ooſtlicke gewaer worden; behalven dat deſe laetſte met ſachte Vorſt en ſchoon weder, en d'ander met onſtuymigh vuyl weêr vergeſelſchapt gaet; en van het opwellen en ſacken der Zanden, voor een Haven omtrent vier voeten, heb ick by gelegentheyt door twee vlaegen van deſe tegenſtrijdige Winden ondervonden. Dit vertrouw ick, is oock de natuerlicke reden van ſoo veel diepe en bequaeme Havens, die men langs de geheele *Engelſe* Kuſt van 't *Kanael* vindt, en ſoo weynig (oft' in der daet geen) op de *Franſe* en *Duytſe*: een gerief, ſchijnende ons door de Natuer verſchaft te zijn, diergelijck onſe Nabuuren door geen konſt noch onkoſten oyt ſullen bekomen.

My en gedenckt niet datter in d'oude Schrijvers eenigh gewagh wort gemaeckt van 't geen nu de *Suyder See* wordt genoemt: 't welck my doet gevoelen dat die oock gekomen is door een groote overloop van Wateren, inbreeckende tuſſchen de *Teſſelſche Eylanden*, en andere, welcke noch liggen in een linie naeſt aen malkanderen, en als gebrokene overblijſſels van een continuele Kuſt; dit ſchijnt noch waerſchijnlicker uyt de groote enghte van die Zee, en de vlackte der Sanden, ſoo verre alſſe ſich uytſtreckt; uyt het geweldigh geruys der Wateren aen dien hoeck inbrekende, welcke de quartieren van *Noort-Hollandt*, omtrent *Medenblick* en *Enchuyſe* dreygen, en over de hooghſte en ſterckſte Dijcken van die *Provintie* braveren, als het hoogh Water is, en uyt den Noort-weſten ſtormt; insgelijcks oock uyt de naemen van *Ooſt-* en *Weſt-Vrieſlandt*, welcke ſlechts een vaſte Landt ſouden geweeſt zijn, tot datſe door deſe Zee verdeelt wierden; Want ten tijden

van

van *Tacitus* heeft men van geen ander diſtinctie geweeten, dan van kleyne en groote *Vrieſen*, en dat ſlechts ten aenſien van hun getal en macht; en al ſeght men dat ſy grooten Meyren hebben, het woort nochtans ſchijnt te kennen te geven datſe van verſch Water waren; 't welck noch duydelijcker blijckt uyt het woort **ambiunt*: waer meê aengewеſen wort, dat de Meyren door deſe Natien rondtom bewoont wierden; hier uyt ſou ick giſſen, dat het meer Inlandtſche deel der *Zuyder-Zee*, een van de Meyren was, aldaer ter plaetſe gedacht: tuſſchen welcke, en de *Teſſel* en *'t Vlie*, Eylanden, eertijts lagh een groote ſtreeck Landts, (alwaer de Zanden noch ſoo eng zijn, en aen malkanderen vaſt, dattet baerblijcklijck ſchijnt te maken) maer zedert bedeckt door eenige groote inbreucken van Wateren, welcke die van de Meer en de Zee t'ſaemen-voeghden, en daer door die groote Baey maeckten, nu de *Zuyder-Zee* genoemt, door gerief waer van de Stadt *Amſterdam* een Haven geworden is, die meeſt van alle in de Werelt gefrequenteert wiert.

Het zy ſoo als 't wil, 't zy uyt de natuer ofte door eenig toeval, ofte by wat gelegentheyt dattet oock gekomen zy, het Landt van de gantſche Provintie van *Hollandt* is doorgaens vlack, als de Zee in een ſtilte: vertoont ſich als of het na een langhduerige twiſt tuſſchen Water en Landt, wien het ſou toebehooren, eyndlijck tuſſchen haer beyde verdeelt waere geweeſt: want aengemerckt de groote Rivieren, en het groot getal van Vaerten die men in deſe Provintie vindt, welcke niet alleen tot alle groote Steden geleyden, maer oock by nae tot alle Dorpen en Boerenhuyſen in 't Landt; en d'ontallijcke Zeyl-ſchuyten, die men langs deſelve heen en weer ſiet kruyſſen: ſou men dencken dat het Water en Landt met malkanderen hadden gedeelt: en dat de Luyden die met kleyn Vaertuygh haer generen, de gene ſlachten die in Huyſen woonen. En dit is een groot gerief voor den Koophandel, die de ſituatien ofte gelegentheyt des Landts eygen is, en niet te bekomen in eenigh Landt daer ſoo vlacke en murruwe grondt niet en is: waer door het maecken van Vaerten en Slooten ſoo gemackelijck werck is dattet bynae een alleen doen kan; en een Paert ſal in eenen Schuyt meer Volck of goet konnen voort-trecken, dan vijftigh met een Wagen: daer het torſſen en dragen den Prijs van alle ſwaere Waeren vry vergroot: en door dit gemackelick reyſen verlieſt een kloeck Man geen tijdt, nochte verſuymt ſijn ſaecken niet, want al voort-varende ſchrijft, eet of ſlaept hy; alſoo de tijdt voor een neerſtigh Arbeydts-man het grootſte natuurlijck gemack is voor een Landt.

Daer en-boven is 'er een ſeer groote Meer van verſch Water, loopende geduerigh midden door deſe Proventie, met den naem van *Haerlemmer-Meer*, die men lichtlijck, ſoo ſy ſeggen, ſou konnen uytdroogen: waer door ſy een groote ſtreeck Landts zouden gewinnen, in een Landt daer ſy 't grootſte gebreck daer van hebben: en een groote meenigte van Volck, daer ſy overvloedt van hebben, en waer in haer grootte en rijckdom beſtaet; om ſulcks t'onderwinden wiert'er ſterck van geſproocken: doch die van *Leyden*, anders geen ander ververſchinge voor haer Stadt en Borghwallen hebbende dan uyt deſe Meer, begeeren ſulcks niet toe te ſtaen; in 't tegendeel die van *Amſterdam* ſtellen haer tegen het openen en reynigen van d'oude Vaert op den *Rhijn*, 't welck zy ſeggen licht te doen is, waer door *Leyden* een Zee-ſtadt ſou worden, en in 't ſtuck van Negotie grooten afbreuck doen aen die van *Amſterdam*, welcke daer door nu ſeer groot is. Men heeft in *Noort Holland* nu het koſtelijckſte Landt in de Provintie, liggende in een holle vlackte, afgeſcheyden met kleyne Vaerten, en de Wegen hier en daer met Boomen beplant, en daer de vermaeckelijckſte Hof-ſteden zijn, die ick in diergelijcke Landt geſien heb.

Een ander voordeel hunner ſituatie om Koophandel te drijven, haelen ſy uyt de

* *Ambiuntque immenſos inſuper Lacus. Tacit.*

de twee groote Revieren de *Rhijn* en de *Maes*, die men etlicke Mijlen hoogh op bevaeren kan in die Macht-en Volck-rijcke Landen van het *Opper-* en *Neder-Duytſlandt*: welcke, gelijckſe alle Koopmanſchappen van die Geweſten na beneden voeren, naer de Magazijnen in *Hollandt*: van waer deſelve te Scheep naer alle Geweſten der Werelt verſonden en verkocht worden: ſoo is 't oock datſe met wat meer moeyten en tijt allerley Koopmanſchappen uyt andere Geweſten wederom ſendt na die Landen op deſe Stroomen gelegen. Wat haer bequame gelegenheyt belanght om te handelen op de *Straet*, de *Baltiſche Zee*, oft' op eenige gedeelten van *d'Oceaen*, ick en ſie niet dat ſy hier in voordeel hebben boven de meeſte geweſten in *Engelandt*; en ſy moeten gewiſſelijck ons toegeven in veel dingen die wy hebben, ſoo wy ſlechts in andere gelijcke omſtandigheden haer konden ophaelen.

De laegte en vlackheyt hunner Landen maeckt voor het meerderdeel de rijckdom van haer Landt, dat alle Winters lichtlijck onderloopt: ſulcks dat het gantſche Landt voor die tijt ſchijnt onder Water te leggen, 't welck in 't Voor-jaer wederom uyt-gemaelen wordt: Maer 't geen het Aerdtrijck verbetert, bederft de Lucht, die geheel dampigh en nevelachtigh ſou zijn, ſoo ſe niet op en klaerde door de ſcherpe ſelle vorſt, die haer met alle Ooſte-winden ongeveer 4 Maenden in 't Jaer ſelden onbreekt, en vry ſcherper is dan by ons, die byna onder de ſelfde hooghte liggen; om dat die Windt over een geweldige lenghte van droogh vaſt Landt haer over-komt: maer wordt door de dampen bevochtight ofte verſacht door de warmte van de beweginge der Zee, aleerſe ons bereyckt.

En dit is het grootſte ongerief dat ſy uyt haere ſituatie, in 't ſtuck van Negotie hebben, hoewel noodigh tot haer geſontheyt: om dat haere Havens veeltijts 2 of 3 Maenden langh door het Ys toegeſlooten zijn, daer d'onſe open en vry zijn.

De ſelle ſcherpte deſer Winden Maeckt dat de veranderingh van haer weer en ſayſoenen geweldiger, en meer verraſſende zijn dan ergens, dat ick wete, ſoo dat een warme ſlaeuwe luht in eenen nacht in een ſelle vorſt komt te veranderen, als de Windt Noordt-Ooſt wort; en heel anders met veranderingh van Windt. De Lente is vry korter, en ſoo eenparigh niet als by ons; de Winter veel kouder, en ſommige deelen van de Somer veel heeter; en ick heb meer als eens geweten, dat het gewelt van 't eene voor des anders gewelt de wijck genomen heeft, gelijck als een koude grillinge van een bevende Koorts voor een heete, ſonder eenige tuſſchen-komende intermiſſie.

De vlackte van hun Landt is oorſaeck dat ſy 't gevaer van de Zee onderworpen zijn, en dat ſy ſoo dickmaels genootſaeckt worden haere Dijcken en Dammen te verſien en op te maken: daer ſy 's Jaers meer Volck aen te werck ſtellen, dan alle het Koorn van de *Provintie van Hollandt* onderhouden kan, gelijck my een van haer voornaemſte Miniſters ſelfs verhaelt heeft. Sy hebben onlanghs bevonden het Zee-wier allerbequaemſte te zijn voor deſe Dijcken, het welcke met wat Aerde vermenght, vaſt-houdende is, het aenloopende gewelt der Zee wat toegeeft, en inkrimpt, en ſich wat uytgeeft als de baeren te rugge deynſen; lichtlijck dat ſy daer door te veyliger zijn tegens het Water, gelijck men ſeght van Huyſen die ſchudden van de Windt, geen noot hebben: dan of, volgens d'aenmerckinge van godtvruchtige *Naturaliſten*, alle dingen by ſich hebben, 't geen dient tot een remedie tegens d'onheylen dieſe in de Werelt veroorſaken.

De gantſch vochtige Lucht, acht ick dat d'oorſaek is van de groote ſindelijkheyt in haere Huyſen, en reynigheyt in haere Steden: want ſonder deſe gewoonten ſou haer Landt niet bewoonlick zijn door ſulck een gedrangh van Volck, of de Lucht, als het ſlechts heet weer wort, ſou bederven, en d'Inwoonderen alſoo in 't gemeen de beſmettelijcke Sieckte onderworpen zijn; daer ſy ſelden drie Somers achter een

vry van ziju: inſonderheyt omtrent *Leyden*, daer ſy ſoo gemacklijck ververſchinge van Water niet en konnen bekomen; en hierom, vertrou ick, is het dat men bevindt dat ſy te *Leyden* netter en ſindelijcker zijn, dan in eenige andere Steden.

De ſelfde vochtige Lucht doet alle Metaelen verroeſten, en Hout verſchimmelen, 't welck ſy met wrijven en ſchuuren genootſaeckt zijn voor te komen; hierom is 't dat de helderheyt en ſindelijckheyt, die ſy in haere Huyſen ſoo behertigen, haer als eygen wort toegeſchreven van Luyden die niet verder en dencken. Alſoo is 't dat haer bol Landt en 't natte weer, waer door haere wegen niet te betreden ſouden zijn, haer deſelve niet alleen ſoo net doet beſtraeten, maer oock niet ſonder groote onkoſten ſoo langhe Kadijcken maken, en hare Paden en Wegen tuſſchen veele Steden ſoo verhoogen, ſulcks dat meeſt de gewoonten van een Volck d'uytvoerende reden zijn van ſommighe ongeſiene oft' on-aengemerckte natuerlicke oorſaecken ofte nootwendigheden.

Het IV. Hooftstuck.

Van het Volck, en deſſelfs ge-aertheyt.

Het Volck van *Hollandt* kan in deſe byzondere hoopen verdeelt worden: in Huysluyden ofte Boeren, ſoo ſy deſelve noemen, die 't Landt bouwen: in Matroolen ofte Schippers, die op hare Schepen en Binnen-lands-Vaertuygh zyn; in Koopluyden en Winckeliers, die haere Steden vervullen; in Renteniers, die in all' hun voornaemſte Steden van haere Renten en Inkomſten leven, die ſy eertijdts met Huyshoudinghe ofte anderſins verovert hebben; en in Edelen en Officieren van haere Armeen.

De eerſte zijn een ſlagh van Volck, veel eer neerſtigh als arbeydſaem: dom en bot van verſtandt, en die men by gevolgh niet met harde, maer met ſachte en ſoete woorden moet bejegenen: en die de bloote en naekte reden plaets geven, ſoo men haer tijt en reſpijt geeft om die te verſtaen. Op 't Landt en in Dorpen, niet te nae aen de groote Steden geleghen, ſchijnen ſy ſlecht en oprecht te zijn, en vernoeght met het haere: invoegen dat als men haer uyt mildadigheyt tien ſtuyvers geeft voor 't geen ſlechts half ſoo veel waerd is, ſy ſlechts Marckts-gangh ſullen nemen, en de reſt weerom geven; begeert men op haer dat ſy 't nemen, ſtaen bedeeſt en vragen of wy ſot zijn. Sy weten van geen ander goedt, dan dat tot verſaedigh der natuer en gemeen onderhoudt dient. Sy geneeren haer meeſt met Moes-kruyden, Wortelen en Melck, en hierom, giſſ' ick, dat ſy ſoo ſterck en friſch van leden niet en zijn, als grof van Lichaem.

De Matroolen zijn een ſlecht doch rouwer ſlagh van Volck; of het zy van wegen het Element daer ſy onder leven, oft' haer koſt, 't welck doorgaens is Viſch of Gort, en harder dan die van de Boeren; ſy zijn ſtuur en ongemaniert, 't welck haer voor grootsheyt t'onrecht na gegeven wort; maer vertrou dattet een aenwenſt is, gelijck alle manieren zijn, na den ommegangh die men heeft; na de haere is ſlechts met den anderen gelegen, ofte met de Winden en Baeren der Zee, die met geen goe woorden te paeyen, nochte door geen gedienſtigheyt te bewegen zijn; ofte daer men niet meê om gaen kan, dan met moeyte en gedult. Dit zijn all' de eygenſchappen die haere Matroolen hebben geleert; haere Manhaftigheyt beſtaet veel eer in 't lijden, dan in 't doen; en hun ſpraeck is wat meer dan tot nootwendige oeffeningh van haer werck dient.

De Koopluyden en Ambachts-luyden, ſoo die van aenſien zijn, als die haer met haerer handen werck geneeren, woonende in Steden daer veel toe-loop is, ſoo van Vreemdelingen, als Paſſagiers van haer eygen, zijn meer vluchtigh van geeſt, (het

verſtandt door den handel en ommegangh in Steden geſcherpt wordende,) hoewel niet ſeer ſchrander om iets te bedencken, ſulcks zijnde de gave van beeter herſſenen, nochtans konnen ſy een dingh geweldigh nabootzen, ja ſoodanigh, dattet het origineel dickmaels overtreft. Sy zijn vry kloeck en neerſtigh, en beſtendigh in het uytvoeren van 't geen ſy be-oogen en voorhebben. Sy leggen haer kennis en verſtandt aen, om by d'onwetenheyt en dwaesheyt van andere luyden daer ſy mede verkeeren, voordeel te behaelen. Sy houden haer ſtuck vaſt, als ſy 't recht in haer handt hebben; in andere poincten, daer ſy met Luyden te doen hebben die van haer verſtandt zijn, en in ſchranderheyt en kloeckheyt van verſtandt haer niet en behoeven te wijcken, en op het Recht en de Wetten haer beroepen, met ſoodanige handelen ſy ſoo eerlijck en vroom als yemant ter Werelt; 't welck ſoo ſeer niet en ſpruyt uyt een grondtſlagh van Conſcientie ofte Zeedigheyt, maer uyt een gewoonte, ingevoert op de nootſaecklickheyt van met haer te moeten handelen, 't welck alzoo ſeer ruſt op de algemeene vroomigheyt, als d'Oorlogh op goe diſcipline; en zonder welke alles in confuſie ſou raken; Koopluyden ſouden Kramers, en Soldaeten Dieven worden.

De Huysgeſinnen die in alle groote Steden van haer Inkomſten leven, zijn een Volck anders opgevoedt en gemaniert dan de Koopluyden en Winckeliers, hoewel haer gelijck in Borgelicke dracht en zuynigh Huyshouden; haere Kinderen worden gemeenlijck ter Schoole beſteedt en in de hooge Schoolen tot *Leyden* oft' *Vytrecht* in alle faculteyten van geleertheyt opgevoedt: doch voornaemlijck in de Rechts-geleertheyt, daer te Lande gebruyckelick, often minſten voor ſoo veel alſſe in *Vranckrijck* of *Spanjen* in ſwangh gaet; want voor ſoo veel my van die Landen bericht is, geen *Deciſien* ofte *Decreten* van het Civile Recht, nochte Inſettingen der *Roomſche Keyſers*, hebben onder haer de kracht van een Wet, ſoo als men doorgaens gelooft, maer ſlecht de kracht van Redenen, alſſe de *Hooven van Iudicatuur* worden voorgedragen, voor ſoo veel als d'achtbaerheyt van Mannen voor wijs geoordeelt, voor Reden doorgaet: maer d'oude Cuſtuymen van haer byſondere Landen, en d'Ordinantien hunner *Koningen* en *Princen*, by de *Staeten* toegeſtaen, ofte by de *Parlamenten* in *Vranckryck* vaſt geſtelt, hebben ſlechts de kracht en authoriteyt van een Wet onder haer.

Daer deſe Familien rijck zijn, worden haere Kinderen, na dat haere Studien t'huys volbracht zijn, buyten 's Landts gezonden, gelijck als men met de Soonen van onſen Adel doet; doch ſy reyſen voornaemlijck op *Engelandt* en *Vranckrijck*, niet veel op *Italien*, ſelden op *Spangien*, nochte weynigh naer de *Noorder-Landen*, ten zy in gezelſchap ofte Train van hun publike Miniſters; het voornaemſte oogwit hunner opvoedinge in de Studien, is om haer bequaem te maken tot den dienſt van hun Landt, in de Magiſtrature hunner *Steden*, *Provintien* en *Staet*; en uyt dit ſlagh van Volck worden de gene gemaeckt, die in Borgerlicke Bedieningh van deſe Regeringh zijn, afkomſtigh zijnde uyt Familien welcke veelmaels het Ampt der Overigheyt in haer eygen Steden voor etlicke Jaeren, en ſommige verſcheyden Eeuwen langh, geſtadigh bedient hebben.

De meeſte, ofte alle de voornaemſte Miniſters en Perſoonen daer haere voornaemſte Vergaderingen uyt beſtonden, waeren, toen ick mijn reſidentie onder haer had, ſoodanigh: en niet geringe ofte Ambachts-luyden, daer men het buyten 's Landts doorgaens voor houdt, en boertender wijze haere Regeeringh nagegeven wort. Hier meê worden niet buyten geſloten Koopluyden ofte Winckeliers die in 't gros handelen, en verſcheydemaelen in Bedieninge geſien worden in haere Steden, en voor *Gedeputeerde* gezonden nae de *Staeten*: nochte dat verſcheyden van haere Staets-Perſoonen haere Capitaelen in eenige profijtelicke Koopmanſchappen aenleggen door Dienaren, en Huyſen daer toe onderhouden. Maer de

Staeten

Staeten en Magiſtraets-Perſoonen in 't algemeen, zijn van een ander ſoort; haere Middelen beſtaende in de Penzioenen van haere publijcke Bedieningen, in d'Inkomſten van haere Landen, in Intereſt-penningen op Kantooren, oft' in Acties van *d'Oost Indiſche Compagnie*, ofte in een gedeelte te hebben van Negotie met groote Koop-handelaers.

Deſe Familien, als gewent tot bet Ampt der Overigheyt in haere *Steden* en *Provintien*, worden gemeenlijck geen groote rijcke Luyden: de Salariſſen van publijcke Bedieningen en Intereſt-penningen ſlechts geringh zijnde; doch d'Inkomſten van Landen noch vry laeger gaende, en ſelden meer als twee ten hondert opbrengende; ſy laten haer vernoegen met de eere van het gemeene beſt dienſtigh te zijn: dat ſy van hun Steden en Vaderlandt veel houden, en wat geruſter en gemackelicker leven in haer verkreege Fortuynen; 't welck ſelden miſt door hun zuynige manier van leven, algemeen geworden, nademael datſe, mijns oordeels, eerſt noot wendigh doch naderhandt eerlick onder haer wierdt.

De geweldige aenwas en exces van rijckdom wort beſpeurt onder de Koopluyden en Negotianten, die 't daer geheel en al op aen leggen, en daerom te beter vernoeght zijn dat ſy ſoo weynigh deel hebben aen de Regeeringh, begeerende ſlechts ſy het haere in geruſtheyt te mogen beſitten; ſich nergens anders meê bekommerende dan met haere Goederen, en de handthavinge van haer Negotie, het overige van hun tijdt en gedachten aenleggende tot divertiſſement van hun leven. Deſe nochtans rijck wordende, ſoecken haere Soonen in dien ſwier op te brengen, en Huwen haere Dochters uyt aen de Familien van die andere, welcke doorgaens in haere Steden in aenſien zijn, en geoeffent in de Regeeringe: en daer door brengen ſy haere Familien op den wegh van Regeeringh en eere, 't welck hier in geen Eer-titulen beſtaet, maer in publijke Bedieningen.

d'Andere rangh onder haer is den Adel, welckers getal in de *Provintie van Hollandt*, daer deſe mijne Aenmerckingen voornaemlijck op ſien, ſeer weynigh is: de meeſte Familien door de langdurige Oorlogen met *Spangien* uytgegaen zijnde; doch die daer overblijven, worden eeniger-mate alle in de Militaire ofte Borgerlicke Bedieningen van de *Provintie* of *Staet* gebruyckt. Deſe zijn in hare Coſtuymen, Zeeden en Maniere van leven vry veel verſchillende van d'andere Luyden: en buyten 's Landts meeſt opgevoedt zijnde, trachten veel eer gekleedt te gaen als haere Naeburige Hoven, dan na de gemeene trant van 't Landt Sy ſtoffen meer op haeren Adel dan men in andere Landen doet, daer 't meer gewoon is, en zouden haer ſelven t'eenemael onteert achten, ſoo ſy niet met haers gelijcken quamen te trouwen, al waere het ſlechts om de vervallene ſtandt van een Adelijcke Familie door de rijckdom van een on-edele op te rechten. Sy trachten de *Franſen* in hare geſten, gewaet, maniere van praet, eeten, pronckery en debauchere ofte ſlempen na te aepen: en zijn, na mijn oordeel, wat ſlimmer dan ſy wilden zijn, met het affecteren van beter te zijn dan ſy behoeven, makende veeltijdts quaede Exempelen, daer ſy goede Originelen mochten zijn, met de gewoonten en deughden hun eygen Landt en Climaet eygen, te rafineren ofte aen te leggen; anders is het een eerlick, goetaerdigh, beleeft, en edel-moedig ſlagh van Volck: en quijten haer gemeenlijck met eere en reputatie, daer haer Vaderlandt haer in 't werck ſtelt.

d'Officieren van haere Legers leven nae de coſtuymen en manieren van de Edelen: en ſoo doen veele Soonen van de rijcke Koopluyden, die van hun reyſe buyten 's Landts weder-keerende, meer bedoogen hun eygen vermaeck en d'ydelheyd van wat te willen ſchijnen, dan den dienſt van hun Vaderlandt; ofte indien ſy voor hebben daer een intrede in te doen, 't is veel eer door d'Armée dan den Staet. En deſe alle zijn doorgaens geneghen om een Hof in haer Vaderlandt te ſien, op dat ſy haer zelven binnen 's Lands veel mogen doen gelden, om de hoedanigheden

die ſy buyten 's Landts geleert hebben; en een figuur maken, die met haer eygen humeur, en de manieren van de Hoven beter over een-komen, dan met de coſtuymen en ordres, welcke in meer Populaire Regeringen d'overhant hebben.

Daer zijn ſommige gewoonten ofte hoedanigheden, die door alle deſe trappen van Menſchen onder haer doorgaens ſchijnen te loopen: als groote zuynigheydt en ordentelijckheyt in het uytgeven van haere Penningen. Hun algemeene rijckdom beſtaet hier in, dat ieder een meer heeft dan hy verteert: oft' om eygentlicker te ſpreken, dat ieder niet meer verteert dan hy inkomſten heeft, hoedanigh datſe oock zy; nochte het en komt niet eens onder haer in bedenckingh dat ſy ſoo veel gemeenlijck zouden verteeren als ſy inkomen hebben: en als dit al gebeurt, ſoo meenen ſy dat ſy dat Jaer te vergeefs hebben geleeft: en de train die daer aen vaſt is, is voor haer alloo diſreputatieus als eenige gebreckelicke ofte prodigale extravagantie in andere Landen; hierom is 't dat ieder een ſijn extreme Schattinghen bequaemer kan dragen, en haer die minder doet gevoelen als in andere plaetſen: want die met twee deelen van de vijf die hy tot inkomſten heeft, ſich geneert, ſoo hy twee meer aen de *Staeten* betaelt, dan ſcheydt hy ſlechts van 't geen hy anders ſou opgelegt hebben, en tegenwoordig niet van doen had; daer hy in 't tegendeel, die 't geen hy jaerlijcks ontfanght, verteert, ſoo hy ſlechts het vijftighſte deel aen Schattinge geeft, het gaet van hem ſoo bekrompen af, als of hy koſt en kleeren voor hem en ſijn Huysgeſin daer voor koopen moſt.

Dit veroorſaeckt het çieraet en ſterckte van haer Steden; het groot gerief van Treck-ſchuyten, over Bruggen en langhs Dijcken het Landt door te konnen reyſen: hier uyt worden gebooren haer vermaecklijcke Wandel-plaetſen en Grachten, in en omtrent haere Steden, met Boomen çierlijck beplant; kortom, de çierlickheyt, gerieflickheyt, en oock ſomtijts heerlickheyt van alle publicke Gebouwen, daer alle Man zoo gewilligh toe contribueert, en ſulck een vermaeck en ydelheyt in ſchept, als die van andere Landen in de ſelfde omſtandigheden onder het beſit van haere Familien of particuliere Erfnis. Het geen ſy konnen ſparen, behalven dat zy tot haere Huyshoudinge, gemeene betaelingen, en tot geduerige vergrootinghe van hun Capitaal van doen hebben, wort aengeleydt tot het gebouw, çieraet oft' op-pronckinge van haere Huyſen: dingen, niet ſoo verganckelick en ſchadelick voor haere gezontheyt en affayren, als geduerige overdaedt in braſſen en ſuypen; nochte lichtlijck t'eenemael ſoo groote ydelheyt, als d'overdadige koſtelickheyt in Kleedinghe, en nae-ſleep van Dienſt-boden; ten minſten dat deſe op den Menſch ſelfs ſien, en op de voldoeninge van ſijn eygen ſindelijckheyt; daer de andere niet alleen een Huysgeſin rijck maken, maer oock veel vorderen tot publijck çieraet en eere van een Landt.

Het overſlaen van haere koſten gaet in 't algemeen ſoo ordentlijck toe, dat niemant iets by der handt neemt, ten zy hy ſich te voren daer toe bereydt heeft, geen werck aenvanght eer hy 't weet uyt te voeren: ſoo dat ick van geen Gebouw by de Stadt oft' eenigh particulier Borger aengevangen, oyt gehoort of geheſen heb, dat binnen de tijdt daer toe beſtemt, niet en is voltoyt geworden; ſoodanigh zijn haere Treck-vaerten, Kadijcken en Bruggen; ſoo was het oock gelegen met het beſtraeten, &c. van de Wegh uyt den *Haegh* na *Schevelingh*, een werck dat d'oude *Romeynen* wel had gepaſt, om dat het ſoo haeſt verricht wierdt. Het Huys in den *Haegh*, geſticht alleen tot het gieten van Kanon, wierdt in eenen Somer voltoyt, geduerende de hitte van d'eerſte *Engelſche Oorlogh*, en ſcheen veel eer in haere Regeeringh een deſſeyn van ydelheyt, dan van nootwendigheyt ofte nuttigheyt. Het Stadthuys van *Amſterdam* heeft men al willens draelende gehouden, ſonder eenighe bepalingh in den eerſten aenvang van tijdt of onkoſten; ten deele om dat men de neerſtigheydt en kloeckheydt van ſoo veel ſuccederende Magiſtraets-Perſoonen

mocht

mocht gebruycken, tot het verzaemelen van alles dat men dienſtigh konde achten tot cieraet en verheerlijckinge van dat Gebouw; en oock lichtlijck om wat achter te doen blijven d'ondervindinge van een loopende *Prognoſticatie*, als dat de Negotie van de Stadt, in het ſelfde Jaer als het Stadthuys voltoyt was, te gronde ſou gaen: gelijck het met *Antwerpen* gegaen is.

Barmhertigheydt aen den Armen ſchijnt deſe Natie eygen te zijn, hoewelſe gericht zy na de order van 't Landt, en niet gemeenlijck uyt enckele compaſſie ofte meedogentheydt voortkomt: maer deſelve blijckt aen de wonderlicke voorraedt die men opdoet voor allerley ſlagh van Volck, die onder een Regeeringh gebreck ſouden konnen lijden, ofte behoorden onderhouden te worden; onder de veelderley *Gaſthuyſen*, daer een ieder die in dat Landt reyſt, het oogh op, en de mondt vol van heelt, ſtondt my geen ſoo wel aen dan dat Huys *t'Enchuyſen*, voor bejaerde Zee-varende Luyden gepractiſeert, voltrocken en geordineert, als geſchiedt uyt enckele gulhertigheyt van een goet-meenende Perſoon: op dat de gene die hun gantſche leven in verdriet en onghemack ter Zee hadde door-ghebracht, een vertreck plaets mochten vinden, voorſien van allerley gemack en gerief, daer d'ouderdom 't ghevoel en ghenot van kan hebben; en alhier is my voorghekomen de eenighe rijcke Man, die ick oyt in mijn leven heb gheſien: alſoo een van deſe oude Zee-varende Luyden, my een geruymen tijdt ophoudende met de bloote Hiſtorien van ſijn vijftigh-jaerige Voyagien en Avontuuren, terwijl dat ick het Hoſpitael en de Kerck daer naeſt aen beſagh, gaf ick hem een ſtuck Hollandtſch-gelt, omtrent 2 Gulden bedragende; hy nam het blymoedigh aen, my het ſelve wederom aenbiedende; doch ick ſulcks weygerende, vroegh hy wat hy met Gelt ſou doen: alſoo ſy in haer Huys van alle noodtdruft verſorgt wierden; ick van hem ſcheydende, liet hem ſijne heuſcheyt overwinnen ſoo als hy beſt vermocht: maer een Knecht achter my komende, ſagh hem het Gelt geven aen een Meysje, die de Kerck deur open deê, toen ſy voor by hem gingh. Hier door wierd' ick gedachtigh aen de Phantaſtijcke calculatie van rijckdom en armoede, die in de Wereldt in ſwangh gaet: volgens welcke hy wien een Milioen ontbreeckt, een Prins is; en wien ſlechts een Schellingh ontbreeckt, een Bedelaer is; en dit was een arm Man die geen gebreck altoos en had.

Alle luſten en paſſien ſchijnen hier in 't algemeen laeger en koeler te gaen, dan in andere Landen daer ick verkeert heb, uytgeſondert de Gierigheyt; en deſe nochtans en behoorde ſoo krachtigh niet te zijn, daerſe haer ſlechts met naerſtigheyt en ſpaerſaemheyt geneert, als daerſe in bedrogh, rovery en verdruckinge uytberſt; maer men ſiet haer ſelden krackeelen, ten zy aen de Bierbanck: van wreken hoort men ſelden, en van jaloersheyt weet men niet veel: haere getemperdheden en zijn niet luchtigh genoegh tot vreughde, ofte eenige ongewoonlijcke toonen van een geneuglijck humeur, nochte heet genoegh tot de Liefde: Hier van is't, dat-'er onder de jonge luyden ſomtijds van geſproken wort, doch alles van een ſaeck, daer ſy veel eer van gehoort hebben, als ondervonden: En als een praet die haer veel eer betaemt, dan ter herte gaet. Ick heb ſommige onder haer gekent, die een Minnaers Perſonagie aerdigh genoeg wiſten te ſpelen, maer niet een wien ick oyt dacht te datſe rechtſchapen om 't hert geſlagen was; nochte oock eenige Vrouwen, die 't haer kreunden, of ſy ſoodanigh geſtelt waren of niet: of het nu zy dat ſy ſulcke liefhebbers van hare Vryheyt zijn, als dat ſy de dienſtbaerheyt van een *Maitre* al ſoo weynigh willen gedogen, als van een Heer: ofte dat ſy van wegen de doffigheyt des luchts de gerefineerdet paſſien ſo wel niet konnen aennemen; ofte dat ſy daer van worden afgekeert, nadien alle Mans ſinnen op ſijn werck vaſt ſpeelen, hoedanigh dat'et oock zy, alſoo geen dingh ſoo een doodelijcke vyandt van de Liefde is, welcke geen mede-macker gedoogt, ofte dat de gedachten elders na toe hellen.

De ſelfde oorſaecken konnen de ſelfde effecten gehadt hebben onder haer ghetroude Vrouwen, aen wien de gantſche ſorge, en het volkomen bewindt van alle haer huysſaecken beruſt, en voeren doorgaens een on-opſpraecklijck Leven; een zeker ſoorte van Kuysheyt haer aengebooren, en onder haer een gewoonte geworden, gelijck de Vromigheyt onder de Mannen.

Door de ſelfde Doffigheyt des Luchts gebeurt het mogelijck, dat ſy genegen zijn haere Sinnen gedurigh op een dingh te ſetten, en geſtadigh peinſen en arbeyden op het gene dat ſy voor hebben en by der handt nemen: hierom is 't dat ſy gedult hebben om te ſoecken na Schatten, door ſoo langhduerige *Voiagien* en Avonturen na de *Indien*, en door een Spaerſaemheyt, die ſoo langh duert als haer leven. Ja, om een particulierder Exempel van deſe diſpoſitie ofte Aert by te brengen: Ick heb een Man onder haer gekent, die vier en twintigh Jaeren beſteede in het maken en voltoyen van een *Globe*; en eenen anderen, die meer als dertigh Jaeren in het Inleggen van een Tafel te koſte leyde: Ja niemant weet wat tot publijcke en private ſaken van groot belangh in deſen al gedaen is door dit eene *humeur*, van noyt te laten ſteken, 't geen ſy meenen dat uytghevoert kan worden, ofte, om 't geen ſy onder handen hebben te laeten vaeren, om wat anders dat haer voorkomt: 't welck de eygenſchap is van lichter en ſubtieler Natien: En de *humeur* van een Regeringe doorgaens eenerley met die van de Perſoonen daerſe uyt beſtaet: niet alleen hier in, maer oock in alle andere ſtucken: ſulcx dat alwaer de Luyden, die aen 't Roer der Regeringh ſitten, wijs, vroom, beſtendigh, en rechtvaerdigh zijn, de Regeringh ſich oock ſoodanigh ſal vertoonen, en het tegen deel, daer 't anders toegaet.

De ſelfde eyghenſchappen in de Lucht, kan haer lichtlijck doen hellen tot de gewoonte van drincken en klincken, 't welck haer ſoo veel wort te laſte geleydt, en voor ſoo veel my bewuſt is, niet alleen nodigh tot haer geſontheyt (daer ſy 't in het algemeen voor houden,) maer oock dienſtigh tot verwackeringh en opſcherpinge van hun Verſtandt, in 't midden van een dicke miſtige Lucht, en van ſoo koude getempertheden en complexien: Want of ſchoon het gebruyck of *d'excez* van dranck de gaven der gener kan komen te verdoven en bederven, die in een beter *climaet* woonen, en van heeter *conſtitutien* zijn. Wijn voor heete Herſenen, zynde als Oly in 't Vier, en doende de Geeſten door al te veel lichtigheyt uytwaeſſemen in roock en volkomen luchtachtige Imaginatien: ofte door al te veel hitte tot raſery te vervallen, ofte ten minſten tot humeuren en gedachten, daerſe veel meê vermenght is; in het tegendeel nochtans kanſe de gaven en krachten in Luyden van een koude complexie in een doffe lucht verwackeren, en 't ſou konnen nootſaeckelijck zijn, om de vervrorene en onwerckelicke Geeſten der Herſſenen t'ontdooyen en aen de gangh te helpen; om de ſlaeperige gedachten op te wecken, en de groove inbeeldingen te rafineren, en miſſchien om de Geeſten van het Herte ſoo wel levendigh te maken, als die van de Herſſenen. Hierom ſcheen de gewoonte der oude *Hooghduytſchen* niet geheel ongefondeert te zijn, welcke was om geen groote reſolutien uyt te voeren, aleerſe tweemael gedebateert en toegeſtaen waeren gheweeſt in twee byzondere Vergaederingen, de eene nae de middagh, en d'ander 's morgens; om dat ſy oordeelden dat hun Raedt miſſchien vigeur ſoude ontbeeren alſſe ſober waren, of onvoorſichtigheyt alſſe gedroncken hadden.

Doch evenwel heb ick in *Hollandt* ſeer weynige onder de voornaemſte Miniſters van Staet bevonden, die met dit gebreck beſmet zijn, ofte ſoo ſy al wat ſtijf droncken, 't was ſlechts op beſtemde Gaſt-maelen, en om haer veel eer te quijten dan uyt verkieſinge ofte genegentheydt; en wat de Koopluyden of Winckeliers belanght, die 't meer gewent zijn, ſy doen 't noyt 's morgens, noch eer ſy van de Beurs komen, als hare ſaecken gemeenlijck afgedaen zijn: ja het komt haer naulijcks in 't hooft, dattet haer voor die tijdt eenighſins vry ſtaet: maer ſy ſullen 't ver-

verſchoonen als ghy aen haer Huys komt. en ſeggen dattet haer moeyt dat ghy haer 's Morgens komt beſoecken, als ſy u niet eens mogen ſchencken; als of het op die tijt van den Dagh voor haer ſelven niet alleen ongeoorloft waere te drincken, maer ſelfs voor een Vreemdelingh binnen haere Huyſen.

De Na-middagh, ofte ten minſten de Avont, wort vry gelaten om haer te vermaecken, en 't is niet meer als noodigh, aengemerckt met wat kommer en ſorge ſy de reſt van den Dagh door-brenghen; want de Natuur en kan den geduerigen arbeydt des Lichaems niet uytſtaen, en alſoo weynigh konnen de Sinnen ghedurigh wercken: door al te groote beweginge van de ſelfde deelen der Herſſenen, wordenſe of afgeſlooft, of al te drae geconſumeert: datſe niet gereparcert ofte herſteldt konnen worden, oft anders is het datſe de raeden als aen brandt ſteken. en komen alzoo te eyndigen, of met een alghemeene ondergangh des Lichaems, ofte met een ontſteltenis des Gemoedts, (alſoo deſe doorgaens veroorſaeckt worden door de geduerighe beweginghe der Gedachten ontrent eenderley voorwerpſels, 't zy dattet ontrent ons ſelven zy in overdadigheden van Hoovaerdy, oft' omtrent eenen ander in die van Liefde ofte droef heyt.) Hierom is niemandt ſoo ſeer te verſchoonen, als die veel kommer en ghedachten hebben, en tot de ooren toe in gewoel ſteken, dat ſy eenige uytſpanningen hebben, ofte diverſien, waer door ſy geen Wet komen t'overtreden, en haer ſelven noch' anderen ſchade of ongemacken aendoen; en hierom ſchijnt het dat in alle Borgerlijcke Conſtitutien, aen de gene die in Bedieningh zijn, en wien men de laſt daer van meent op te dragen, niet alleen Eere bewijſt, maer oock behoorlijck Tractement ofte Salaris laet toekomen, om door de ſorgen en bekommeringen over haer eygen domeſtijcke ofte private Intereſten niet verhindert te worden, van deſelve na behooren waer te nemen: maer dat ſy met behulp van reputatie en tijtlijcke middelen, dat vermaeck en die uytſpanningen in haer gewelt mogen hebben, welcke Leegh-gangers niet behoeven noch verdienen: maer die noodigh zijn tot ververſchinghe oft herſtellinge van de Geeſten, door kommer en gewoel uytgeput, en dienen om te verſoeten en behouden dat leven, 't welck anderſins al te drae ſou verſlijten, ofte al te ongemackelijck worden in de publijcke Bedieningh.

De tweederley benaemingen, by d'oude *Romeynſche Schrijvers* nagelaten van d'oude *Batavi* ofte *Hollanders*, zijn, dat ſy niet alleen de braefſte onder de *Hoogduytſche* Volckeren waren, maer oock de grootſte Liefhebbers en Voor-vechters van haere Vryheydt; waer door ſy vry gekent wierden van alle Schattingen by de *Romeynen*, * die ſlechts Soldaten van haer eygen Name begeerden, om ſommige van hare Hulp-benden op te maken, gelijck als ſy in voorighe Eeuwen deden van de Natien in *Italien*, welcke hare Vrienden en Geallieerde waren.

De laetſte aert ofte hoedanigheydt ſchijnt altijdt van die tijt af onder haer ſtandt gehouden, en haer noyt meerder geopenbaert te hebben, als in d'opgangh en oprechtinge van hun tegenwoordige Staet. Het ſchijnt niet ſoo van begin aen geweeſt te zijn, ofte dat het Volk in 't algemeen geſeyt kan worden nu noch dapper en manhaftigh te zijn, een eygenſchap van oudts ſoo gemeen onder haer, en die van wegen de verſcheyde Oorlogen der *Graven van Hollandt*, inſonderheydt met de *Vrieſen* en ten aenſien van de deſperate defenſien die dit Volck in de eerſte beginſelen van hun Staet tegens de *Spangiaerden* hebben uytgerecht, al langh ſouden ſchijnen geduert te hebben, en ſlechts onlangs vergaen te zijn: te weten, zedert dat haere Ingeſetenen haer gheheel en al tot de Commercie en Koophandel begeven, en den koers van hun domeſtijck leven geſchickt hebben tot ſpaerſaemheyt, (door omſtandigheden die wy in een ander Hooftſtuck ſullen verhandelen:) en zedert dat het gros van

* *Queruntur Fabii Valentis Legiones ortas ſe Fortiſſimorum virorum auxilio veteres illes & non Bellorum auctores, non abrumpendos ut corpori validiſſimos artus* Tacitus.

van hun gantſche Macht en 't lichaem van hun Armade opgemaeckt, en geduerigh vervult is geworden uyt hare Naeburige Volckeren.

Alſoo men by ervaerentheyt bevindt, dat Soldaten en Koopluyden niet meer incompatibel zijn in hun verblijf-plaets, dan de diſpoſitien en coſtuymen verſcheyden ſchijnen te zijn, welcke een Volck tot den Koophandel en Oorlogh bequaem maken. De Soldaet denckt op een kort en vrolijck leven: de Koopman op een langhduerigh en moeyelick; d'Eene is geſint door ſijn kloeckmoedigheyt, overwinninge en buyt, ſijn Fortuyn kortte maken: d'Ander door looſheyt, verbintenis en neerſtigheyt wat trager, maer gewiſſer te gaen. Dit maeckt den eerſten gulhertigh en genereus, en aen ſijn playſieren wegh werpen, 't geen hy met eens te wagen gewonnen heeft, en in de naeſte kans kan komen te verlieſen, of weder om goet te maken; d'Ander voorſichtigh en zuynigh, niet graegh willende ſcheyden in eenen Dagh van 't geen daer hy een geheel Jaer om gearbeyt heeft, en geen kans altoos ſiet van wederom aen te raken, dan door de ſelfde treden van neerſtigheyt en tijt; d'Eene heeft ſlechts voor te bewaren 't geen hy heeft, als de vrucht vann ſijn Vaders arbeydt, ofte 't geen hy krijgen ſal, als de vrucht van ſijn eygen: d'Ander dunkt dat de prijs van een weynigh bloet meer is dan van veel ſweet, en is geſint van anderer Luyden arbeyt te leven, en in een uur te beſitten daer ſy Jaeren over doende geweeſt zijn om te verkrijgen. Dit doet den eenen graegh leven onder beſtipte Orderen en Wetten: daer d'ander ſou willen dat alles aen ſijn vrywillige macht en wille hingh. De Koopman maeckt ſijn rekeninghe om rijker, en na ſijn giſſingh, beter te worden hoe hy langer leeft: dies hy voor ſijn geſontheyt en leven ſorge draegt, en ſoo genegen is een zeker order en mate te houden in ſijn diët, daer een Soldaet na beyde niet veel omſiet, en de Koſt hem op geſette uuren ofte als hy daer luſt toe heeft, niet opgeſchaft zijnde, propt hy ſijn darmen vol, als hy 'er aen komt; en miſſchien dat onderſcheydt van ſpijs en dranck meerder onderſcheyt maeckt in 's Menſchen natuerlicke kloeckmoedigheyt, dan men gemeenlijck oordeelt.

Alſoo de kloeckmoedigheyt eenighſins kan komen te ſpruyten uyt de getempertheyt des luchts, die door de tucht geformeert, gewoonte verkregen, ofte door opinie ingeſtort kan worden; doch 't geen meer natuerlijck, en by gevolgh meer eygen is in ſommige Landen dan in andere, ſchijnt t'ontſtaen uyt de hitte en kracht der Geeſten omtrent het Herte, 't welck voor een groot gedeelte kan beſtaen in de mate en ſubſtantie van de Spijſe daer men toegewent is. Dit heeft een grooten *Genees meeſter* onder ons doen ſeggen, dat hy met yemant ſes weken langh te ſpijſigen bloedhertigh ſou konnen maken: en *Prins Maurits van Orangien d'Engelſche* doen ontbieden, die eerſt over-gekomen waren, en, ſoo hy ſeyde, haer eygen Oſſevleeſch in haer buyck hadden, om een ſtoute en deſperate Feyt uyt te voeren. Om deſe reden kan het oock zijn dat den Adel overal moediger is dan de Boeren, welckers gemoederen niet alleen door ſlaverny worden onder gehouden, maer oock door een bekrompen en onhertige Koſt, 't effect van hun armoede. Hierom is het dat de Adel en 't gemeen Volck in *Engelandt* doorgaens edelmoediger zijn als in andere Landen, om dat ſy van wegen d'overvloedt en conſtitutien van 't Rijck, minder met Renten en Schattingen worden belaſt, beter en luſtiger geſtelt zijn dan die van haer ſoort in eenige andere Natien; haer voornaemlijck en in der daet gedurigh generende met Vleeſch; en onder alle Schepſelen, ſoo Vogelen als Beeſten, ſal men bevinden, dat die haer met Vleeſch generen fel en moedigh zijn, en in 't tegendeel vreesachtigh en kleynhertigh, welcke Gras en Kruyden eeten; my dunckt dat men ſlechts twee excentien kan voorwenden, die deſen regel omſtooten: te weten een Haen en Paert: daer de moedigheyt van de eerſt nergens ſoo beſpeurt wort als in *Engelandt*, en aldaer ſlechts in ſeker geſlachte; en wat d'ander belanght, all' de roemwaerdige moedigheyt beſtaet hier in, dat hy niet

vrees-

vreetachtigh is; en men merkt dat hy vry feller wort, ſoo wanneer hy uyt gewoonte of noot tot het eeten van Vleeſch is gewent.

Uyt het verhaelde magh men beſluyten, dat niet alleen de langhduurige ongewoonte tot de Wapenen onder d ingeborene Hollanders, voornaemlijck te Lande, en 't gebruyck van andere Natien inſonderheyt in de Krijgh: maer oock de oeffening ſoo van Negotie als Vrede, en hun groote ſpaerſaemheyt in ſpijſe, en het eeten van ſoo weynigh Vleeſch, ('t welck de gemeene Man ſelden meer als eenmael ter Weke doet) veel gevordert magh hebben tot vermindering van d'oude dapperheyt en manhaftigheyt der Natie, ten minſten by gelegentheydt van dienſt te Lande. Hun Zee-vaerend Volck is vry beter, doch niet ſoo goet als die van Zeelandt, die doorgaens Helden zijn; 't welck ick vertrouw hier uyt ontſtaet, om datſe by alle gelegentheden haer zoo veel te meer tot Vry-buyt en ten Oorlogh begeven hebben: en die van Hollandt haer doorgaens in de Negotie en Koopvaerdy-vaert oeffenen: daer hare Oorloghs-ſchepen bemant worden met Matroſen van allerley Natien, welckers getal onder haer vry groot is, maer inſonderheydt die van *d'Ooſtlandtſche Kuſten*, van *Hooghduytslandt*, *Sweeden*, *Denemarcken* en *Noorwegen*.

't Is vreemt dat de aderen van kloeckmoedigheydt ſouden ſchynen te loopen als aderen van goe aerde in een Landt; en evenwel worden die van de *Provintie van Henegouw* onder de *Spaenſche*, en van *Gelderlandt* onder de *Vereenighde Provintien*, met alleen voor beter Soldaten gerekent als andere: maer oock de Borgers van *Valencijn* onder de Steden van *Vlaenderen*, en van *Nimmegen* onder die van *Neder-Gelderlandt*, in 't byzonder voor dappere Luyden gehouden, doch daer kan een vaſtigheyt en beſtendigheyt van Couragie zijn, ſoo wel uyt traditie als uyt opinie: en my dunckt niemant ſou weten hoe hy een bloohertige ſou konnen zijn, die in deſe opinie opgewiegt is, dat alle van ſijn Natie en Stadt haer altijt als manhaftige gequeten hebben.

Ick en kan niet met al ſeggen van 't geen haer doorgaens van wegen hare wreedheyt te laſte wort geleydt, behalven 't geen daer wy ſoo veelmaels van gehoort hebben, hoe Barbariſch ſy met ſommige van ons Volck in *Ooſt-Indien* hebben gehandelt, en 't geen wy ſoo onlangs hebben geſien van haer verwoede Moordt van hun *Penſionaris de Wit*; een Perſoon die een ander lot had verdient, en een beter vergeldingh van ſijn Landt, na dat hy achtien Jaeren in haer dienſt had beſteedt, ſonder eenige ſorge voor ſijn onderhoud of gemack, en weynigh voor ſijn Fortuyn; een Man van een onvermoeyde induſtrie, onbuyghſame ſtantvaſtigheydt, van een geſondt, ſuyver en diep verſtandt, en van een onbeſmette oprechtigheyt; ſoo dat, indien hy oyt verblindt is geweeſt, 't was uyt een paſſie tot het geen hy oordeelde te ſtrecken tot beſten en intereſt van ſijn Staet. Dit getuygenis komt hem gerechtelijck toe van alle die met hem te doen hadden; en wordt te vrywilliger betaelt, nademael datter al ſoo weynigh intereſt in ſteken kan om te vleyen, als eere in d'afgeſtorvene te laſteren. Doch deſe daed van dit Volck magh men het ongeluck van hun Landt toeſchryven: en ſchijnt haere gewoonten en humeuren ſoo ongelijck, levende gelijck ick geſien heb onder de Orders en Wetten van een ſtille en beveſtigde Staet, en moet men bekennen, dat der menſchen Kinderen ſeer wispelturige Schepſels zijn, en dat men niemant kan kennen, die men niet geſien heeft in ſijn dolheyt, of dronckenſchap.

Sy leven doorgaens ſoo langh niet als die onder een beter Lucht woonen; en beginnen vroegh af te nemen, ſoo Vrouwen als Mannen, inſonderheydt tot *Amſterdam*, in den *Hoogh*, daer de beſte lucht is, heb ick 'er wel ſlechts aenſienlijcke Perſoonen gekent, diep in de t'ſeventigh Jaeren oudt, en eene der ſelver by ſijn vol verſtandt en in ſeer goede geſontheydt; maer dit en is ſoo gemeen niet als in

Engelandt en *Spangien*. d'Accidenten van het Climaet schijnen te zijn het Voet-euvel en de Blaeuw-schuit; maer alle heete en drooge Soomers brengen eenige besmettelijcke Sieckten onder haer, voornamelijck in *Amsterdam* en *Leyden*; dese zijn gemeenlijck heete Koortsen die in 't hooft liggen, daer sy of schielijck van komen te sterven, ofte langh aen gaen quijnen, aleer sy wederom te recht raken; Pestilentiale Sieckten gaen daer zoo seer niet in swangh, ten minsten in soo hoogen graedt niet dat men daer acht op slaet; want ieder een houdt het soo stil als hy kan, en daer wort geen onderscheydentlicke Register gehouden van de Dooden, nochte veel op de Siecken gepast; 't zy uyt een geloof van de Prædestinatie, of dat sy meer van de Neeringh houden, 't welck is het leven van 't Landt, boven dat van particuliere Menschen.

Vreemdelingen onder haer klaegen licht van de Milt-sucht, maer de Boeren selden of noyt; 't welck, na mijn oordeel, ontstaet uyt hun gedurige besigheyt, ofte om dat sy soo licht vernoeght zijn; alsoo dit een gebreck schijnt te zijn van een Volck dat niet om handen heeft, ofte van Luyden welcke meenen datse niet wel onthaelt zijn, en ieder vlaegh van swaermoedigheyt oft' inbeeldinge een formeele Sieckten toe-schryven, daer sy dese naem voor bedacht hebben; daer alle Menschen sulcke vlagen d'eene tijdt of d'ander onderworpen zijn, spruytende uyt de dampen van *Indigestie*, ofte Teer-machtloosheyt, uyt gemeene alteratien van eenige ongevoelige trappen in gesontheyt en frisheyt; * ofte uyt eenige veranderingen ofte naerderingh van verandering van windt en weer, welcke de fijner Geesten van de Herssenen treffen, aleer andere deelen dit gewaer worden; en de gedaenten en verwen van al wat ons door onse imaginatien, terwijl wy soo gesint zijn, wort voorgedragen, lichtlijck veranderen; dese werckinge nochtans en is soo krachtigh niet, of besigheyt, en het peynsen op een saeck, doet haer gemeenlijck wederstandt ofte diverteertse; en die desselfs beweginge verstaen, laetense voorby gaen, en keeren wederom tot haer selven; maer die ledigh zijn, ofte niet en weten waer uyt dese veranderingen ontstaen, en haer hooft breken met d'uyterlicke kennis en vertooningen van een algemeen geluck oft' ongeluck in het leven, beginnen op ieder soodanige vlaegh reflectie te nemen op de conditie van hare Lichaemen, Zielen ofte Middelen; en (gelijck als alle dingen haer dan in de slimste Verwen voorkomen ofte vertoont worden,) vallen in swaermoedige bevattingen van d'een of d'ander, en te met van die alle, dese maken diepe impressien op haere gemoederen, en komen niet lichtlijck te verslijten door de natuerlicke wederkomsten van een goedt humeur, insonderheyt alsse door de tegenstrijdige dickmaels worden afgebroken: gelijckerwijs als in sommige particuliere constitutien gebeurt, en meer generaelijck onder onsekere Climaten, insonderheyt indien door toevallen van ongesontheyt ofte ongeluck niet wel aengeleydt. Doch dit is een gebreck al te gerafineert voor dit Landt en Volck; die'er wel aen zijn als sy'er niet qualijck aen sijn: en wel te vreden, als men haer niet moeyelick valt; die vernoeght zijn om dat sy'er weynigh op dencken; en haer gelucksaligheyt soecken in het algemeen gemack en gerieflickheden des levens, oft' in den aenwasch van rijckdom: haer selven niet bekommerende met speculativer aenleggingen van passie, ofte rafineringen van playsier.

Om van dit Hooftstuck een eynde te maken: *Hollandt* is een Landt daer de Aerde beter is dan de Lucht, en Profijt meer aensoeck heeft dan Eere; daer meer gevoel is dan vernuft; en beter natuur dan goet humeur: en meer rijckdom dan ver-

* *Ubi Tempestas & Cœli mobilis humor mutavere vias, & Iupiter humidus austris pensat, verte erat quæ rara modo & quæ densa relaxat, vertantur species animorum & pectora motus, nunc alios, alios dum nubila ventus agebat, concipiunt, hinc ille avium concentus in agris & lætæ pecudes & ovantes gutture Cervi.* Virg.

vermaeck ; daer men liever ſou willen door-reyſen dan leven : daer men meer aenmerckens dan begeerens in waerdige dingen ſal vinden, en meer achtens- dan lievens-waerdige Perſoonen; doch de ſelfde eygenſchappen en genegentheden doen een Particulier Perſoon en een Staet niet gelden, nochte en maken niet dat de verkeeringe aengenaem, en een Regeeringe groot zy : nochte het en is niet onwaerſchijnlijck, dat een ſeer groot Koningh ſlechts een ſeer gering privaet Joncker ſou konnen zijn, en een ſeer ongemeen Joncker uyt ſteeckende ſou konnen maken, om ſlechts een ſeer geringh Prins te zijn.

Het V. Hooftstuck.

Van haer Religie.

Ick ſal hier van *Religie* geenſins ſpreken als een Theologant, maer alleen als een Leeck, ſoo wanneer ick d'oorſaken aenmercke die de ſelve in de Formen hebben beveſtight, ofte met de Vryheden voorſien, daerſe nu in de *Vereenighde Provintien* meê vergeſelſchapt gaet. Ick vertrouw dat de *Gereformeerde Religie* aldaer, ſoo wel als in *Engelandt* en veel andere Landen, alwaer belijdenis daer van wordt gedaen, door werckinge van de Goddelijcke wil en voorſienigheyt, is ingevoert; en dat door deſelve oock de *Roomſch-Catholijcke Religie* in *Vranckrijck* wiert gecontinueert : daerſe door de t'ſaemen-komſte van ſoo veel toevallen in den aenvangh van de Regeeringe van *Karel de Negende*, ſoo na by een verandering ſcheen te zijn ; en die hier aen twijffelt, ſchijnt niet alleen Godts will', maer oock ſijn macht in twijffel te trecken ; 't en ſal oock tot geen verkortinge van d'eer van een *Religie* ſtrecken, datſe in een Landt is geplant geweeſt door Wereltlicke Middelen, ofte Borgerlicke Revolutien, welcke al over langh gevolght zijn op die Miraculeuſe werckingen, die voor't Chriſtendom in de Wereldt de wegh hebben gebaent. 'T Is genoegh dat Godt Almachtigh het Geloof in 's Menſchen Herte heeft geſtort, oft' anders beſtiert dattet uyt Religieuſe onderſoeckingen en onderwijſingen opwaſſe, en dat, alwaer een Volck in't algemeen door deſe middelen tot een Geloof komt te geraken, dat ſulcks geſchiet uyt kracht van deſe concurrentie in de Regeeringh ingevoert, en wort de beveſtighde *Religie* van dat Landt. Aldus wiert de *Gereformeerde Profeſſie* in *Engelandt*, *Schotlandt*, *Sweden*, *Deenmarcken*, *Hollandt*, en in veele geweſten van *Duytſlandt* ingevoert; aldus wiert de *Roomſch-Catholijcke Religie* in *Vranckrijck* en *Vlaenderen* herſtelt : alwaer niet-tegenſtaer de de groote ongemacken en onluſten, welcke in de Regeeringh door de *Hugenooten* en *Geuſen* op de baen wierden gebracht, echter evenwel heeft men noyt geoordeelt datſe meer dan het ſevende of achtſte deel van dat Volck in die beyde Landen uyt-maeckten; en al wie de veranderingh van *Religie* in een Landt ofte Regeeringh door andere middelen ſoeckt in te voeren, dan door een generale omkeeringh des Volcks, oft' het meerder gedeelte daer van, die brengt een Natie tot alle ongelucken, welcke op de twee grootſte ongetempertheden van een Staet (Borgerlijcke Oorlogh en Tyranny) volgen, ofte die vergeſelſchappen inamentlijck gewelt, onderdruckinge, wreedtheyt, roovery, onmatigheyt, ongerechtigheyt, en om kort te gaen, de jammerlijcke vergietinge van 's Menſchen bloet, en de confuſie van alle Wetten, Ordinantien en Deughden onder de Menſchen.

Diergelijcke gevolgen als deſe zijn, vertrouw ick, wat meer dan de gediſputeerde Opinien van eenigh Menſch, ofte dan eenige byzondere Vergadering van Menſchen kan waerdigh zijn; nademael dat het hooghſte en algemeen eynde van alle *Religie* is, naeſt 's Menſchen geluckſaligheyt hier na, ſijn geluckſaligheyt hier op Aerde ; gelijck als blijckt uyt Godts Geboden, zijnde ſoo wel de beſte en grootſte

Morale en Borgerlicke, als Goddelicke Geboden, welcke aen een Volck gegeven zijn; en uyt de belooningen de godtvruchtigheydt der *Jooden* overal in het Oude Testament voorgestelt, welcke waeren de Zegeningen van dit leven: als gesontheyt, lenghte van leven, getal van Kinderen, Godtvruchtigheyt, Vrede en Overwinningh.

Nu, den wegh tot onse toekomende Gelucksaligheyt heeft men over all' de Wereldt gedisputeert, en moet eyndelijck berusten aen *d'impressie*, gedaen op yder Mans Geloof en Conscientie, ofte door natuerlicke ofte boven-natuerlicke beweegh-redenen en middelen, welcke *impressien* de Mensch met een mom-aensicht magh over-trecken en dissimuleren, doch niemant weder-staen kan; alsoo 't Geloof alsoo weynigh in 's menschen macht bestaet, als dat hy iets tot sijne lenghte ofte gedaente kan doen; en die my seght dat ick mijn gevoelen om het sijne moet veranderen, om dat het waerachtiger en beter is, sonder andere beweegh-redenen die by my de kracht van overtuygingh hebben, magh my al soo wel seggen dat ick mijn graeuwe oogen om andere, gelijck de sijne die swart zijn, moet verwisselen, om datse bevalliger ofte meer geacht zijn; die segt dat ick my moet laeten onderrichten, heeft reden soo ick het niet en doe, maer soo ick met all' mijn vermogen daer na trachte, en misschien met meer yver dan hy oyt gedaen heeft, en noch van hem verschille; en hy, die misschien luy is, hebben wil dat ick voort sal studeeren, en my beter laeten onderrichten, en dat soo langh als ick leve: dan verstae ick licht wat hy met onderrichten seggen wil, 't welck in 't korte gesegt, is, dat ick het soo lang moet doen tot dat ick van sijn gevoelen worde.

In geval dat hy, die misschien sijne playsieren en Interesten al soo veel ofte meer als ick behertigt, en my vergont dat ick in andere saecken al soo goet gevoelen hebbe als hy, my segge dat ick van sijn gevoelen behoorde te zijn, maer dat passie oft' Interest my verblindt: ten zy dat hy my kan overtuygen hoe ofte waer deselve in gelegen is, die blijft slechts daer hy te vooren was, alleen dat hy voorgeeft, dat hy my beter kent dan ick mijn selven, die niet bedencken kan waerom ick soo groote sorge niet dragen sou voor mijn Ziele, als hy voor de sijne.

Die my seght dat mijne Opinien ongerijmt ofte belacchelick zijn, impertinent ofte onredelick, om datse van de sijne verschillen, schijnt voor te hebben met my te krackeelen in plaets van te disputeeren: en noemt my een dwaese oft' uytsinnige, nevens eenige omstandigheden meer, hoewel ick lichtlijck door gae voor een die soo wel by sijn sinnen is als hy, soo pertinent in het spreken, en al soo voorsichtig in belevinge als hy: doch dit zijn de gemeene heusheden in Religieuse Argumenten, van wel-begaefde en verwaende Menschen, die veel praeten van gesonde reden, en meenen altijdt daer meê haer eygen; en willen d'algemeene waerheyt by haer eygen particuliere inbeeldingh afmeten; doch sulcke tael leght alle questie tusschen ons ter neder, en het dispuyt loopt eyndelijck op dese drie woorden uyt, daer het al soo wel in 't begin mocht meê ge-eyndight hebben: dat hy recht heeft, en ick doole.

* Het ander voornaem eynde der *Religie*, 't welck is onse gelucksaligheyt hier in dit leven, daer in is doorgaens het menschelicke geslachte eens geweest, blijckende soo uyt de Gedenck-boecken van alle haere Wetten, als aen alle haere Religien, welcke door d'over-een-komste van der Menschen gewoonten en opinien komen bevestight te worden; hoewel in het laetste die over-een-komste lichtlijck voortgekomen is uyt Goddelijcke impressien oft' ingevingen; want alle menschen accorderen in het leeren en beveelen, in het inplanten en in 't werck te stellen, niet alleen der Moraele Deughden, welcke dienen tot de gelucksalig-

* *Fiunt diversæ Respublicæ ex Civium moribus, qui quocunque fluxerint, cætera secum rapiunt. Plutarch. de Republ.*

ſaligheyt en gerustheyt van een jeders leven : maer ook die manieren en hoedanigheden welcke ſtrecken tot Vreede, Order, en behoudenis van alle Borgerlicke Geſelſchappen en Regeeringen onder de menſchen. Ick en heb het ook niet konnen vatten, hoe dat de gene die haer ſelven noemen en van de Werelt doorgaens worden genoemt *Religieuſe Luyden*, ſoo ſwaer tillen aen de poincten van Geloof, daer de Menſchen noyt in eens geweeſt zijn ; en over het ſtuck van Deughd en Zedigheyt ſoo licht over heen loopen, waer over ſy naulijcks oyt gehapert hebben? nochte ook waerom een Staet ſou beſtaen haer vreede en order, welcke gewiſſe goederen zijn, het onderſte boven te keeren, om ongewiſſe ofte diſputable Opinien voort te planten.

Een van de voornaemſte oorſaecken van d'eerſte Revolten in de *Nederlanden*, blijkt geweeſt te zijn d Onderdruckinge der Menſchen Conſcientie, ofte Vervolginge in hare Vryheden, Goederen en Leven, onder deckmantel van Religie ; en dat op ſoodanigen tijt, als'er ſcheen een t'ſamen-ſpannende genegentheyt te ſijn in de meeſte Landen van 't Chriſtendom, om te ſoecken Reformatie van zeker misbruycken, ontſtaen in Leere en Diſcipline der Kercke, ofte door langduerigheyt van tijt, door ſloffigheyt ; ofte door menſchelijcke vonden, paſſien en Intereſten. De geſtrenge wederſtant tot *Romen*, gepleegt aen de gene, die doorgaens van dit Humeur waren, wierd geſtijft door den Afval van een vry groot getal in alle die bezondere Landen, welcke verklaerden haer ſelven te ſullen reformeren na ſoodanige Regulen, die ſy oordeelden nodigh te zijn tot Reformatie van de Kerck. Deſe Perſoonen, hoewel ſy in het voornaemſte van de Pauſelijcke macht niet te erkennen, en het Geloof van de Authoriteyt der Traditien wederom te brengen tot die van de H. Schrift van eenerley verſtant waren ; nochtans hadden ſy met den anderen groot verſchil in andere omſtandigheden, voornamentlijck in *Diſcipline*, volgens de *perſuaſien* en *impreſſien* van hare voorgangeren en Leeraren in hare bezondere Landen. Op deſe wijſe zijn de *Gereformeerde* in *Vrankrijk* in 't algemeen *Calviniſten* genoemt geworden : maer voor ſoo veel die van *Duytſlant* belangt, hoewel ſy doorgaens *Lutkers* waren, nochtans liepen daer veel *Calviniſten* en *Mennoniſten* onder.

De eerſte Vervolginge deſer *Gereformeerden* is in *Duytſlant* opgeſtaen, ten tijde van *Karel de Vyfde*, en heeft groote menigten derſelver gedreven na de *Sevantien Provintien*, voornamentlijck naer *Hollandt* en *Brabant*, alwaer de *Privilegien* der Steden grooter waren, en des *Kerſers* Regering ſoo ſtrengh niet, als onder de Onderdanen van ſijne eygene natuerlijcke Landen. Hierom is 't, dat in 't Jaer 1566. als wanneer op de eerſte Beroerte in *Vlaenderen* die van de *Gereformeerde Profeſſie Conſiſtorien* begoſten te formeren, en Contributien onder haer ſelven te lichten tot onderſtandt van hun algemeene ſaeck, na voorgaende conſultatie onder de Hoofden derſelve gereſolveert wierd, dat om in tijt van noot alle verſchillen onder haer t'ontgaen, de publijcke Profeſſie van hun Partey die van de *Luytherſen* zou zijn, doch met Vryheyt Verdragh der Contrary-geſinden. Volgens *d Unie* van *Uytrecht*, geſlooten in 't jaer 1579. liet men aen ieder *Provincie* beruſten 't ſtuk van Religie te ordineren, nae dat'et hunraetſaem dacht, en meeſt was dienende tot welſtant van haer Provintie ; met deſe voorwaerden, dat ieder een ſijn Religie vry ſou beleven, en niemant om die zaeck ge-examineert of achterhaelt ſou worden, volgens de *Pacificatie* van *Gent* ; Maer in 't jaer 1583. wierd'er in een algemeen Verdragh vaſtgeſtelt, dat van de *Evangeliſche Religie* alleen in de *Seven Provintien* profeſſie ſou worden gedaen : die daer doenmaels geworden is de *Bevoſtigde Religie* van deſen Staet.

De Redenen die haer ſchenen te bewegen om dit vaſt te ſtellen, waren veel en gewichtig; als voor eerſt, om dat van wegen de Vervolginge, gereeſen in *Vranckrijk*

(daer

(daer alle de *Gereformeerde Calviniſten* waeren) het Volck by menighten uyt dat Koninckrijck gevlucht was in de *Nederlanden*: en om dat door de groote Commertie en gedoürigen Handel met *Engelandt*, alwaer de Reformatie met de *Calviniſten* in't Poinct van Leere veel over-een quam, doch meer met de *Luyterſche*, in't ſtuck van *Diſcipline*, die Opinien meerder ingangh kregen, en wijder voortgeplant wierden, dan eenige andere onder het Volck van die Provintien; ſulcks dat het getal hier van vry grooter geworden was in de Steden, dan van eenige andere Profeſſie. Ten anderen, om dat de hulpe en byſtant van Volck en Gelt, waer door de ſwacke beginſelen van deſe Republijcke bewaert en verſterckt wierden, voornaemelijck uyt *Engelandt* quam, van de *Proteſtanten* uyt *Vranckrijck* (ſoo wanneer hun ſaecken wel geluckten) en van de *Calviniſche Vorſten* uyt *Duytſlant*, die hun allernaeſt lagen, en gereedſt ſtonden, om haer de behulpſame handt te bieden; en met eenen oock, om dat die van deſe Profeſſie de hardſte Party, en meeſt gebeten waren op de *Spangiaerden*, dewelcke door het gantſche Chriſtendom haer ſelven Hooft maeckten van de *Roomſch-Catholijcken*; en de haet tegens *Spanjen*, en deſſelfs heerſchappy, had in de Gemoederen van dit Volck ſoo diep wortel geſchooten, dat ſy ſelfs in de verkieſinge van haer Religie daer op ſagen. En eyndlijck, om dat door deſe Profeſſie alle Eygendommen en Juriſdictie van de Geeſtlijckheyt ofte Kerck-Voogdy * onderdruckt zijnde, geen Kerckelijcke Authoriteyt was overgebleven om op te ſtaen, en de Borgerlijcke Macht te turberen ofte in te binden: En om dat alle Goederen en bezittingen der Kercken en Klooſters in de handen van den Staet waeren vervallen, waer door d'algemeene Inkomſten merckelijck vergroot wierden, een ſaeck, zeer noodigh tot onderſteuningh van hun Regeeringh.

Hier ſou men miſſchien noch een Reden meer mogen byvoegen, welcke een van de Provintien eygen was: want daer in de meeſte, ſo niet in alle andere deelen van 't Chriſtendom de *Geeſtelijckheyt*, een van de drie Staeten van 't Landt uytmaeckte, en daer door in 't ſtuck van Regeringh al ſoo veel te ſeggen had, als de Adel en de Gemeente. Die Order maeckte noyt eenigh Lidt in de *Staeten van Hollandt*, nochte had een Stem in haer Vergaderingh, beſtaende alleen uyt Edelluyden en Steden, en deſe Provintie altijdt het hooge Woort voerende in de Geunieerde Raeden, meeſt genegen was om de Profeſſie vaſt te ſtellen, die minſt op de Macht ofte juriſdictie van de Geeſtelijckheyt te ſeggen had, en dien volgens met haer eygen oude Conſtitutien beſt over-een quamen.

Soo wel na, als voor deſe Oprechtinge ofte vaſt-ſtellinge, heeft het de hooghſte bekommeringh van deſen Staet geweeſt, geen particulier ofte nauwkeurigh onderſoeckin 't Geloof of de gronden van Religie van eenigh vreetſaem Perſoon, die onder de protectie van haer Wetten quam loven, te gedogen, nochte toe te laten, dat iemants Gemoet eenigh gewelt ofte verdrucking aengedaen wierde, wiens gevoelen niet uyt en berſte in uytdruckinge ofte daedlijckheyt van een quaet gevolg voor de Staet; een vrye forme van regeringh, ofte den wegh banende tot meerder Vryheyt in de Religie, ofte anders hebbende onlangs ſelfs ſoo verre voor de Vryheyt in dit deel geſtreden, hebben ſy't dies te onredlijcker voor haer geacht, andere te verdrucken. Lichtelijck, terwijl ſy ſoo gedreyght wierden, en in gevaer ſtonden van uytheemſche Legers, hebben ſy't des te noodiger geacht, voor te komen alle Onluſten binnen's Lands, welcke noyt gevaerlijck konnen zijn, daerſe niet gegrondveſt zijn, op ofte verdadight worden met verdruckinge in 't ſtuck ofte van Religie ofte van Vryheyt: Maer in deſe tweederley gevallen gebeurt het, dat een Vlam in een Staet dickmaels op het allerheftigſte aengaet, hoeſe meer ingebonden, ofte langer verholen gehouden wordt.

De

* *Hiearchy.*

De *Roomſch-Catholijcke Religie* alleen wierdt uytgeſondert van d'algemeene beſcherminge hunnner Wetten, die de Luyden (ſoo de *Staten* gelooſden) ſommer Onderdanen maeckte dan andere, door d'erkenteniſſe van een Uytheemſche en hooger *Jurudictie*; want ſoo moet noodſaeckelijck alle Geeſtelijcke Macht zijn, als gegrondt-veſt op grooter boope en vreeſe dan eenige Borgerlijcke; ten minſten daer de aenraedingen uyt het Geloof al ſoo ſterck zijn als die uyt het Gevoelen, waer van ſoo veel getuygeniſſen geregiſtreert zijn door de martelisatien, pœnitentien, ofte conſcientieuſe Reſtrictien en geſtrengheden, welcke ontallijcke Perſoonen onder alle ſoorten van Religie hebben uyt-geſtaen.

Daer benevens, deſe Profeſſie ſcheen de *Spaenſche* Regeeringh noch aen te houden, die doen de groote Voorſtander daer van was in de Wereldt: ſoodanige ſorge nochtans droegh deſe Staet, om alle Menſchen, die niet meer en begeerden, dan op hun wijſe en manier Godt te dienen, en hun eygen Zielen te behouden, in dit poinct verlichtinge te geven: dat al wat de conſtitutien hunner Regeeringh hier in niet voorſien hadden, geſchiede voor een groot deel door ooghluyckinge van haer Officiers, die op zekere continuerende betaelinge voor ieder Huysgeſin, d'oeffeninge van de *Roomſche Religie* in haer byzondere *Jurisdictien* gedoogen, al ſoo vry en gemackelijck, doch niet ſoo goet koop en ſoo vaſt geſtelt, als d'andere. Dit, vertrouw ick, is d'oorſaeck geweeſt, dat ſchoon die van deſe Profeſſie onder de Boeren ten platten Lande vry groot van getal zijn, en in de Steden conſiderabel, en niet wordende tot eenige publijcke Bedieningen toe gelaeten, nochtans ſchijnen ſy een geſondt deel van de Staet te zijn, en met de reſt vaſt in 't lidt geſet; ende en hebben geen onruſt in de Regeeringh veroorſaeckt, nochte eenige geneegentheyt tot veranderingh getoont, ofte tot eenige Uytheemſche Macht, ofte in de voorige Oorlogen met *Spangien*, ofte op den laetſten inval van de *Biſſchop van Munſter*.

Van alle andere *Religien* genſet ieder een de vrye oeffeningh in ſijn eygen Kamer of Huys, ongevraeght en onverſpiedt: en by aldien dat de Naevolgers van eenige Secte ergens ſoo aen-groeyen, dat ſy na een openbaere Vergaederingh ſtaen, en genegen zijn een Vergaeder-plaets te koopen, en d'onkoſten te draegen van een Herder ofte Leeraer, en voor deſe vryheydt te betaelen aen 't gemeen, ſtellen ſy hun begeerte den Magiſtraet dier Stede daer ſy woonen, voor, die haer laeten onderrichten van hun Opinien en maniere van Godtsdienſt; en by aldien dat ſy daer in niet vinden iets dat de Borgerlicke Societeyt om verre ſtoot, ofte de conſtitutien van hun Staet nadeeligh is, en dat ſy met d'aengebodene prijs voor deſe verworvene vryheydt te vreeden zijn, ſtaen ſy 't haer lichtelijck toe: doch met deſe voorwaerde, datter een of meer Gecommitteerde geordineert ſullen worden, die een vryen toegangh ſullen hebben tot hare Vergaderingen, by de Obſerveerders en Getuygen ſullen zijn van al het geen onder haer gedaen ofte gepredickt wort, en welckers getuygenis van 't geen al daer tot nadeel van de Staet mocht paſſeeren, aengenomen ſal worden; in welcken geval de Wetten en Executien al ſoo geſtrengh gaen, als tegens eenige Borgerlicke misdaden.

Aldus worden de *Joden* haere *Synagogen* in *Amſterdam* en *Rotterdam* vergont: en in de eerſte plaets hebben byna alle Secten die men onder de *Chriſtenen* kent, hun openbaere Vergaerder-plaetſen; en ſommige, welckers naemelijck byna in alle andere geweſten verſleeten zijn, *Bruyniſten*, *Familiſten*, en andere, *Arminianen*, hoewel dat ſy een grooten naem onder haer maken, zijnde veel eer de diſtinctie van een party in de Staet, dan een Secte in de Kerck, zijn nochtans,

tans in vergelijckingh met andere, slechts weynig in 't getal: hoewel considerabel ten aensien van de Persoonen, dewelcke van een beter qualiteyt zijn, geleerder en verstandiger, en van welcke veel in Regeeringh zijn. De *Mennoniten* in 't tegendeel zijn vry groot van getal, maer slechter Volck, als Ambachts-luyden, Zee-vaerende Luyden; en zijn vry sterck, voornamelijck in *Noort-Hollandt*, en *Vrieslandt*.

De *Calvinisten* maken het gros van de Gemeente, besitten soo wel alle publijcke Kercken onder de Dominien van de Staat, als d'eenige Leeraeren en Herders die van de Staat onderhouden worden: doch dese hebben geen Landen, Thienden, nochte eenige geauthoriseerde Contributien van de Gemeente, maer seker Salaris van de Staet, daer sy geheel aen dependeeren; en al is 't dat sy dickmaels seer vrypostigh zijn in het openbaer bestraffen en predicken tegens de Sonden, en te met tegens het onnoosel Tractement soo wel van d'aensienlijckste Persoonen in de Regeeringh, als van slechte: nochtans en hoort men niet dat sy de publijcke daeden ofte Resolutien van de Staet bestraffen ofte tegenspreken: sy zijn in 't algemeen over het gantsche Landt gepassioneerde Vrienden van d'Interesten van *'t Huys van Orangien*: en geduerende d'intermissie van die Authoriteyt, hebben sy wegen uytgevonden, om uyt te drucken haere genegentheden tot de Persoon en weistant van dese *Prins*, sonder ergernis te geven aen den Staet, soo alsse toen was gestelt. Sy zijn buytre Vyanden van *d'Arminiaensche* Party, welkers grontslagen men meynde aenleydinge te geven in *Barnevelts* tijdt tot een *conjunctie*, ofte ten minsten *compliantie* met de *Spaensche* Religie en Regeeringh; welcke beyde *'t Huys van Orangien* in den gantschen loop des Oorloghs getracht hebben onverzoenlijck te maecken met die van de Staet.

't Is by na ongelooflijk, hoe alle het gewelt en de bitterheyt, die de verscheydenheden van Relegie in andere Landen vergesellschappen, hier schijnen bevredight en versacht te zijn door d'algemeene vryheydt, die alle Man ofte door vergoninghofte ooghluyckingh geniet; nochte hoe dat *factie* en *ambitie* daer door machteloos worden, om haer geinteresseerde en seditieuse desseynen, onder den deckmantel van Religie, te verbloemen: welcke de Christen-wereldt in dese laeste hondert en vijftigh Jaeren langh soo veel bloedts gekost hebben. Niemant kan hier klaegen van verdruckinge in de Conscientie, van dwangh tot eenige publijcke Professie van sijn particulier Geloof; van sijn eygen manier van Godsdienst in Huys niet te mogen plegen: ofte buyten 's Huys aen eenen ander verbonden te zyn: en al wie meer eyscht in 't poinct van Religie, sonder een onwederspreeckelijck bewijs ofte blijck van een particuliere sendinge uyt den Hemel, dien magh men met recht verdacht houden sulcks niet om Godts, maer om sijn eygen wil te eysschen? nademael pretenderen de Souverainiteyt in plaets van vryheydt in Opinie, in der daedt de zelve ook pretendeert in 't stuck van authoriteyt, bestaende voornaemlijck in Opinie, en wat Mensch ofte Party datter ook zy, die een algemeen en vast vertrouwen krijgen kan, dat hy van Godt gantsch immediatelijck is geinspireert, onderwesen ofte begonstight, die sal lichtlijck dat voor-recht bekomen, om van de Menschen meest geeert en gehoorsaemt te worden.

Maer in dese Republijcke niemandt eenige reden altoos hebbende om te klagen over verdrucking in 't gemoedt; en niemandt hoope van by avancement van sijn Religie een party te formeeren, oft een inbreuck te doen in de Staet, soo is 't dat de verschillen in Opinie, geen inaffectie maken, en weynigh in ommegangh, daerse slechts dient tot onthael en veranderingh. Sy argueeren sonder

Interest

Intereſt of toorn; ſy verſchillen ſonder vyandtſchap of ſmaedtheyt, en ſy accorderen ſonder Verbondt te maecken. De Menſchen leven daer met den anderen als Borgeren der Werelt, aen den anderen verknocht door den algemeenen knoop van Menſchelijcke beleeftheyt en bandt des Vreedes, onder d'onpartijdighe beſchermingh van middelmatige Wetten, met gelijcke aenmoedighinge tot allerley Konſten en naerſtigheyt, en eenparige vryheydt van ſpeculatie en onderſoeck; alle Man ſijn ingebeelde heerlicke gaven en verkregene wetenſchap al ſoo veyligh beſittende, als ſijn meer weſentlijcke Landen en Goederen der Fortuyne. De kracht van Religie onder haer, daerſe is, light in een ieders Hert; de ſchijn daer van is ſlechts als een ſtuck van beleeftheydt, beſtaende in ommegangh en verkeeringh met de gene welcker coſtuymen en humeuren, welcker diſcours en aerdt ons beſt aenſtaen; en gelijck het in andere plaetſen toegaet, daer het in alle Mans keur ſtaet met wien hy wil eeten, ſlapen, te Merckt of ten Hove gaen: ſoo ſchijnt het oock hier gelegen te zijn, met wien men bidden, te Kerck gaen, ofte vergeſelſchappen wil in den Godtsdienſt, daer en wort oock niet meer gelet nochte geen meer cenſure gedreken over 't geen ieder een in deſe, dan in andere gelegentheden verkieſt.

Ick vertrouw dat de kracht van Commercie, Alliantie en kennis ſich ſoo wijdt verſpreydende, gelijckſe doen in ſoo een kleyn omtreck als de Provintie van *Hollandt* is, veel daer toe vorderen magh dat d'ommegangh en alle gedienſtigheden van een algemeen leven ſoo gemackelijck toegaen onder ſoo verſcheyden Opinien; waer van ſoo veel byzondere Perſoonen dickmaels voor alle Mans oogen ſwieren; en niemant beſtraft ofte ergert ſich meer aen Gedaenten, Coſtuymen ofte Ceremonien die hy daeghlijcks ſiet, dan aen de gene daer hy van hoort in verre gelegen plaetſen, en lichtlijck uyt een partiael verhael, en die hy al laet in ſijn leven komt te ſien, en na dat hy al langh te vooren met paſſie ofte voor-oordeel tegens deſelve is ingenomen. Hoe het oock zy, de Religie magh lichtlijck in andere plaetſen meer goedt doen, maer hier doetſe minſt quaedt, en waer het oock zy dat d'onſichtbare affecten daer van allergrootſt en profijtelijckſt zijn, ick ben verſeeckert dat de ſichtbaere hier te Lande ſoodanigh zijn, ſoo om haer continuele, onverſtoorde, Borgerlijcke, vreedſaeme Regeeringh ſoo veel Jaeren achter een; en van weghen ſoo een geweldigh aenwas van Volck, waer in blijcken ſal dat hun ſoo groote toeneminge van Negotie en Rijckdom, en by gevolgh de ſterckte en grootheyt van hun Staet voornaemlijck beſtaet.

Het VI. Hooftstuck.

Van haer Koophandel.

't Iſ kenbaer den geenen die meeſt geleeſen en verſt gereyſt hebben, datter geen Landtſchap, ofte in deſe tegenwoordige Eeuwe, ofte in eenighe Gedenck-boecken der Hiſtorien te vinden is, daer ſoo groote Koophandel ghedreven wort, als in het nauw begrip van de vier *Zee-Provintien* deſer Republijcke; ja men houdt het gemeenlijck daer voor, dat hier meer Schepen t'huys behooren, als in geheel *Europa*: nochtans en hebben ſy geen Waaren binnen 's Landts vallende, daer ſy't kleynſte Schip meê timmeren en toe-takelen konnen; hun Vlas, Hennip, Pick, Hout en Yſer altemael komende van buyten, ghelijck oock de Wol daer ſy haer meê kleeden, en het Koorn daer ſy ſich meê voeden; ick en weet oock niet datter eygentlijck iets van conſideratie, tot hun eygen ge-

bruyck ofte tot traficque met haere Gebueren, in haer eygen Landt waſcht ofte voort-gebracht wort: als Boter, Kaes, en Aerdt-waaren. Wat de Havens belanght, die en hebben ſy niet die bequaem zijn op haer gheheele Kuſt; de beſte zijn *Helvoetſluys*, daer geen Negotie altoos is; en *Vliſſingen*, die weynigh heeft, ten aenſien van andere Steden in *Hollandt*; maer *Amſterdam*, welcke Zege-praelt met den buyt over *Lisboa* en *Antwerpen*, (die te vooren de grootſte Negotie van *Europa* en *Indiën* incorporeerden,) ſchijnt d'ongerieflijckſte Haven te zijn die ſy hebben, gelegen op ſoo ſmalle Wateren, dat gemeene Schepen niet konnen opkomen dan met het Getij, nochte de groote ſonder datſe eerſt ontladen worden. *Texſel* in te komen, en over de *Zuyder-Zee* te vaeren, is ghevaerlijcker dan een Voyagie van daer te doen op *Spangien*, geleghen altemael in blinde en naeuwe *Canaelen*, waer uyt lichtelijck blijckt datter geen Have is die de Negotie nae haer lockt, maer de Negotie die den Haven vult en op ſijn dreef brenght. *Hollandt* en is oock door geen Inlandtſche Waaren rijck geworden, maer door krachtighe neerſtigheyt; door de vertieringh en Manufactuur van allerley Uytheemſch Gewaſch; met te zijn het algemeen Magazijn van *Europa*, en alle Geweſten te voorſien en te verſorgen van alles wat de Merckt gebreck heeft, ofte ontbiedt; en door haere Matrooſen, zijnde, gelijck menſe eygentlijck genoemt heeft, d'algemeene Vracht-dragers van de Werelt.

Nademael dat de grondt-oorſaeck van Negotie niet te haelen is uyt de Havens, ofte Inlandtſche Waaren, (gelijck men bequaemelijck beſluyten kan uyt d'aenmerckinghe van *Hollandt*, die de minſte en ſlimſte heeft, en van *Yerlandt*, die de meeſte en beſte van beyden heeft,) ſal 't niet ongerieflijck zijn, dat wy conſidereren, uyt wat Bron-ader deſelve meer natuerlick en zeker gehaelt kan worden: want ſpreeckt men van kloeckheyt ofte neerſtigheyt, ſoo is 't noch even veer te ſoecken, wat het zy dat het eene Volck neerſtigh maeckt in het eene Landt, en luy in het ander. Ick oordeel dan, dat de rechte oorſpronck en grondt-oorſaeck van haere Negotie is, de groote meenighte van Volck in ſoo kleyn begrip van Landt, ſoo dicht op malkanderen geſtouwt, waer door allerley Lijſtocht duerder wordt, en alle Luyden die behuyſt en behooft zijn, genootſaeckt worden ſoober en zuynigh te leven: maer die geen goedt nochte gelt en hebben, moeten haer verſtandt of handen te werck ſtellen, ofte gebreck lijden; *Lichamen die friſch en kloeck zijn, vallen aen den arbeydt; die 't niet en zijn, ſoecken dat gebreck met eenige inventien ofte practijck goedt te maecken. Deſe gewoonten komen eerſt voort uyt de noodt, doch nemen toe door navolginghe, en raecken eyndlijck tot een ghewoonte in een Landt; en daerſe ſoodanigh zijn, ſlaenſe, indienſe by de Zee woonen; van natueren aen 't Negotieeren, ſoo om dat alles wat haer van haer eygen, dat nootwendigh is tot veeler Menſchen onderhoudt, ontbreeckt, van buyten moet inkomen; en om dat om de meenighte van 't Volck, en de kleynheyt van 't Landt, het Landt ſoo dier valt, dat het gelt op die wijſe aen te legghen niet om 't lijf heeft, en daerom het by de Zee ſoecken, daer de groote profijten het avontuur goedt maken.

Dit kan niet beter verklaert worden, dan door het tegendeel, 't welck ſich nergens ſoo klaer opdoet, als in *Yerlandt*: alwaer het Landt vry groot en overvloedigh, en het Volck ſchaers zijnde, alle Lijf- en Leef-tocht ſoo goet koop is, dat een kloeck Perſoon met twee dagen te arbeyden, genoegh winnen kan om d'overige dagen in de Weeck van te leven: 't welck my toe-ſchijnt de enckele reden te zijn van de luyigheyt die men dat Volck toe-ſchrijft: alſoo de Luyden uyt de natuer veel eer het gemack ſoecken als den arbeydt, en geen moeyte willen doen,

ſoo

* *Magiſter Artis ingeniique largitor, Venter.* Perſ.

soo sy met leegh gaen aen de kost konnen raken; hoewel, uyt noodt daer toe gewendt zijnde, sy 't niet konnen laeten, een gewoonte nu geworden zijnde noodtsaeckelijck tot hun gesontheyt en onderhoudt: de veranderingh oock van gedueriglı gemack tot den arbeydt over te gaen, valt lichtlijck niet swaerder dan van gedaerigen arbeydt tot gemack.

Dese giftinge, nopende den oorspronck der Negotie, komt over een met d'ondervindinge aller Eeuwen, en met de geftaltenissen aller plaetsen daerse in de Werelt meest gefloreert heeft, als *Tyrus*, *Carthago*, *Athenen*, *Syracusen*, *Agrigentum*, *Rhodus*, *Venetien*, *Hollandt*; en sal eenen yegelijck die den standt, ruymte en aert van all' die Landen kent en aenmerckt, soo levendigh voor oogen speelen, dat men die door geen gelijckenissen verder behoeft te verklaeren.

Uyt dese exempelen, bestaende altemael uyt Republijcken, en uyt de verminderingh ofte verslappinge van Negotie in de ses eerst genoemde Steden, toen het gebeurde datse overwonnen wierden, ofte in subjectie raeckten van arbitraele Dominien, sou men konnen besluyten datter in die wijse van Regeeringh wat eygens en natuerlicks steeckt, om op een meer byzondere manier te Negotieeren; maer de hooghte daer de Koophandel tot *Brugge* en *Antwerpen* toe ghekomen is onder haere Princen, tot 4. of 5. Naefaeten toe van *'t Huys van Bourgondien*, en twee van *Oostenryck*, wijst ons aen datse soo wel onder goede Princen en Wettelijcke Monarchien kan prospereren, als onder vrye Staeten. Onder een Arbitrale en Tyrannische Macht moetse noodtsaeckelijck vergaen ofte versmelten, om dat dit een Landt van Volck ontledight, daer d'andere het zelve vervullen; dit bluft alle neerstigheyt uyt, alloo men in twijffel is van 't geen men wint selfs te mogen besitten, of sijne Kinderen naet te laeten: d'andere geven daer toe aenmoedigingh, met de Menschen van beyde te verzekeren; het eene vult een Landt met Soldaten, het ander met Koopluyden: welcke men tot noch toe noyt geweten heeft, datse met den anderen wel leven, om dat sy malkanderen niet en konnen vertrouwen: en gelijck de Negotie niet en kan leven sonder onderlingh vertrouwen onder particuliere Persoonen: soo en kanse niet toe nemen ofte eenighsins prospereren, sonder te steunen soo op een publijke als private veyligheyt, en gevolghlijck te vertrouwen op de Regeeringh, uyt een gevoelen van desselfs sterckte, wijsheyt en gerechtigheydt: welcke ofte op de persooneele Deughden en eygenschappen van een Prins, ofte op de Constitutien en Orders van een Staet moet gegrondtvest zijn.

't Is voor alle Mans oogen openbaer, die *Hollandt* slechts door reyst en gelet heeft op het getal en de na-gelegenheyt van hun groote en Volck-rijcke Steden en Dorpen, nevens het verwonderens-waerdigh aen-leggen van ieder slip Aerde in 't Landt, en van de groote meenighten die steedts op de Scheep-vaert buyten 's Landts, en binnen op Schuyten en Booten gebruyckt worden, dat geen ander bekendt Landt in de Wereldt van de selfde wijdte, by dit getal van Volck eenighsins te vergelijcken is; en soo, dat het voornaemste Fondament van haer Negotie zy, de bequaemste reden die men van de haere kan geven, is, dat men aenmercke d'oorsaken en toe-vallen, waer door soo grooten toe-loop van Volck is genoodtsaeckt of genoodight in haer Landt toe komen. In het eerste lidt sou men mogen stellen de Borgerlicke Oorlogen, ellenden, vervolgingen, verdruckingen ofte onlusten, die voor de meeste van haere Naeburen soo fatael zijn geweest voor een tijt langh, soo wel voor als na den aenvangh van hun Staet.

De Vervolgingen om de Religie, in *Duytslandt* onder *Karel de Vyfde*; in *Vranckryck* onder *Henrick de Tweede*, en in *Engelandt* onder Koninginne *Maria*, hebben groote meenighten van Volck uyt alle die Landen gedwongen te ver-

trecken, en ſchuylen in de byſondere Steden van de 17 *Provintien*, alwaer d'oude Vryheden van 't Landt en Privilegien der Steden, onder ſoo een langhduerige Succeſſie van Princen ongeſchonden waeren gebleven, en Protectie gaven aen die verdruckte Vreemdelingen, dewelcke haere Steden met Volck en Negotie vervulden, en *Antwerpen* tot ſoo een hooghte en roem optrocken, datſe tot *Duc d'Alvaes* aenkomſte in de *Nederlanden* noch ſtandt hieldt. De ſchrick voor deſe Man, d'Orders die hy mede brachr, nevens de Legers tot uytvoeringe daervan, begoſten de Kudde van 't Volck, die voor een tijdt langh aldaer geneſtelt had, te verſtrooyen; invoegen dat in ſeer weynige Maenden boven de hondert duyſendt Huysgeſinnen uyt dat Landt quamen te verhuyſen; Maer toen de *7. Vereenighde Provintien* haer met ſucces te weer ſtelden, onder het beleydt van de *Prins van Orangien*, en faveur van *Engelandt* en *Vranckrijck*; en dat de Vervolgingen om om Religie in de *Spaenſche* Landen ſel aen-groeyden, ſoo hebben alle Belijders van de *Gereformeerde Religie*, en haeters van de *Spaenſche* Heerſchappy, haer begeven in de ſtercke Steden van deſe Republijck, en op eenen tijdt de Negotie aldaer doen aengroeyen, en tot *Antwerpen* vergaen.

De langhduerige Borgerlicke Oorlogen, eerſt in *Vranckrijck*, daer nae in *Duytslandt*, en eyndelijck in *Engelandt*, dienden tot vermeerderingh van 't geſwerm des Volcks in dat Landt, niet alleen van weghen de gene die binnen 's Landts vervolght wierden, maer oock om het groot getal van vreedſame Luyden die hier quamen een geruſt leven ſoecken, en een veyligh beſit van haere Goederen en Negotie: ſlachtende hier in die Vogelen, welcke op het naederen van een felle Winter-ſayſoen, de Landen daerſe geteelt en gekipt waren, verlaten, na een ſoeter en warmer Lucht-ſtreeck vliegen, en niet wederkeeren voor en al eer dat de Vorſt over is, en de Winden t'huys gaen liggen.

't Geen dit Volck veel eer in *Hollandt* dan in veel bequaemer Landen gelockt heeft, ſcheen in 't begin geweeſt te zijn de groote ſterckte hunner Steden, welcke ſy, alſoofe aen de Zee-kant zijn geleghen, en hun Landt leegh en vlack is, met haere Sluyſen te openen, het Landt rontom deſelve Steden ſoo verre konnen laeten onder loopen, dat haer geen Landt militie kan genaecken. En deſe natuerlicke ſterckte heeft men voornaemlijck tot *Amſterdam* in 't werck geſtelt, met alle Konſten en koſten welcke tot defenſie van de plaets eenighſins mochten dienen.

De tweede oorſaeck is geweeſt de conſtitutie van haer Regeeringh, volgens welcke nochte de *Staeten Generael*, nochte de *Prins*, yemants Perſoon ofte dat hem toebehoort, vermogen aen te taſten binnen de *Iuriſdictien* van haere Steden. Men had oock niet te vreeſen dat de Raedt van eenighe Stadt ſou t'ſaemen-ſpannen tot eenige ſulcke violentie, ofte ſoo ſy 't al deden, dattet haer niet moogelijck waere ſulcks uyt te voeren, hebbende geen Soldaten in hun dienſt, en de Borgers alleen geimployeert wordende in de defenſie van haere Steden, en Executie van alle Borgerlicke Wetten onder haer.

Deſe omſtandigheden gaven ſoo groot credijt aen de Wiſſel-banck tot *Amſterdam*; en dit heeft oock het Volck aengelockt om te komen, en hier op te leggen de Penningen die ſy konden tranſporteren, en daer ſy geen wegh meê wiſten om t'huys te ſalveeren; nochte en heeft oock dit Volck alleen haer gelt hier bewaert die herwaerts over-quamen in 't Landt, maer oock veel andere die haer eygen noyt hadden verlaten: hoewel ſy op haer hoede waren, en op haer vertreck ſtonden, en voorſien waeren tegens een ſtorm, en oock geen plaets veyliger keurden als deſe; nochte van waer ſy ſoo gemackelijck hun gelt op alle geweſten der Wereldt konden trecken.

Een ander omſtandigheyt was d'algemeene vryheydt en gemack niet alleen in het

het poinct van Conscientie, maer oock in alle andere saecken, welcke tot gerief en rustе des levens dienen; elck een sijn eygen gangh gaende, sijn eygen affayren waernemende, en haer weynigh bemoeyende met eenen anders; 't welck ick vertrouw gebeurt te zijn door soo grooten toe-loop van verscheyde Natien, onderscheydentlicke Religien en Coltuymen, waer door onder haer niet vreemts noch nieuw was; en door 't algemeene humeur, ieder een sich begevende tot naerstigheyt, daer de curieusheyt den Ledigh gangers alleen eygen is.

Daer-en boven, 't is altijdt de voornaemste grondslagh van hun Staet geweest, selfs met jalousie onder alle haere *Provintien* en *Steden* in swangh gaende, om van hun Landt een algemeene Schuyl-plaets te maken voor alle elendige Menschen: van welckers bescherminge geen Aliantien, Tractaeten oft' Interesten haer nauwlijcks oyt hebben konnen aftrecken ofte versetten; invoegen dat, soo soo langh als dese Staet aen *Vranckryck* soo zeer vast was ten tijde van *Henrick de Vierde*, alle Persoonen, by 't Hoff in ongenade geraeckt, ofte daer te Lande uytgebannen zijnde, hier hun algemeene Schuyl-plaets hadden; nochte hebben de *Fransche Ambassadeurs* door haere Instantien by den *Staet* soo veel konnen te wege brengen, om haer te weygeren het gebruyck en de vryheyt van een algemeen leven en lucht onder de beschermingh hunner Regeeringh.

Dese standtvastige resolutie in de Staet, is geweest een van d'omstandigheden die soo veel ongeluckige Menschen uyt hun gantsche Naebuurschap, ja in der daedt van meest alle Gewesten van *Europa* genodight hebben om haer te verbergen voor de slagen van *Iustitie* ofte *Fortuyn*; en voorwaer, geen Landt kan men daer toe soo bequaemlijck gebruycken, niet alleen ten aensien van de veyligheyt, maer oock als een plaets die soo gestadigh en gemackelijck correspondentie houdt met alle deelen der Werelt, en van waer men Wissel trecken kan op alle andere plaetsen; daer men om sijn rijckdom geen gevaer, nocht' om sijn armoede smaetheyt hoeft te lijden: maer in 't tegendeel, daer de zuynigheyt eerlijck is, het zy datse noodigh zy, of niet; en die van wegen sijn Fortuyn genoodtsaeckt wordt sich wat nauw te behelpen, magh hier op sijn selven fatsoenlijck leven, en op gelijcke termen (in uyterlicke schijn) met de voornaemste van haere Ministers, en de rijckste van haere Koopluyden; het en is oock niet licht te dencken, hoe veel dese constitutie onder haer metter tijt vermocht heeft tot vermeerderingh van hun Volck en Negotie.

Gelijck de twee eerste aenlockingen van 't Volck in dit Landt zijn geweest de sterckte hunner Steden, en de aert van haere Regeeringh: soo zijnder metter tijdt twee andere gegroeyt, die hun rijckdom en macht hebben doen vermeerderen.

Het eene is de reputatie van haer Regeeringh, ontstaende uyt aenmerckingh van het succes hunner Wapenen, de voorsichtigheyt van haere Negotianten, de eenpaerigheyt van haere Raedslagen, de bestendigheyt van hun Vreede en rust binnen 's Landts, en d'achtbaerheyt die sy hier door bequamen by de Koningen en Staaten des Christendoms. Uyt dit alles is in 't algemeen gesproten een groot gevoelen van hun Wijsheyt en goet beleydt in den Staet, en datse was gebouwt op Fondamenten, die men door geen gemeene toevallen kan doen schudden, en by gevolgh in geen gevaer stondt van eenige groote en schielijcke Revolutien. En dit is een krachtige beweegh-reden voor een kloeck en neerstigh Volck, om een Landt te gaen bewoonen, die niet alleen van ongerechtigheyt en onderdruckinge door de Wetten soecken bevrijdt te zijn, maer oock onder de macht en goedt beleydt van een Staet, voor het gewelt van Uytheemsche Aenvallen ofte Borgerlicke Beroerten veyligh te wesen.

Het ander is, de groote Schoonheyt van dit Landt, (metter tijt en met aenwen-

dinge van vlijt, in weerwil van de Nature daer toe geraekt) waer door soo een groot getal van nieuwsgierige en ledige Persoonen dagelijcks worden aengelockt, om hare Landen te sien, hoewel niet te bewoonen; en voorwaer haer Landt is een veel beter *Matres* dan Huysvrouw, en daer weynige Personen, dien 't t'huys wel gaet, souden willen woonen; maer daer de gene die tijt en Gelt-genoegh over hebben, slechts voor een reys niet souden willen na toe reysen: En gelijck als *Engelandt* met de Schoonheyt van 't Landt toont wat de Natuur al verrichten kan; soo oock *Hollandt* met het getal, de Grootheyt en Schoonheyt van haere Steden, wat de Konst al vermagh; doch dese en veel andere saecken van speculatien onder haer, vervullende d'Aenmerckingen van alle slechte Reyzenaers, zullen geen deel van de mijne maken, wiens Oogmerck veel eer is d'oorsaecken van hun Negotie en Rijckdom t'openbaren, dan d'effecten te verhalen.

Doch hier uyt sou men 't voor een stuck van Wijsheyt in eenigh Koninckrijck ofte Staet aenmercken, dat men door *magnificentie* van Hooven ofte publijcke Gebouwen, door aenmoedigende Cieragie van particuliere Gebouwen en oppronckinge van Steden, met vermaecklijcke en reguliere Plantagien van Boomen, door hervieren van zekere heerlicke Feest-dagen en Solemniteyten; door instellinge van zekere Merckten ofte Kerckmissen; en door het practizeren van eenige ongemeene en vermaerde Schou-spelen, nodige, en soo veel dickmaels als doenlijck is, veroorsaecken den toeloop van woelende ofte ledige Menschen, uyt naebuerige ofte verre-gelegene Natien, welckers eenckele door-tocht en onderhandelingh by-brengen een grooten aenwasch van Rijckdom en Negotie, en een verborgene aenprickelinge van Volck, om te bewoonen een Landt, daermen evengelijcke avantagien, en meer tijtkortingen dan in andere plaetsen kan bekomen. Soodanigh waren d'*Olympische* en andere Speelen onder de *Grieken*; Soodanigh waeren soo wel de *Triumphen*, *Trophéen*, en werelt-lijcke Speelen van *Oudt Romen*, als de Schou-speelen naderhandt door de Keyzers vertoont met sulcke stupendieuse effecten van Konst en Kosten, tot *caressering* en onthaelinge van 't Volck: Soodanig waeren de Jubel-jaeren van *Nieuw Romen*: De Worstelingen en Tournoy-speelen, voor desen gebruyckelijck in de meeste Hoven ven 't Christendom: De Hoogh-tijden van de meer gecelebreerde Ordens des Ridderschaps; en in particuliere Steden de Vastelavenden * en Merckten, de Kerck-missen ofte Kermissen, die in alle *Nederlandsche Steden* in swangh gaen, en in sommige derselver met een grooten hoop Boeren, zoo wel als met Neringe verzelt, zijnde een Aes te gelijck tot playzier en winst.

Aldus verklaert hebbende de voornaemste Fondamenten van hun Negotie, rustende op de meenighte van hun volck, 't welck de kloeckheyt en neerstigheyt onder haer geplant, en als tot een gewoonte gebracht heeft, en daer door allerley Manufacturen: soo wel als zuynigheyt, en daer door een algemeene rijckdom: sal ick nu seer kortelijck overloopen sommige andere omstandigheden, welcke, naest aen dese, de Negotie in hun Landt schijnen voornaemlijck gevordert en verwackert te hebben.

De laege Interest en dierte van 't Landt, veroorsaeckt door de meenighte van 't Volck, maecken datter soo veel gelt gereedt leght tot alle voorvallen, waer uyt winst te verwachten staet, als Borghwallen en Slooten uyt te graven, Bruggen en Kadijcken te maken, Duynen te slechten, en Moerassen uyt te baggeren, behalven alle nieuwe aenstellingen tot Uytheemsche Negotie, welcke met alle waerschijnlijckheyt van voordeel worden voorgedragen.

Het gebruyck van hun Wissel-bancken tot verzekeringh van Penningen, alle betalingen snedigh van de handt te doen gaen, en den Koophandel te verwackeren.

De

* *Carna vals.*

De verkoopinge van gezegelde papieren, welcke hier en in *Vlaenderen* ten tijde van *Karel de Vyfde* in-gevoert, dienen tot verſekeringh van alle koop.

Het geſtrengh Recht niet alleen over alle dievery, maer oock alle bedriegery, en het na-bootſen van publijcke Handt-ſchriften, ('t welck by haer den hals koſt) en ſelfs tegen alle ghemeene Bedelaers, die men in *Raſp-huyſen* ofte *Gaſt-huyſen* brenght, na dat ſy bequaem oft' onbequaem zijn om te wercken.

Het Convoyeren van Coopvaerdy-ſchepen in alle Geweſten, ſelfs in tijdt van Vrede, maer voornaemlijck na de *Straet*; waer door hun Negotie tegens veele onverwachte voor-vallen wordt verſekert, haer Natie buyten 's Landts credijt krijght, en Zee-varende Luyden tot hun Oorlogh-ſchepen worden op-ghequeeckt.

De geringheyt van hare Tollen op 't uyt en in-komen, en gemacklijckheyt van betalinge, 't welck nevens de vryheyt van hun Havens, Vreemdelingen en Ingeſetene noodight om hare Waren herwaerts te brenghen, niet alleen als tot een Marckt, maer Magaſijn, alwaer ſy blijven leggen, tot datſe tot andere en beter Markten worden uyt-gelokt.

Order en preciſijsheyt in handthaven van hun Koop-handel, 't welck hare Waren buyten 's Landts een luyſter en aenſien geeft. Dit wiert eerſt met geſtrenge Wetten en Boeten in-ghevoert, maer 't is ſedert een gewoonte geworden. Aldus zijnder meer als dertigh Placaten uyt gegaen van wegen het ſtuwen, kaken, ſouten, en het vaten van Haringh. Aldus wort allerley geweer tot *Uytrecht* gemaeckt voor verheurt verklaert, ſoole ſonder merk, ofte gemerkt, ſonder voorgaende proeve verkocht worden: en ick heb by haer in 't *Ooſt-Indiſch-huys* geſien, dat alle Schaerlakenſe ſtukken, welcke in groote quantiteyt na die Geweſten geſonden worden, met het Wapen van *Engelandt*, en 't opſchrift in 't *Engelſch* gemerkt zijn: waer door ſy de roem van die Waren, verkregen door onſen handel op die Geweſten, daerſe nu verloren ofte vergaen is, behouden en maintineren.

De handthavinge der Regeeringh door Koop-luyden, ofte ſoodanigh welckers huysgeſinnen daer door geproſpereert hebben; ofte die met anderen in Compagnie zijn, ofte die geboren en op-gebracht zijn in Steden, welckers ziele en welvaert t'eenemael in de Negotie beſtaet; waer door men verſekert is van alle gonſte die men van tijdt tot tijdt van nooden mocht hebben, en dieſe van de Regeeringh kan bekomen.

De gewoonte van yeder Stadt, ſtaende na eenighe particuliere commercie ofte ſtapel: ſich daer na waerderende, en alſoo de ſelve tot den hooghſten Marckt aenleggende, ghelijck te *Vliſſingen* met de *Weſt-Indiſche Compagnie*: *Middelburgh* met France Wijnen, *Tetoeer* met de *Schotſe* ſtapel, *Dort* met d'*Engelſe* ſtapel en Rhijnſche Wijnen, *Rotterdam* met den *Engelſen* en *Schotſen* handel, en France Wijnen ſterck te drijven; *Leyden* met allerhande Manufacturen van Stoffen, Sijde, Hayr, Gout en Silver, *Haerlem* met Lywaet, gemenghde en gebloemde Stoffen; *Delft* met Bieren *Hollandts* Poſteleyn; *Serdam* met het Timmeren van Schepen, *Enckhuiſen* en *Maeſlant-ſluis* met de Haringh-vangſt; *Vrieſlandt* met den handel op *Groenlandt*; en *Amſterdam* op *Ooſt-Indien*, *Spanjen* en de *Straet*.

De groote yver van de gantſche Provintie tot de Viſſchery, op de Kuſten van *Engelandt* en *Schotlandt*, waer toe een ongelooflijck getal van Schepen en Zee-varende luyden gebruyckt werdt, en waer door meeſt alle zuyderlijcke deelen van *Europa* met een koſtelijcke en noodtwendige Koopmanſchap voorſien worden.

Het laetſte dat ick op-halen ſal, is de groote ſchreden die ſy ghedaen hebben tot incorpereringe van de gantſche commercie en handel op *Ooſt-Indien*, doen hare ſucceſſen tegens de *Portugeeſen*, en hun meenighvuldige Oorlogen en Victorien tegens en over d'Ingeborene, waer door ſy haer gedwongen hebben tot Tractaten

van

van commercie, met uyt-ſluytinghe van alle andere Natien, en tot het toe-laten van Fortreſſen te ſtichten in de *Straet*, en op de paſſagien welcke ghebiedt voeren over d'ingangen tot den Koop-handel op ſulcke plaetſen. Dit hebben ſy verkregen door de meenighte van hun Volck en Matroſen, dewelcke ſo groote Schepen tot ſulcke voyagien alle Jaren hebben connen verſorgen en op vollen, het verlies van ſoo veel menſchen haer leven, als de veranderingen van Climaet gekoſt hebben, al eer ſy de Wijſe leerden van daet in te leven, door het ongemeen groot Capitael, 't welck geheel tot die Negotie is aengewendt; door het beleydt en behertigen van *d'Ooſt-Indiſche Compagnie*, die 't veel eer als een Republijcke dan een Negotie gemaintineert hebben: en daer door een Staet in *Indien* op-gerecht, wel gheregeert door de order van de *Compagnie*, maer anderſins die Natien toe-ſchijnende een Souveraine Staet, Oorlogh en Vrede makende met hun allergrootſte Koningen, en machtigh om 40 of 50 Oorlogh-ſchepen te brengen ter Zee, en 30000 Man te Lande na de minſte calculatie. Het Capitael van deſe Negotie, behalven wat bedraeght in *Vranckrijck*, *Spanjen*, *Italien* de *Straet* en *Duytſlandt*, maeckt haer ſoo grooten Meeſter in den handel der Noorder-geweſten van *Europa*, als *Moſcovien*, *Polen*, *Pomeren*, en op de gantſche *Balteſche Zee*, alwaer de Specerijen, die een *Indiaenſche* ghewaſch, en een *Europæiſche* overdaet zijn, heerſchen over alle de Waren van die Landen, welcke tot levens onderhoudt ſoo noodigh zijn als hun Koorn, en tot de Zee-vaert, als Hennip, Pick, Maſten, Plancken en Yſer.

Aldus heb ick aengewеſen dat de Negotie van dit Landt niet en is geſproten uyt een algemeen beleydt, uyt een natuurlijcke diſpoſitie ofte ſituatien, ofte uyt geringhe toe-vallen: maer uyt een groote t'ſamen-loop van omſtandigheden, een langhwijligh verloop van tijdt, gewelt van order en methode, welcke noyt te voren in de werelt tot ſoo hoogen trap, ofte met ſoo een wonderbaerlijck ſucces, gepaert zijn geweeſt, en lichtlijck noyt wederom paren ſullen: gegroeyt zijnde, om alles in eener ſomme te bevatten, uyt de ſituatie ofte ſtandt van hun Landt ſich uytſtrekkende langhs de Zee, twee ſulcke groote Revieren als de *Rhijn* en de *Maes*, met hare Naburen de *Ems*, *Wezer* en *Elve* daer tuſſchen loopende: uyt den toeloop van Volck uyt *Vlaenderen*, *Engelandt*, *Vranckrijck* en *Duytſlandt*, aengelockt door de ſterckte hunner Steden, en door de conſtitutien en aenſienlijckheyt hunner Regeeringh; door de vryheyt van conſcientie, verſeckertheydt van goedt en bloedt (beſtendighe Wetten alleen onderworpen) uyt een algemeene naerſtigheydt en ſpaerſaemheyt, veroorſaeckt door de meenighte van 't Volck en kleynheydt van 't Landt, uyt het goe koop en gemakkelijk voeren door gerief van de Grachten; uyt den lagen intereſt en dierte van 't Land, welke 't gelt in Negotie ofte Koophandel veranderen; d'oprechtinghe van Wiſſel-bancken van Leeningh; verkoopinge van gezegelde en geregiſtreerde Brieven, ſorgen voor het convoyeren van Koopvaerdy-ſchepen, geringheyt van Tollen, vryheyt van Havens, order in 't ſtuck van Negotie, d'intreſt van Perſoonen in de Regeeringh, de drift tot particulier Traffique op particuliere plaetſen, de groote Viſſchery, en de conqueſten in *Indien*.

't En is geen vaſte regel dat Negotie rijckdom baert, want daer kan een Negotie zijn die een Natie doet verarmen; gelijck het dickmaels Markten den Landt-man met en verrijkt; maer in het tegendeel, indien hy t'elckens als hy te Markt komt, tot grooter prijs koopt dan hy verkoopt, hoe hy'er meer na toe gaet, hoe hy armer wordt; maer d'eenige en gewiſſe ſchael van rijckdom, ſpruytende uyt de Negotie, is de proportie van al wat uyt gedragen wordt tot vertieringe van anderen, by 't geen in-gebracht voor ſijn eygen.

De rechtſchapen gront van deſe proportie, ſteunt op d'algemeene neerſtigheyt

en

en suynigheydt van een Volck; oft' in tegendeel van beyde. Neerstigheyt vermeerdert d'Inlandsche Waren, ofte in 't geen het aerdtrijck voort brenght, oft' in de Manufacturen van 't Landt, welcke het Capitael vergroot tot uytvoeringe; suynigheyt vermindert de vertieringe, soo van haer eygen, als Uytheemsche Waren, en doet niet alleen d'invoeringe door het laetste af-slaen, maer oock d'uytvoeringe door het eerste op-slaen; want van alle Inlandsche Waren hoe minder in een Landt vertiert wordt, hoe meer buyten 's Landts vervoert wordt: alsoo'er geen Koopmanschap is, offe sal tot d'eene prijs of d'ander aen de man raken, waer van sy de Marckt sullen stellen die best koop kan geven: soodanigh zijn altijdt de neerstige en spaersame luyden, welcke prospereren by prijsen, daer de luye en prodigale niet van leven konnen.

Het mis-verstant van de gemeene man, dat het in-brengen van Uytlandtsche Waren, indien buyten 's Landts gekocht met Inlandtsche Waren, en niet met gelt, een Volck noyt armer maeckt: is slechts 't geen yeder een, die sich selven respijt geeft om te dencken, van stonden aen moet herroepen; als gewaer wordende dat, op 't sluyten van de Regeeringh tusschen een Natie, en alle de gene daer sy buyten 's Landts meé handelen, al wat aen d'uytvoeringe in waerdy ontbreeckt, om dat van d'invoeringe te balanceren, noodsakelijck met gereet gelt moet goet gemaeckt worden.

Hier uyt komt men uyt te vinden de grondt-oorsaeck soo van de rijckdom als Negotie van Hollandt, door d'omstandigheden alrede verhaelt; want noyt heeft eenigh Landt soo sterck genegotieert en soo weynigh geconsumeert; sy koopen oneyndelijck, maer 't is om wederom te verkopen, ofte om de Waren aen te leggen, ofte tegens een hooger Marckt te bewaren. Sy zijn de groote Meesters van *d'Indiaensche* Specerijen, en van de *Persiaensche* Sijde, maer dragen enkel wol, en generen haer met haer eygen Visch en Wortelen; ja sy verkopen hun fijnste lakenen aen *Vranckryck*, en kopen grof uyt *Engelandt* voor haer eygen dracht. Sy versenden haer eygen beste Boter na alle Gewesten, en kopen het geringhste van prijs in *Yerlandt*, oft' in 't Noorden van *Engelandt*, voor haer eygen gebruyck; kort om, sy schaffen oneyndelijke overdaet, die sy noyt plegen, en handelen in playsierige dingen, die sy noyt smaken.

De Edelen en Officieren van 't Leger, veranderen met hare Naburen de mode van hun kleedinge; maer onder het gros van de borgerlijke Magistraets-personen, de Koop-luyden, rijcke Handelaers en Borgeren in 't algemeen houden een en de selfde moden gedurigh standt; en andere manieren van kleedinge veranderen al soo weynigh onder de Matrosen en Boeren: sulks dat men de kleeren alleen aflaet om datse versleten zijn, en niet om dat'et geen mode meer is.

Hun groote vertieringe van Buytenlandtsche Waren, is *Franse Wijn* en *Brande-Wijn*, doch dit en is haer niet te mis-gonnen, als d'eenige belooninge die sy ghenieten voor al hun moeyte, en als het geen dat haer alleenlijck rijck en gelukkigh maeckt in haer vrywillige armoede, die anders in haer reële rijckdom arm en elendigh souden schijnen; daer-en-boven, 't geen sy in Wijn verteeren, sparen sy in Granen om andere dranck van te maken, die buyten 's Landts gekocht wordt; en nu door de noodt van hun affairen smeken, siet men dat sy haer selven onder alle dese droesheden, selfs oock dese troost hebben ontrokken, en 't geen haer in de dadelijcke kloeckmoedigheyt quam t'ontbreken, met de tijdelijcke hebben vervult.

Hierom is 't dat veel gestadigh uyt-gaende, 't zy in Koopmanschap oft' in den arbeyd van Zee-varende luyden, en weynigh in-komende om binnen 's Landts te vertieren, van de rest tot gelt gemaeckt wordt, en 't Landt in dier voegen vervult

dat men in *Hollandt* meer ſilver ſiet onder de gemeene man, dan koper in *Spanjen* of in *Vranckrijck*, hoewel d'eene ſoo rijck zy in de beſte Inlandtſche Waren, en d'ander alle de ſchatten uyt *Weſt-Indien* put.

Na deſe gantſche calculatie van hun Negotie en Rijckdom, ſal het blijcken dat ſommige van onſe *Maximen* ſoo vaſt niet en gaen, alſe by onſe *Politiken* gemeenlijck in ſwangh gaen; als voor eerſt, dat exempel en aenmoedinge tot overdaedt en gulſigheydt, aengeleydt in de conſumptie van Inlandtſche Waren profijtlijck is voor de Negotie: 't mach ſoo zijn ten aenſien van 't geen verarmt, maer niet ten aenſien van 't geen een Landt verrijckt; en is voorwaer ſoo ſchadelijck niet, indien meer is gelegen in Inlantſche dan Uytlandtſche Waren; maer de gewoonte en humeur van overdaedt en onkoſten en konnen niet bepaelt zijn; 't welk met Inlandtſche Waren begint, ſal met Uytlandtſche voort gaen. en hoewel het voorbeeldt onder ledige Perſonen op-komt, de navolgende nochtans ſal door alle ſtanden gaen, ſelfs door de gene in welkers naerſtigheydt een Natie beſtaet; en daer-en-boven, hoe wy meer van het onſe vertieren, te minder ſullen wy buyten 's Lants vertieren; en ſoo ſal 't gebeuren, dat, daer wy een grooten handel drijven, wy nochtans met meer te koopen dan te verkoopen, arm ſullen worden: daer wy, toen wy een ſeer geringe Negotie buyten 's Landts deden, nochtans met ſoo veel te meer te verkoopen dan wy in-kochten, ſeer rijck wierden ten opſicht van onſe Buuren. Dit is gebleken ten tijde van *Eduward de Derde*, doen wy ſoo ſwaren Oorlogh voerden in *Vranckrijck*, en onſe Victorieuſe Wapenen in 't herte van *Spanjen*, daer in het 28ſte Jaer van dien Koninghs Regeeringh, de waerdy en Tollen van alle onſe uyt-gevoerde Waren, bedroegen 294184 ponden ſterlinghs 17 ſchellingen en 2 penningen: en van de in-ghevoerde ſlechts 38970 ponden 3 ſchellingen 6 penningen: ſulcks dat 'er in dat Jaer in 't Koninkrijck in ghekomen moeten zijn aen gemunt gelt ofte builliou, (oft' anders een ſchult geworden zijn voor de Natie) 255214 ponden ſterlinghs 13 ſchellingen 8 penningen, en toen voerde men noch onſe Wol ongewrocht uyt, en brachten in een groot deel van onſe Lakens uyt *Vlaenderen*. Een ander algemeene maxime is, dat by aldien door eenige Uytheemſche invaſie ofte ſlaverny de Staet, en gevolghlijk de Negotie van *Hollandt* quame geruineert te worden, het laetſte ſou by beurte ons hier in *Engelandt* ten deele vallen; 't welk geen gevolgh en is: alſoofe gewiſſelijk aen verſcheyden ſtucken ſou breken, en of Ons, *Vlaenderen* de *Hanſe-ſteden*, oft' eenighe andere Geweſten ten deele vallen, na dat de meeſte van die omſtandigheden ergens mochten t'ſamen komen om de ſelve te noodigen, en lichtlijk den genen toe-vallen die eertijdts in *Hollandt* ſchijnen ghelokt te hebben, door ſoo een gheweldige toe-loop van Volk, en ſoo een algemenen humeur van neerſtigheyt en ſpaerſaemheyt onder haer; en al wie voorwend in Negotie en Rijkdom, haer gelijk te ſullen worden door andere middelen, dan alrede verhaelt is, gis ick, of bedriegen ofte bedrogen worden.

Het derde is, dat by aldien die Staet tot d'uyterſte nood ſoodanigh ghebracht wierdt, als te worden een Provintie onder een hooger Macht, dat ſy dan veel eer Ons als yemant anders onderdanig ſouden willen zijn, ofte ten minſten die Provintien welke aen de Zee-kant liggen ofte de rijkſte zijn; doch men ſal met meerder reden van fondament uyt alle de voorige diſcourſen konnen beſluyten, dat ſchoon ſy door abſolute conqueſten mochten komen gheſcheyden te worden, ſy met conſent van den anderen noyt en ſullen ſcheyden, maer altemael na eenen wegh toe-vallen, en door een algemeen Verdrag de beſte conditien die ſy konnen voor haer Landt bedingen, als een Provintie, ſoo niet als een Staet: en al eer de nood ſoo hoogh loopt, ſullen ſy eerſt trachten aen-genomen te worden als een

Neder-

Nederlandtsch Cirkel in 't Keyser-rijck ('t welk sy van oudts waren) en daer door geraeckten onder de beschermingh van dat machtigh lichaem, het welcke (voor soo veel als groote en kleyne saken met den anderen mogen vergeleken worden) hun eygen Staet best gelijkt in des selfs voornaemste constitutien, maer insonderheyt in de vryheyt ofte souverainheyt der Keyserlijcke Steden, en hier van heb ick hare Ministers dikmaels hooren spreken, als hun laetste plecht-anker, in geval sy door een al te sterke en fatale conjunctuur mochten gedreyght worden.

En soo dit al quame te gebeuren, de Negotie der Provintien sou veel eer behouden blijven en vermeerderen, dan eenighsins een krack krijgen, en te niete gaen door sulk een veranderingh van hun Staet, om dat de vryheden van 't Landt souden blijven de gene diese zijn, en de selve sou veyliger zijn danse nu is.

Het laetste dat ick op-halen sal is van een ander alloy; dat, by aldien de *Prins van Oranjen* Souverain ghemaeckt wierdt van hun Landt, schoon door Uytheemsche Wapenen, hy sou een groot Prins zijn, om dat dit nu blijckt soo een groote Staet te zijn; daer in 't tegendeel die Provintien haest een seer geringh Landt souden worden; want sulck een macht moet men met ghewelt staende houden, ghelijckse sou moeten verkregen worden, en gelijck het in der daedt met alle absolute heerschappy in die Provintien moet toegaen. Dit sou algemeene onlusten veroorsaken, en daer uyt gedurige beroerten onder de Steden, 't welk de ordres van 't Landt sou veranderen, het eygendom van particuliere personen in gevaer brengen, en d'achtbaerheydt en behoudenis der Regeeringh doen daveren. Soo wanneer dit mocht ghebeuren, het volck sou verstroyen, de neerstigheydt verflaeuwen, de banken te niete gaen, en de neeringh soodanigh komen te vergaen, als dat lichtlijk met 'er tijdt selfs hare dijken door de defencien van soo een swack volk, tegens soo een geweldigen aenval, niet langer souden konnen gemaintineert worden; maer de Zee sou een in-breuke doen over 't Landt; en haer voornaemste Steden wederom laten Vilschers hutten worden, gelijckse van outs waren.

Sonder eenighe diergelijcke revolutien, ben ick van gevoelen, dat de Negotie voor ettelijke Jaren herwaerts haer middag-linie is gepasseert, en onder haer merkelijck heeft begonnen af te nemen: waer van schijnen verscheyden oorsaken te zijn. Voor eerst, om dat soo veel andere Natien in 't algemeen haer daer na hebben geschikt, binnen dese twee of drie-en-twintigh Jaren; want t'sedert de Vrede tot *Munster*, die in 't Jaer 1648. de ruste in 't Christendom herstelt heeft, hebben niet alleen *Sweden* en *Denemarken*, maer oock *Vranckrijck* en *Engelandt* meer in 't besonder, als oyt voor desen, soo wel de gedachten en raedt-slagen van hun verscheyden Regeeringen, als de humeuren van hun volck besigh gehouden omtrent de saken van Negotie.

Dit en is ook niet geschiet sonder voordeelige trappen van succes; hoewel Koninckrijken van sulk een wijtte, die andere en heerlijker fondamenten van grootheydt oft' aensienlijkheyt hebben, de Negotie soo hoogh niet en konnen doen opklimmen als dese kleyne Staet, welcke geen ander had om op te bouwen; niet meer als een die schone en overvloedige middelen heeft, tot den arbeyd en neerstigheyt sich soo kan begeven, als een die sich nergens anders op te verlaten heeft daer hy 't leven meê onderhouden kan; maer het zy soo als 't wil, alle dese Natien zijn onlangs gekomen om rijklijk met haer te deelen, en 't schijnt dat 'er al te veel Negotianten op de baen zijn gekomen om in de werelt te negotieren, in voegen dat sy by de anderen naulijks konnen leven; gelijk als in een groot Volck-rijck Dorp de eerste Grossier ofte Handelaer, die onder haer winkel op set, voort rijk wordt, all' de neeringe na sich treckende, tot dat een ander aen-gemoedight, siende dat 'et hem soo wel gaet, nevens hem op set, en een deel van sijn winst trekt; eyndelijck

komender ſoo veel in 't vaer-water dat'er niet by te winnen is; ſulks dat'er of ſommige moeten uytſcheyen, oft' altemael bankeroet ſpelen.

't En is niet veel eeuwen geleden, of *Venetien* en *Florentien* hadden all' de Negotie van *Europa*: de laetſte met hare Manufacturen, maer de eerſte met hun Scheep-vaert, en geheel op *Perſien* en *Indiën* te handelen, welckers Waren gebracht wierden (gene te Landt en deſe langhs *d' Arabiſche* Zee) naer *Egipten*, daerſe van daen gehaelt met de Venetiaenſche Koopvaerdy-ſchepen, en vervoert wierden na de meeſte geweſten van *Europa*; en in die tijden bevondt men dat de gantſche Negotie van *Engelandt* door de *Venetianen*, *Florentiners* en *Lombarden* gedreven wierdt. *d'Ooſterlingen*, welcke d'Inwooners der *Hanſe-ſteden* waren, als van *Dantzick*, *Lubeck*, *Hamburgh*, en andere aen-grenſende plaetſen, vingen naderhant de Negotie aen, en hebben die alle van deſe Noorder-quartieren ettelijke Jaren langh gemaintineert, en eerſt beneden na *Brugge* gebracht, en van daer na *Antwerpen*. Der *Portugeezen* eerſte vaert op *Ooſt-Indien* heeft den grooten handel der *Venetianen*, de neck gebroken, en na *Lisbon* doen verhuyſen; en de revolte der *Nederlanders* die van *Antwerpen* nae *Hollandt*; maer in all' deſe tijdt hebben d'ander en grooter Natien van *Europa* ſich daer weynigh meê bemoeyt; hun handel was den Oorlogh; hare raedt-ſlagen en aen-ſlagen ſagen op d'onluſten in 't *Heylige Landt*, oft' op de gene die tuſſchen de *Pauſſen* en *Keyſers* (beyde op een en het ſelfde ambeelt geſmeed, alle Chriſten-Princen daer in trekkende, en eyndigende met de grootheydt van de Kerckelijcke Staet door het gantſche Chriſtendom:) in ſwangh gingen: ſomtijds op de machtige Oorlogen tuſſchen *Engelandt* en *Vranckrijck*, tuſſchen *Vranckrijck* en *Spanjen*; de meer algemeene tuſſchen de *Chriſtenen* en *Turken*; ofte de meer particuliere onluſten tuſſchen minder en na-burige Princen. Kort om, de Koninckrijcken en Prinſdommen waren in de werelt als de Edelluyden en Jonckers in een Landt; de vrye Staten en Steden als de Koop-luyden en Winckeliers: deſe wierden eerſt van d'andere verſmaedt; d'andere door haer gedient en † geëert, tot dat door de veranderlijcke loop der uytkomſten in deſe werelt ſommige van deſe door neerſtighevt en ſpaerſaemheyt rijck en machtig wierden; en ſommige van d'ander door den Oorlogh en overdaet arm: waer op de Koop-luyden moedigh begoſten te worden, en te braveren als Jonckers: en de Jonckers het in 't hooft kregen van de Negotie t'aenveerden. Uyt deſe korte ſtellinge ſal't geen wonder ſchijnen dat particuliere Steden ſoo rijck en machtigh wierden, daerſe alleen met de Negotie by-na van de geheele werelt gingen ſtrijcken: nochte oock waerom niet alleen de Negotie in *Hollandt*, maer de profijt daer van in 't algemeen ſou ſchijnen te verminderen, daer'er ſoo veel aen vaſt zijn.

Ten anderen, de verſlappinge van de Negotie in dien Staet, kan oock hier uyt ontſtaen: om dat door de machtige progreſſen van hun *Ooſt-Indiſche Compagnie*, de Waren van dat Lant in die Geweſten der Werelt meer toe-genomen zijn danſe konnen vertiert worden: dien volgens moetenſe noodſakelijck in prijs af-ſlaen, nademael dat d'onkoſten zijn vermeerdert van wegen de ſware Oorlogen, Legers en Fortreſſen, noodigh om de conqueſten van die Compagnie in *Indiën* te maintineren ofte t'extenderen; want in plaets van vijf of ſes Ooſt-Indiſche Schepen die ſy 's Jaers plachten uyt te ruſten, en een Vloot uyt-maeckten, zijnſe nu tot 18 of 20 gereſen, ja ick meen dat'er in de Vereenighde Provintien 22 in een Jaer over gekomen zijn. Hierom is't dat particuliere Perſonen van die Compagnie in *Hollandt*, met even ſoo groot Capitael ſoo veel niet en winnen als die van d'onſe doen in *Engelandt*; hoewel dat haer Compagnie ongelijck rijcker is, en vry grooter handel drijft dan onſe, welcke door geen laſt van Legers, Forten oft' Oorlogh-ſche-

Pag. 217. reverend. lin. 21.

pen

pen wordt uyt-geput: en hierom is't dat de *Hollanders* genoodsaeckt worden, soo langh en soo veel van hare Waren op te leggen, tot dat syse verkopen ofte quijt konnen worden: en waerom dat sy nu soo veel minder uyt *Indien* voeren dan sy souden konnen doen, soo sy consumptie genoegh hadden: gelijck my noch gedenckt, dat een van hare Boots-gesellen, onlanghs uyt *Oost-Indien* gekomen in 't Jaer 1669, in de schuyt tusschen *Delft* en *Leyden* verhaelde, voor sijn oogen ghesien te hebben, eer hy daer van daen trock, dat'er drie hoopen van Noote-Muscaten op een tijdt verbrandt wierden, waer van yeder hoop grooter was dan men in soo een Kerck konde bergen, wijsende op een seker Kerck die daer in het Dorp in 't gesicht stondt.

Een ander oorsaeck kan oock zijn, om dat het Koorn 12 Jaren en langer, soo geweldigh goedt koop is gheweest in alle dese Gewesten van *Europa*, en dat seer groote opsicht heeft op den handel van *Hollandt*: alsoo'er veel *Oost-Indische* Waren (ten minsten Specerijen, welcke het gros daer van zijn) na de Noorder-quartieren van *Europa* wierden versonden in verwisselingh van Koorn, nademael dat het tot een hoogen prijs in *Vlaenderen*, *Engelandt*, *Vranckrijck*, *Spanjen*, oft' *Italien* vertiert wierdt, in alle welcke Landen het Koorn in dese laetste Jaren soo slap is gheweest, dat de groote quantiteyten, die uyt *Polen*, *Pruyssen*, en andere Noorder-quartieren plachten te komen, d'onkosten van de vrucht naulijcks konden goedt maken. Nu hoe dat volck minder voor de Granen krijgen, hoe sy minder voor de Specerijen konnen geven; 't welck aen beyde kanten een groote schade is voor den *Hollander*: daer door verminderende de consumptie van haer Oost-Indische Waren in de Noorder, en van hare Granen in de Zuyderlijcke Gewesten. d'Oorsaeck dat'et Koorn soo goet Koop is, schijnt soo seer niet te zijn ten opsicht van de vruchtbare en overvloedige Jaren, als om d'algemeene Vrede die'er in *Europa* geweest is t'sedert het Jaer 1659 ofte 60; waer door soo veel Menschen en Landen haer tot de Landt-bouwery hebben gekeert, die te vooren ten Oorlogh dienden, ofte in alle de Frontier-Provintien, soo wel van *Vranckrijck* en *Spanjen*, als door gantsch *Duytslandt*, die voor de *Munsterse* Vrede braeck lagen; en in *Engelandt* gedurende de actien ofte consequentien van een Borgerlijcken Oorlogh; en daer en komt geen volkomen overvloed, dan als 'er verscheyden soo wel vreedsame als vruchtbare Jaren achter een volgen.

De laetste oorsaeck die ick by brengen sal, is de geweldige vergrootinge van de Stadt *Amsterdam*, van wegen 't geen men de *nieuwe Stadt* noemt: welcker omtreck soo wijdt is, en d'oude gebouwen van soo veel grooter cierlijckheyt en kostlijckheydt, dan d'oude, dat daer toe een ongemeen groot capitael moet aen-geleydt zijn geweest, 't welck in die Stadt te vooren in de Negotie wierdt gebruyckt; voeght hier by, dat 'er een grooter sonde van overdaet en kostelijckheyt in eenige Jaren herwaerts onder de Koop-luyden van die Stadt schijnt toe-genomen te zijn, dan daer men oyt te vooren van geweten heeft: 't welck by sommige onder de verstandighste van hare *Ministers* soodanigh is aen-gemerckt, terwijl ick mijn residentie onder haer had, dat sy daer soo wel over klaegden als over de vergrooting van haer Stadt: dat sy voor hadden eenige wetten te stellen tegens de overdaedt, als wel wetende dat selfs de fondamenten van hun Negotie haest ondermynt souden worden, by aldien dat de gewoonlijcke neerstigheyt, spaersaemheyt en slechtigheyt van hun volck, van d'overdaedt, luyigheyt, pronk en prael quame overheerscht te worden. Hoe 't oock by gekomen is, ick heb bevonden uyt d'allerneerstighste en omsichtighste ondersoeckingen die ick oyt konde doen, dat sy alle hier in eens zijn, dat 'er in 't Jaer 1669 en 70 naulijcks eenige Uytheemsche Koop-handel onder haer wiert gedreven, behalven die van *Oost-Indien*: van waer

de Negotianten hare gelden in retour ſonder ſchade ontfingen, en geen daer ſy boven twee of drie ten hondert van kregen; in voegen dat 'et met de Koopmanſchap ſchijnt gelegen te zijn, als met de Zee, des ſelfs Element, die een ſekere peyl heeft boven welcke ſy noyt en klimt in d'allerhooghſte getyen, en begint te ebben ſoo haeſt alsſe op-houd van vloeyen; en altijdt grondt verlieſt, op d'eene plaets nae proportie, van 't geenſe aen-windt in een ander.

HET VII. HOOFTSTUCK.

Van haer Macht en Inkomſten.

DE ſterckte en macht van een Koninckrijck ofte Staet, placht men in voorige eeuwen af te meten by 't getal van ingeborene en ſtrijdtbare Onderdanen, die ſy by tijdt van Oorlogh met hare geburen te velde konden brengen; nationele twiſten, wierden door nationele Oorlogen by-geleydt, niet door loon-trekkende Machten, geworven met gelt ofte door geſtadige betalinge onderhouden. In de verſcheyden Koninckrijcken en Prins-dommen van *Europa*, beſtondt het lichaem van hun Legers, gelijck noch in *Polen*, uyt den Adel en Jonckers, welcke ten Oorlogh op hare Princen gehouden waren te paſſen, met ſeker getal van gewapende mannen, volgens den teneur en extent der beſondere Heerlijckheden en Landeryen, die ſy van de Kroon hielden: waer deſe niet proportioneel waren nae de gelegentheydt der ſake, wierdt het reſterende uyt gemaeckt met Onderdanen, verſamelt uyt liefde tot hun Prins en Vaderlandt; uyt een begeerte tot conqueſten en buydt; uyt een noodwendigheydt van defentie, aen malkanderen hangende door verbintenis ofte Religie; en aen-geprickelt door eere, wraeck-luſt ofte gierigheyt (niet om 't geen ſy van hare Leydts-luyden ſouden konnen bekomen, maer van hare Vyanden.) Een Veldt-ſlagh of twee, deſtigh af gemaeckt, heeft den Oorlogh ter neder geleydt: en eenen Oorlogh, een twiſt van een geheele eeuwe geſlecht, en de ſaeck of het landt daer om getwiſt wierdt gewonnen of verloren, tot dat de veranderingh van tijden en voor-vallen de ſelve tot een nieuwe deciſie brachten, tot dat de deughden en ondeughden der Princen die ſtercker of ſwacker maeckten, ofte in liefde en gehoorſaemheyt van 't volck, ofte in ſoodanige ordres en gewoonten die d'Onderdanen meer of min ſtrijdtbaer ofte verwijſt maeckten. Landt-militie ofte Guarden ſteeds in dienſt te houden, wierdt nergens by Wettelijcke Princen in hun eygen ofte Erf-landen gebruyckt, dan alleen by Conqueſteurs in veroverde ofte t'onder-gebrachte Provintien; ofte by Uſurpateurs binnen's Landts; en dienden ſlechts tot defenſie der Onderdanen, niet tegens de Vyanden.

Deſe ordres ſchenen eerſt in *Europa* verandert geweeſt te zijn, door de twee Staten van *Venetien* en *Hollandt*, beyde kleyn in 't begrip van Landt-palen te Lande, en ſich uyt-ſtreckende op de grenſen van machtige Naburen; beyde ſwack in 't getal van in-geborene Onderſaten: en die minder ſtrijdtbaer zijn te Lande, haer ſoo ſeer tot de Negotie en ter Zee begevende: doch beyde vermogende in Rijckdom en Negotie; waer door ſy getracht hebben in ſterckte

van

van natuurlijcke Onderdanen, hare Naburen gelijck te worden, door Uytheemſche loon-trekkende Krijghs-benden; en hare Frontieren te beſchermen door de konſt van Fortificatie en ſterckte van plaetſen, welcke met Belegeringen den Oorlogh wat langer mochten doen duuren, ſoo wanneer ſy geen Battaijje dorſten avonturen, en maken alſoo datſe veel eer door macht van geldt, dan door wapenen ge-eyndight wierde. Hier om zijn die Princen, welcke aen den bodem van deſe Staten grenſden, genoodſieckt de ſelfde voorſieningen te doen: welcke by continuatie van Oorlogen op het vaſte Landt van *Europa* zijn toe-genomen, t'ſedert de opkomſte van deſe Staet, tot de Vrede der *Pirineen*, tuſſchen Princen aen malkanderen grenſende, en zijn alſoo tegens ſchielijcke in-vallen op hun hoede geweeſt.

Over ſulcks is de macht van deſe Provintien niet af te meten by 't getal ofte humeuren hunner Onderdanen, maer by de ſterckte van haer Scheep-vaert en ſtaende Troupen, welcke ſy geſtadigh in dienſt houden, ſelfs ten tijde van Vrede; en door welcker beyde getal ſy beſtandigh geweeſt zijn om een Oorlogh te Water en te Lande te voeren; door hun gedurige inkomſten het eerſte te maintineren: en door de laſten van tijdt tot tijdt, hebben ſy het ander van onderſtandt konnen voorſien.

Ick en wil hare Frontier-ſteden ('t welck een gemeene ſtellinge is) niet op-halen, nochte de Soldaten die ſy van doen hebben om die te beſetten; nochte den aerdt en verſcheydentheydt van hare ſchattingen en impoſten: alhoewel ick een pertinente lijſt daer van by my hebbe, verklarende de veelerhande prijſen daer yeder Provintie en Stadt nae proportie op-geſtelt is; maer dit diſcours ſou dit ons Tractaet met een grooten hoop van verdrietige ſtoffe doen opſwellen, en weynigh om 't lijf hebben; ick ſal my derhalven vernoeght houden met een enkel verhael van 't geen my bericht is van Perſonen onder haer die daer beſt op-loſſinge van konden doen, nopende hun Militie en algemeene inkomſten.

d'Ordinary inkomſte van deſe Staet, beſtaet, ofte in 't geen gelicht wordt in de geconqueſteerde Steden en 't Landt van *Brabandt*, *Vlaenderen*, ofte den *Rhijn*: het welck t'eenemael door de Raedt van Staten geadminiſtreert wordt, ofte in d'ordinary Fonds die de ſeven Provintien alle Jaren verſorgen nae hun beſondere proportien, op petitien van de Raedt van Staten, en rekeningh van d'onkoſten van het aenſtaende Jaer door haer ingelevert aen de Staten Generael; en deſe inkomſte bedraeght Jaerlijcks twaelf millioenen, yeder millioen uyt makende ongeveer negentigh duyſent ponden ſterlinghs Inlandtſch geldt.

Het voornaemſte Fonds waer uyt deſe penningen gefourneert worden, zijn d'Accijſen en Tollen. Het eerſte is groot, en ſoo algemeen, dat ick gehoort heb van ſommige die daer acht op genomen hebben *t'Amſterdam*, dat als men in een Herbergh een Schotel Viſch wil eten met de gewoonlijcke Saus, omtrent de 30 beſondere Accijſen betaelt worden, voor 't geen dient tot ſoo een kleyn gerecht. Het laetſte en loopt niet hoogh, en wordt in 't beſonder tot *d'Admiraliteyt* aen-geleyt.

Uyt deſe inkomſten worden op-gemaeckt d'onkoſten van de gantſche Militie, van alle publijcke Officieren van Staet, en Geſanten ofte Miniſters buyten 's landts, en d'intereſt van omtrent 13 millioenen, welcke de Staten Generael ſchuldigh zijn.

De Soldaten die ſy in 't Jaer 1670 in dienſt hielden, en dat in ſoo een generale Vrede, en na alle reformatien beſtonden uyt ſes-en-twintigh duyſent twee hondert Man; in 10 Regimenten Ruytery, uyt-makende 50 Troupen, en 19 Regimenten Voet-volck beſtaende in 380 Compagnien. De gedurige onkoſten van deſe Soldaten, quamen haer 's Jaers te ſtaen, op ſes millioenen een hondert negentien duyſent guldens.

Hare *Admiraliteyten* in tijdt van Vrede, houden in hun dienſt tuſſchen de dartigh en veertigh Oorlogh-ſchepen, die ſy gebruycken om nu en dan hare Koopvaerdy-ſchepen te convoyeren; met een Eſquadre van acht of tien Schepen, om op die van *Algiers* en de *Corſairen* in de Middelandtſche Zee een wakend oogh te houden: en ſommighe

die

die sy altijdt gereet houden in hare Havens, om in alle schielijcke voorvallen ofte gelegentheden van de Staet te konnen gebruycken. De gemeene onkosten der *Admiraliteyten* in dese Equipagie, en 't getimmer van Schepen, beloopen omtrent ses millioenen 's Jaers.

Behalven de schult van de *Generaliteyt*, is de Provintie van *Hollandt* schuldigh, omtrent 65 millioenen, waer voor sy vier ten hondert aen interest betalen; maer ten opsicht van het Capitael en Interest, gaet dit soo glat en preçijs, dat men daer noyt twee mael hoeft om te vragen. Sy mogen op nemen soo veel gelt als sy begeeren. Die hier sijn gelt mach brengen, reeckent het voor een groot faveur: en als sy van de hooft-som yet afleggen, soo wordt het ontfangen met schreyende oogen, niet wetende waer sy haer gelt soo veyligh gemakkelijck sullen op interest doen; en de gemeene inkomsten van particuliere Personen liggen veel op de Kantoren, van de *Generaliteyt*, ofte van de besondere Provintien, welcke Registers houden van dese publijcke schulden.

Wat belanght de verscheydene Impositen en Accijsen: welcke op vaste onroerende goederen zijn, als Huysen en Landen, worden door Magistraets-personen der besondere plaetsen verfamelt, en door haer betaelt aen d'Ontfangers, om dat beyde het getal en de waerdy daer van bestendigh blijven, en gemackelijck te kennen zijn; dewelcke uyt onsekere consumptien bestaen, worden op-geveylt aen de meest-biedende, sommige voor 3 maenden, sommige voor 6, en sommige voor een heel Jaer.

d'Infamelinge, ontfanghst, en omdeylinge van alle publijcke penningen, geschiedt sonder dat d'Administrateurs daer van yets van particulieren daer voor trekken, maer hebben seker geset salaris van den Staet, 't welck sy door eenige private practijcken ofte af-persingen niet en derven vermeerderen; in voegen dat soo yemandt een handt-schrift van eenige publijcke schult heeft, die gaet soo seker als of hy soo veel gereet gelt in sijn kas had, de betalinge gewis en vast gaende op d'invorderingh, sonder kosten of moeyte; en over gemaeckt in wat gelt dat men wil, als de prompste Wissel-brief.

d'Extraordinaire inkomsten zijn, soo wanneer by tijde van Oorlogh oft' eenige andere hoogh-dringende nooden, de *Generaliteyt* eenige extraordinary contributien toe-staet: als somtijdts den hondertsten penningh van de goederen der Inwoonderen; als Hooft-geldt, Schoorsteen-geldt, oft' eenige andere subsidien ofte betalingen, na datse eens konnen worden en de gelegentheyt vereyscht, 't welck te met soo hoogh gegaen heeft, dat yeder Persoon die van d'eene plaets of Stadt na d'ander treckt, het zy in een Koets of Schuyt, op een Wagen of te Paert Passagie-gelt heeft moeten betalen.

Door alle dese middelen, in het eerste Jaer van d'Engelsche Oorlogh, in 't Jaer 1665, wierdender ghelicht in de Provintien 40 millioenen, waer van 22 in de Provintien van *Hollandt*; en toen de Bisschop van Munster op dien selfden tijdt een inval in haer Landt dee, hadden sy in 't Jaer 1666, boven de 60000 Man in dienst te Lande, en meer als hondert Oorlogh-schepen te Water.

De groote achtbaerheyt van dese Natie op die tijdt, scheen te recht den roem van d'onse te hebben doen op-steygen: welcke in de Jaren 1665 en 66 Oorlog voerde, niet alleen tegens dese machtige Staet, maer ook tegens de Kroonen van *Vranckrijck* en *Denemarcken* met haer t'samen-spannende; en dat op soodanigen tijdt toen dit Koninckrijck ghenoodsaeckt wierdt t'huys te worstelen; met de jammerlijcke effecten van een Inlandtsche woedende Pestilentie, die in de 3 Maenden van 't eerste Jaer een ongelooflijck getal van volck wegh geveeght heeft; en met dat grouwlijck vuur, 't welck in 3 dagen van het tweede Jaer in d'alsche leyde, die oude en vermaerde Stadt *London* (het herte en middel-punt van onse commercie en rijckdom) verslindende het grootste gedeelte van des selfs Gebouwen, en een onmatige proportie van des selfs rijckdom: in 't midden nochtans van dese ongelukkige voorvallen, hadden dese twee Somers de eere van drie Zee-slagen der machtighste Scheeps-vlooten, die malkanderen op den Oceaen oyt hebben ontmoet: waer van twee met geheele en ontwijffelbare Victorien, en met een vervolginge van onsen Vyand in sijn Havens quamen te eyndigen. De

derde

derde Zee-ſlagh begonnen zijnde in een ongelukkige verdeeltheydt van onſe Vloot; met 90 van hare Schepen, tegens 50 van d'onſe: en in ſpijt van ſulcke disadvantagiën aen-gehouden hebbende ofte vernieuwt zijnde, 3 achter-een-volgende dagen (in welke wy haer eerſt alle morgen aen boort quamen) is eyndelijck af-ghaloopen met een eenparighe en onderlinghe ſwackheyt ofte vermoeytheydt aen beyde kanten; d'ontramponeerde Schepen en 't ghereetſchap, nevens het gebreck van Kruyt en Ammonitie, hebbende ongecideert gelaten de grootſte actie die men lichtlijk in eenige Hiſtorien ſal vinden aengeteeckent; en in deſe Batailje, alſoo de Heer de *Wit* tegens my heeft bekent, hebben onſe Natie en de Matroſen, door hun onverwinnelijcke kloeckmoedigheydt meer eere in-geleyt, dan ſy met de twee andere Victorien hebben behaelt; dat hy verſekert was dat ſy haer volck de twee volgende dagen, na de disadvantagien van de eerſte, noyt aen 't ſlaen hadden konnen krijgen; en hy vertroude dat geen ander Natie daer capabel toe was dan d'onſe.

Ick en ſal niet oordeelen hoe wy een eerlijcke Vrede quamen te miſſen in de ſes naeſt-volgende Maenden, na 't geluck van onſe laetſte Victorie en de verkregene eere van dien Oorlogh; maer gelijck een rouwe handt een been haeſt kan komen te breken, daer veel konſt en ſorgen toe vereyſcht worden, om het ſelve tot ſijn voorige ſterckte en proportie wederom te brengen. Soo kan ook een Miniſter van Staet ſich haeſt in een Oorlogh in-wikkelen: maer 't is alle mans werck niet om de tijden te weten en de wegen uyt te vinden om Vrede te maken: nochtans toen na de gevoelige uytkomſten van een ongelukkige verwaerloſinge, een indifferent Tractaet geſloten wiert tot *Breda*, in 't Jaer 1667, binnen ſes Maenden daer na, ſoo wierdt door een Alliantie met deſen Staet, in *Januario* 1668, (die met een ongeloofflijcke vreughde en gejuygh onder de hare wiert aengenomen) ſijn Majeſteyt d'ontwijffelbare Arbitrateur van alle d'affairen in't Chriſtendom: hy maeckte Vrede tuſſchen de twee groote Kroonen tot *Aken*; 't welck by all' de werelt volkomentlijck geavoueert wierdt ſijn werck te zijn, en 't welck met een eenparigh gejuyg van Chriſten-Princen buyten, en van ſijn Onderdanen binnen 's Landts aengenomen wierdt: en voor drie achter-een-volgende Jaren door d'onwrickbare Alliantie en aenhangh der Vereenighde Staten, bleef ſijn Majeſteyt abſoluyt Meeſter van de Vrede des Chriſtendoms, en als gevende palen aen de grootſte, ſoo wel als beſchermingе aen de ſwackſte ſijner Naburen.

HET VIII. HOOFTSTUCK.

d'Oorſaken van hun val in 't Jaer 1672.

DIt moet men voor vaſt ſtellen, dat gelijckerwijs als deſe Staet in den loop en voortgangh van des ſelfs grootheyt, ſoo veel Jaren geleden, geſchenen heeft als een Comeet, ſoo ſcheenſe ook in de revolutien van deſe laetſte Somer te vallen als een *Meteoor*, en heeft ſoo wel door het een als door het ander de werelt verbaeſt gheraeckt. Soo wanneer men aenmerckt dat ſulck een Macht en Rijckdom, daer, van ghedacht is in het laetſte Hooftſtuck, binnen de tijdt van een Maent als ter neder gevelt is: dat de Franſe Troepen ſonder ſlagh of ſtoot, of by na ſonder tegen ſergen, in ſoo veel van hare Frontier-ſteden, vermaert in de Belegeringen en daden der Spaenſche Oorlogen, quamen in-vallen als in opene Vlekken; de meeſte ſonder eenigh tegenweer altoos, en in alle niet ſoo weynigh, dat hun groote Rivieren, welcke voor een onverwinnelijcke verſekertheyt voor de Provintien van *Hollandt* en *Vytrecht* ghehouden wierden, met ſoo groot gemack en weynigh weder-ſtandt, als Slooten, wierden bevaren. Kortom, dat ſelfs de herten van een volck, ſoo valiant van ouds tegens *Romen*, ſoo hardneckigh tegens *Spanjen*, nu t'onder-gebracht ſouden worden, en alles als verlaten oor de noot aen de man quam: ſoo mach men met rechte gaen na de verborgene en beſtemde uytgangen van alle menſchelijcke grootheydt, om reden te bekomen

men van ſoodanige revolutie: ofte veel tot d'onnavorſchelijcke beſluyten en onwederſtandelijcke macht der Goddelijke voorſienigheydt: alhoewel het niet goddelooſer ſchijnt die in twijffel te trekken, dan met onſe ſchael te wegen; ofte d'uytkomſten en beweginge van die eeuwige wille en macht weder te brengen tot een gelijckformigheydt, met het geen gerekent wordt rechtvaerdigh, ofte wijs, ofte goedt, door de gewoonlijcke toeſtemmingh, ofte het engh begrip van arme ſterffelijcke menſchen.

Maer gelijck als in de na-vorſchinge en aenmerckinge, ſelfs van natuurlijcke en gemeene ſaken, ons talent, duchte ick, veel eer is te praten dan te weten: ſoo mach het ons vry ſtaen nae alle dingen te vernemen, en daer van te reden-kavelen, ſoo langh als wy geen ſekerheydt ſtellen, ofte dat een onlochbare waerheyt noemen, 't welck alle dagen van tien duyſent wordt ontkent: nochte die opinien voor onredelijck keuren, welcke wy weten dat ſoodanige houden die wy voor redelijcke menſchen erkennen. Ick ſal dan ſoodanige omſtandigheden op-ſtellen, die my op 't baerblijklijckſte in deſe revolutie ofte omkeeringe van ſaken, ſchijnen t'ſamen geſpannen te hebben. Latende de oorſaken die men minder kan onderſcheyden, aen 't onderſoeck van perſonen, die meer onderſcheyds konnen maken.

En voor eerſt houd' ick het daer voor, dat hun ongemeene groote Koop-handel, waer door ſoo ſy groot zijn geworden, oock een oorſaeck is geweeſt van hun val: alſoo daer door d'aengeborene aert van hun natuurlijcke Onderdanen en Inwoonderen, is afgewendt van de hanteringe der Wapenen, tot bedrijf van Negotie, en tot oefleningh van de konſten van Vrede; de gantſche avontuur van haer laetſte Oorlogen, aen Uytheem che en gehuurde Krijghs-benden bevelende; waer door de moed en couragie van hun Natie (gelijck in een ander Hooft-ſtuck is aen-geweſen) veel vermindert is geworden, en maeckten dat de Borgers ſoo weynigh gewichts toe-brachten tot defenſie van hare Steden; daer ſy in de vermaerde Belegeringen van *Haerlem*, *Alckmaer* en *Leyden*, haer ſoo dapper geweert hebben, dat het hette der *Spaenſche* Legers daer door in de ſchoenen gingh ſincken, en de Fortuyn van haer affairen een keer nam.

Naeſt daer aen was de *Munſterſche* Vrede, waer meé ſy nu meer als 20 Jaren langh haer al te geruſt en veyligh hielden, om van eenige Vyanden te Lande beſprongen ofte aengetaſt te worden; en hier om hebben ſy 't daer geheel op aen geleyt om ſich machtigh ter Zee te maken, zijnde t'ſedett twee *Engelſche* Oorlogen in die tijdt geoeffent: en die door de kleyne Jaerlijckſe tochten na de *Straet*, tegens die van *Algiers*; en andere *Corſairen* van de *Middellandiſche* Zee quam te verwakkeren.

Een ander oorſaeck was, hun al te groote ſpaerſaemheydt in ſoo veel van hun beſte Uytheemſche Officieren en Troupen op de *Munſterſche* Vrede te reformeeren: door welckers dapperheyt en beleydt, *Spanjen* tot inwilligingе en beſluyt van de Vrede-handelingh ſoo ſeer bewogen wierdt.

Maer 't geen voor al gevordert heeft tot verſwackinge, en in der daet tot verbrieſelingh van de macht van hun Landt-militie, was de veranderingh van hun Staet, het welck gebeurde door het *Eeuwigh Edict van Hollandt en Weſt-Vrieſlandt*, op de doodt van de laetſte *Prins van Oranjen*, om de macht van Stadthouder uyt hun Provintie te ſluyten, ofte ten minſten om de ſelve van de bedieninge van *Capiteyn-Generaal* af te ſonderen. Van die tijdt af heeft het voornaemſte deſſein en de bewerckinghe van die Provintien daer toe geſtreckt, om allenghskens alle oude Officieren, ſoo In-geborene als Uytheemſche uyt te ſchoppen, welcke eertijdts de Prins van Oranjen trouw geſworen hadden, en geoordeelt wierden het intereſt van dat Huys noch toe-gedaen te zijn; en het gebiedt over hun Militie, de Soonen ofte Neven van Borgermeeſters en andere Officieren en Gedeputeerden in den Staet op te dragen, welcke ſy oordeelden de conſtitutien van hun populaire Regeeringh getrou te zijn, en goedt genoegh

voor

voor een eeuwe, daerſe geen apparentie ſagen dat haer een Vyandt te Lande ſou aen taſten.

Edoch, het humeur van gunſt tot den Jongen Prins, ſoo in het Volck als de Militie, en was door geen Medicijnen ofte bewerckingen, het zy van regireusheydt ofte loosheydt te ontbinden ofte te verſpreyden: maer groeyde met de Jaren van de Prins in het verborgen op, ſteeds voor-ſpellende eenige revolutie ofte veranderingh in den Staet, als hy tot de Jaren mocht gekomen zijn om daer na te ſtaen, en ſich van de algemeene genegentheden des Volcks te dienen: zijnde een Prins die by de groote qualiteyten van ſijn Koninclijck bloedt, de populaire deughden voeghde van ſijn Landt; zijnde ſtil-ſwijgende en vol van gepeynſen, en genegen om te hooren ende te vernemen, van een geſont ende beſtendigh verſtandt, perſiſterende by het geen hy eenmael hadde gereſolveert ofte af-geſlagen, grootelijcks beyverende en behertigende 't geen hy onder handen heeft, ende ſich weynigh tot vermaeck begevende, Godtvruchtigh zijnde in de Religie ſijns Landts, doch oock tot meê-waerdigheydt tot andere geſintheden: plegende matigheydt, ongewoon voor een van ſijn Jaren, ende onder ſoo een Climaet geboren; ſuynigh in 't gemeen beſtier van ſijn goederen, en by gelegentheydt oock groot-dadigh, groot van geeſt en hert, vlammende op de glorie van militaire daden, met een ſtercke ambitie om groot te worden, doch eer door gedienſtigheydt dan ſlaverny van ſijn Landt. Kort om, een Prins verçiert met veele deughden, ſonder dat'er eenige ondeught ſchijnt onder te loopen.

In den *Engelſchen* Oorlogh, begonnen in het Jaer Seſthien-honderdt-vijf-en-ſeſtigh, hebben de Staten alle Engelſche Troupen dieſe toen in dienſt hadden, af-gedanckt, d'Officieren ende Soldaten van onſe Natie die haer by bleven, ſteeckende onder andere Compagnien ofte Regimenten van haer eygen. Na der *Franſſen* in-val in *Vlaenderen*, ende de naeuwe Alliantie tuſſchen *Engelandt* ende *Hollandt* in het Jaer Seſthien-honderdt-acht-en-ſeſtigh, hebben ſy ſulcks oock gedaen met alle de Franſchen die in haer dienſt bleven; ſulcks dat de beſondere lichamen van deſe twee Natien, welcke altijdt met het grootſte deel van de eere en geluck hunner Oorlogen gingen ſtrijcken, van malkanderen nu t'eenemael geſcheyden waren, en de Militie die ſy noch in dienſt hadden, beſtondt eeniger mate geheel uyt haer eygen Ingeborene, ontzenuwt door de langhdurige oeffeningh van Negotie, en konſten die de Vrede meê brenght.

Want ſy waren een al te groote, voor eenige van de geringer Princen, hare geburen in *Duytſlandt*: ende al te gheruſt van dat hun eenigh gevaer van *Spanjen* ſoude over komen, als die ſoo wel hun macht als humeuren kenden; ende daer-en-boven naeuw verbonden zijnde, en ſoo met *Engelandt* als *Sweden*, door twee beſondere defenſive verbindingen, ende in een algemeene Triple Alliantie, konden ſy geen gevaer uyt *Vranckrijck* voorſien, die ſy meenden dat de Couragie nochte macht ooyt ſouden hebben, om tegens ſoo machtige Bondt-genoten in het Veldt te derven komen: ende ſoo wanneer *Vranckrijck* het hert al mocht hebben, dat ſy dan op een conjunctie met den Keyſer en Spanjen vaſt mochten gaen.

Daer benevens wiſten ſy wel dat *Vranckrijck* haer niet konde aen taſten, ſonder door *Vlaenderen* ofte *Duytſlandt* te paſſeeren: ſy waren wel verſeeckert dat *Spanjen* haer door het eerſte geen door-tocht ſouw gonnen, ſoo ſy in de oppoſitie daer van geſtijft wierden, als voor-hende het onvermijdelijck verlies van *Vlaenderen* op dat van *Hollandt*: ende ſy en konden qualijck gelooven dat een Hoogh-duydtſche Vorſt haer ſouden laten door trekken, ſoo wel tegens de d'uyt-gedruckte wil en meeninge des Keyſers, als tegen het algemeene Intereſt van 't Keyſer-rijck: ſoo dit ſy hoopten dat d'Oorlogh ten minſten in hate naburige Provintien ſouw geſtuyt worden; tot welcker defenſie ſy de gantſche macht van hun Staet gereſolveert waren in 't werck te ſtellen; en ſouden haer oock dapper te weer geſtelt hebben, ingeval de twiſt aen een anders deur dan haer eygen begonnen had.

Sy en konden haer niet in-beelden dat *Engelandt* ende *Vranckrijck* ſouden t'ſamen-

ſpannen om hun Staet te ruineren; want onſe conſtitutien onbewuſt zijnde, konden ſy niet voorſien hoe wy ons intereſt daer in ſouden vinden, alle Staten af-metende by 't geen ſy oordeelen hun intereſt te weſen. Sy en konden oock niet gelooven, dat andere Princen en Staten van *Europa* ſouden gedogen dat de macht van *Vranckrijck* met ſulck een conqueſt als *Hollandt* was, vergroot ſou worden.

Behalven deſe publijcke conſideratien, warender noch andere particuliere ten opſicht van de factien onder haer; en ſommige van hare Miniſters en waren niet voorbatigh nochte gedweegh genoegh om haer beſt te doen, ten eynde datſe ſulcke conjuncturen die haer dreyghden, vroegh mochten breken ofte diverteren: alſoo ſy niet buyten hope waren datſe door hun gebrokene meſures met *Vranckrijck* te vernieuwen, mochten eyndigen: daer die van aen de Republijckſe kant meer na helden, als voor-ſiende d'influentie die hare Alliantien met *Engelandt* noodſakelijck met 'er tijdt moeſten hebben, tot herſtellinge van de Prins van Oranjens authoriteyt: en ſy dachten als het op het nijpen al aen quame, dat hun een veylige conditie in d'eene Marckt of d'ander niet en konde ontſchieten, hebbende ſoo een ongemeene groote ſchat in voor-raedt, om by alle goede gelegentheyt aen te taſten en te gebruycken.

Deſe conſideratien hebben haer drie ongelukkige mis-ſlagen in hare Negotiatien buyten 's Landts doen begaen: want ſy maeckten een Alliantie met *Engelandt*, ſonder verpandinge van een goet vertrouwen en vriendtſchap: ſy braken hare conditien met *Vranckrijck*, ſonder nieuwe met *Spanjen* te ſluyten: en ſy maeckten rekeninghop d'aſſiſtentie van *Swieden*, en hare naburige Vorſten van *Duytſlandt*, ſonder de ſelve aen haer te verſekeren, met voort-ſettinge van ſubſidien eer den Oorlogh begon.

Eyndelijck, de *Prins van Oranjen* b gonſt nu vaſt 22 Jaren out te worden, zijnde de beſtemde tijdt van de Staten van *Hollandt*, t'ſedert hun Alliantie met ſijn Majeſteyt, in 't Jaer 1668, ingegaen, vaſt geſtelt, om hem tot de bedieninge van *Capiteyn-Generael* en *Admirael*, doch ſonder dat van Stadthouderſchap, over hun Militie t'avanceren; doch hoe deſe tijdt meer naderde, die lichtlijck een nieuwe gedaente in haer Regeeringh ſou gemaeckt hebben, hoe ſommige van hun Miniſters, die meer ſchenen te verſchuyven ofte te bepalen; de Prins in 't tegendeel begonſt confident te worden op de voorige beloften, ofte ten minſten noodiginge van *Hollandt*, en oock van d'andere ſes Provintien, welcke eens waren in ſijn avancement, en ſijn party door hun hope en d'uytſtekende deughden van deſe Jonge Prins (nu bequaem geworden tot eenige actie en entrepriſe) aen-gemoedight, waren gereſolveert dit poinct tot een ſchielijcke *deciſie* te brengen; waer tegens d'ander party haer ſocht te kanten, en all' hare krachten in-ſpande om ſulcks te beletten; in voegen dat deſe ſieckte die ſelfs in d'ingewanden van deſe Staet ſoo langh had gewerckt, nu recht in haer crits ſcheen te zijn, als wanneer een conjunctie van twee machtige Koningen, op die ſelfde tijdt haer een onverwachte en furieuſe in-val te Water en te Lande toe-bracht, door een Koninckliycke Scheeps-Vloot, meer als tachentigh ſterck, en een Leger geen minder Volck te Lande uyt-makende.

Toen de Staten nu deſe wolcke over haer ſagen op-komen, begonſten ſy (een tijdt langh eerſt vertrouwt hebbende datſe ſou over drijven) met hun gewoonlijcke wakkerheyt, niet alleen binnen om te ſien nae een ſchuyl-plaets, maer oock buyten 's Landts; doch in beyde te laet, de ſelve af te wachten van Princen, hunne Geallieerden en geintereſſeert in hun gevaer; die verre af waren, en konden niet vroegh genoegh by de wercken zijn: die naerder waren, wilden haer noode in een gevaer ſteken daer ſy niet genoegh tegens voorſien waren; de meeſte ſagen graegh dat de hooghmoedt van deſen Staet aen het dalen raeckte; ſommige dat ſy hun moedt aen haer mochten koelen om het leedt haer aen-gedaen. Veele wilden haer gemortificeert hebben die haer niet geruineert wilden hebben; en ſoo reſolveerden ſy alle haer te laten varen, om den ſtorm van eenen *Veldt-tocht* uyt te ſtaen ſoo ſy beſt konden; 't welck ſy vertrouwden niet veel te konnen vorderen tot hun ondergangh,

aen-

aen-gemerckt de grootheyt van hun Rijckdom, het getal van hun Militie, en de ſterckte van hare Plaetſen.

De Staet ondertuſſchen had hare Krijghs-benden tot 70000 Man toe vergroot, en begoſt de Fortificatien van hare Frontier-ſteden te repareren: maer ſoo groote lenghte van hun Landt, lagh voor dèr *Francen* in-val open aen de kant van *Keulen* en *Luyck*; en voor den Biſſchop van *Munſter*, hun oude Vyand, aen de kant van *Weſtphalen*, dat ſy niet wiſten waer ſy 't eerſte gevaer ſouden waer nemen, ofte haer daer tegens voorſien: en terwijl ſy hun Militie en ſorgen vaſt verdeelden, tot verſekering van ſoo veel Guarniſoen-plaetſen, hebben ſy eygentlijk geen ſoo ſeer verſorght als *Maſtrichs*: dat de *Francen* achter haer lieten, en vielen aen op de Steden aen de Rhijn-kant, en in 't herte van hare Provintien.

Daer-en-boven, de Miniſters die 't bewind ſteeds van d'affairen hadden, hebben veel eer de ſterckte en order van hun Scheeps-vloot, dan die van haer Militie behertight; het zy als meer gebeten op *Engelandt* dan *Vranckrijck*, van wegen den Oorlogh en de manier van d'intree des ſelfs; ofte dat ſy geloofden dat een Victorie ter Zee den wegh tot een Vrede met deſe Kroon mocht banen; ofte dat ſy hoopten dat hare Steden haer ſoo dra niet en ſouden ontvallen, of al eer dat 't er 3 of 4 verlooren wierden, de ſaeck ter Zee ſou af-gedaen zijn; ofte dat ſy miſſchien wel mochten lijden dat de *Prins van Oranjens* eerſte in-treé in het gebied over hare Legers, met eenigh ramp vergeſelſchapt mocht gaen, en alſoo dienen tot hun deſſein van d'Authoriteyt te beſnoeyen, daer ſy genoodſaeckt waren hem de naem van *Capitein-Generael* te laten behouden. En in der daet, dit ſcheen niet te ſullen feylen, vermits den ſlechten ſtandt van hun oude Militie, die ſchielijcke lichtingen van hun nieuwe, en de hooghte van hun factie in de Staet nu uyt-gebarſten was: waer door de Steden en Troupen in twijffel waren onder wiens baniere ſy vochten, en wiens ordere, die van de Prins ofte die van de Staten, ſy hadden te pareren.

Daer gebeurde op de ſelfde tijdt een voorval, hun Climaet ongewoon, van een geweldige drooghte in het begin van de Somer, waer door hare wateren ondiep wierden, op plaetſen die men met de groo tſte Smicken plach te bevaren; en hier-om waren ſy te meer bekommert en verleghen met de defentie, gelijck het de Vyanden te ghemackelijcker hadden in het paſſeren van die groote Rivieren, welcke tot geen kleyne beveyliginge van hun Landt geoordeelt wierden te ſtrecken.

En ſoodanigh was het geſtelt met d'affairen van deſe Republijcke, toen den Oorlogh uytberſte met die ongeluckige uyt-komſten, welcke noodſakelijck een Koninckrijck ofte Staet moeten vergeſelſchappen, daer het gebeurt dat het gewelt van een Uytheemſche invaſie gepaert gaet met de verwerringe van een Inlandtſche beroerte ofte onluſt, welcke, gelijck quade humeuren in een lichaem, maken dat een kleyne wonde gevaerlijck, en een groote doodlijck zy. Sy waren ſteeds een groot lichaem, doch ſonder hun gewoonlijcke ziele; ſy waren wel een Staet, doch dat *on-Vereenighde Provintien*; hare Steden waren ontbloot van alle order, hare Borgers wiſten van geen gehoorſaemheydt, hare Soldaten van geen diſcipline: en alle man was de moed in de ſchoenen geſonken: dier anders in alle Belegeringen, de herten der Mannen de Wallen beſchermen, en niet de Wallen de Mannen; en voorwaer, het was de naem van *Engelandt* haer met eenen den Oorlogh aen ſeggende, die hare herten een verſlagentheydt aen-joegh, en meer deê tot verlies van ſoo veel Steden en ſoo veel Landt, dan de Legers van *Munſter* ofte van *Vranckrijck*. Soo dat alle omſtandigheden aen-gemerckt zijnde, het lichter ſchijnt reden te konnen geven waerom ſy ſoo veel verlooren hebben, dan waerom ſy de reſt behielden.

Yemant met de kaert ſpelende, en ſiende dat hy een ſeer goet ſpel, of in ſijn eygen, ofi' in een anders handt onvoorſiens komt te verlieſen, of hy denckt licht of hy 't had konnen ſchutten, en hoe hy had behooren te ſpelen; dit ſal oock een natuurlijcke vraegh zijn, nopende den val van deſen Staet, en ſeer ſwaer om op te loſſen.

Na den geweldigen aenwaſch van de *Franſche* en verminderinge van de *Spanſche* Macht,

Welcke den in-val in *Vlaenderen* na ſich ſleepte, in het Jaer ſeſtien-honderdt-ſevenenſeſtigh, had de Staet een ſeer quaet ſpel te ſpelen; of zy moeſten *Vlaenderen* t'eenemael ſien verlooren gaen, ende met goede oogen aen te ſien dat *Vranckrijck* (die ſy wel mochten ſetten, als een Bondt-genoodt, maer ontſagen als een Buur-man) op hare Landt-palen quame grenſen: ofte anders moeſten ſy *Vranckryck* toe-vallen, en *Vlaenderen* met malkanderen deelen, doch ſy wiſten wel wat het was met den Leeuw den Buyt te deelen; ofte ſy moſten met *Spanjen* t'ſamen ſpannen om *Vlaenderen* tegens *Vranckryck* te beſchermen, dat is, met haren ouden Vyandt, haren ouden Vriendt te keer te gaen; ofte eyndelijck met *Engelandt* aenſpannen tot defentie van *Vlaenderen*; nochte brekende, met *Vranckrijck* nochte *Spanjen* toe-vallende; en een bemiddelingh maken, doch eenighſints van een rouwen aert; veel eer een Vrede voorſchrijvende dan die bemiddelende, en dreygende dien Kroon met den Oorlogh dieſe af-ſloegh.

Sy koſen het laetſte, en dat wijſlijck, na alle Mans oordeel: maer ſchoon dat deſe Alliantie gelukkelijck wierdt geplant, nochtans wierdtſe ongelukkighlijck onderhouden, en alſoo quam de vrucht af te vallen en de wortel te verdorren op de eerſte veranderingh van ſayzoenen, ende dat op een ſoodanighe wijſe, ende tot ſulck een hooghte als men nu onlanghs geſien heeft. Ofte ſy de conjunctie van *Engelandt* met *Vranckrijck* hadden konnen beletten, ſal geen deel van mijn ſubject zijn: want ick pretendere niet de geheymen van Staet te kennen ofte te verbalen: ende ick en beooge niet te Schrijven de aenmerckingen van een Ambaſſadeur, maer van een particulier Perſoon, gelijck ick ben, en ſoodanigh als eenigh Edelman lichtlijck had konnen maken, die meer als twee Jaren, gelijck ick gedaen heb, ſijn reſidentie in *Hollandt* gehad heb; en eenighſints, gelijck ick was, genegen tot opmerckingh. Ick ſal ſlechts ſeggen, dat de conjunctie van *Engelandt* met *Vranckrijck*, voor deſen Staet is geweeſt als een van die ſieckten, die de Doctoren ſeggen datſe ſwaer t'onderkennen zijn, daerſe licht zijn te geneſen; maer eenmael ſich klaer openbarende, zijnſe ongeneeſlijck.

Maer gelijckerwijs als *Hollandt*, ſich door *Engelandt*, en *Vranckrijck* tegens *Spanjen* had gedefendeert: ſoo hadſe behooren door *Engelandt* en *Spanjen* gedaen te hebben tegens *Vranckrijck*, ende by tijdts voorſieninge geſtelt tegens hun eygen gevaer, ſoo wel als tegens dat van *Vlaenderen*, door hun geconfedereerde Ligue met *Engelandt* en *Sweden* aen te leggen, en te vorderen tot een naeuwe defenſive Alliantie met *Spanjen*, als een Principael in de Ligue, en t'accordeeren met die Kroon, om tuſſchen haer gedurigh aen *Sweden* eenige Subſidie-penningen te verſchaffen, tot onderhoudinge van hun volck die ſy in dienſt hebben, en dat in tijdt van Vrede. Dit was *Spanjens* begeerte, d'Intereſt van alle die voor hadden de Vrede des Chriſtendoms te verſeeckeren; en ook het gevoelen van ſommige der Hollandtſche Miniſters, hoe-wel niet van de voornaemſte, tot dat'et te laet was; welcks-nae-latigheydt de grootſte foute was ooyt in hare Politie begaen: en is voor het meerendeel geſproten uyt hun oude animoſiteyt tegens *Spanjen*; het welcke, gelijck het was het begin, ſoo had het door deſe uytwerckinge by na geworden het eynde van hun Staet.

Toen den Oorlogh in het midden der gedachte conjuncturen haer aenvangh nam, het valt ſwaer te ſeggen wat haer konde gedefendeert hebben: maer ghelijck als luyden in een Stadt, gedreyght met een ſtercke belegeringh, hare Voor-ſteden laten varen, en de Buyten-wercken niet en achten, welcke ofte in haer ſelven ſwack zijn, ofte uyt gebreck van Volck niet weerbaer; en geſint zijn die Poſten ſlechts wel te beſetten dieſe volkomentlijck konnen bemannen, en lichtelijck ontſetten; om dat het verlies van yeder kleyn Buyten-werck niet alleen het getal verſwackt, maer ook den moedt van het Guarniſoen van binnen doet ſincken.

Soo hadde oock dese Staet, die als belegert wiert door de geweldige en menigvuldige Legers van *Vranckrijck* en *Munster*, behooren, mijns oordeels, voor haer selven slechts drie buyten-wercken behouden te hebben om te maintineren (ick meen drie Posten staende buyten de linien, welcke het voornaemste lichaem van hare Provintien omcingelden.) Dese souden geweest zijn *Mastricht*, *Wesel* ende *Coeverden*; sy souden all' hun overige plaetsen, welcke buyten dese lagen, aen den *Rhijn* oft' in *Over-Yssel* geslecht, en het Volck getrokken hebben in dese Steden, in voegen dat men de selve veel eer als Veldt-legers dan Guarnisoenen gelaten hadde; te weten, 8000 Voet-volck, en 1000 Ruytery binnen *Mastricht*, soo veel ock in *Wesel*, en half soo veel in *Coeverden*, in dien de plaets daer groot genoegh toe ware: soo niet, dan mochten sy een Veldt-Leger geformeert, en met wat grooter getal gefortificeert hebben op de naeste passagie in *Vriesslandt* en *Groningen*.

Van hun overighe Ruytery (zijnde, na mijn gissingh, 4000 sterck) men ten minsten 15000 Voet-volck, souden sy een groot Veldt-Leger geformeert hebben binnen hare Rivieren, ergens omtrent *Arnhem*; het selve met Kanon voorsien, en met alle mogelijcke konst versterckt, en met allerley voor-raet rijckelijck versorght hebben. Het overschot van hun Infantery sou genoegh hebben geweest voor de rest van haer Guarnisoenen, van welcke de Steden aen den *Yssel*, als *Doesburgh*, *Zutphen*, *Deventer* en *Swol*, als geflankeert souden geweest hebben; hoe wel wat van verre, door de stercke Guarnisoenen van *Wesel* en *Coeverden*; en door dat voornaem Leger, een Borst-weeringh hebben.

In dien sy met dese disponeringe van hun Militie, wel sorge gedragen hadden voor de Sterckte en defentie van *Schenckzn-Schans*, *Nimwegen* en *Grave* (welcke alle van gelijcken geschuylt souden hebben onder de vleugelen van dese buyten-posten:) hadden sy, voor soo veel als my bekent is, den Oorlogh mogen af wachten, sonder het herte en de besadightheydt hunner raedt-slagen te verliesen, en niet sonder waerschijnlijckheydt van een defentie te maecken, wel voegende de groot-achtbaerheydt en conquesten van hun Staet.

Want *Mastricht* ofte *Wesel* te belegeren (soo beset met Volck en dapper gedefendeert) mocht de Fransche Legers niet alleen op-gehouden, maer oock in gevaer gebracht hebben; gelijck als *Coeverden* dat van *Munster*. De wederstandt van een van dese Steden, souw de sterckte van all' de rest vergroot hebben: want het fortuyn van Bataillien en Belegeringen gaet de menschen ter herte, na dat se meer of min capabel zijn van een algemeen vertrouwen ofte vreese, die door toe vallen en opinien grootelijcks worden verweckt. Het sou tegens alle gemeene Regulen aen-loopen soo diep in 't Landt te marcheren, om den *Bosch* ofte *Breda*; *Nimwegen* ofte *Graef* aen te tasten, latende sulcke gefortificeerde plaetsen achter als *Wesel* en *Mastricht*, en noch soo veel grooter als dat omtrent *Arnhem*, of schoon eenige van dese drie Posten al verlooren hadden geweest, het en had evenwel niet sonder goede conditien konnen gebeuren, en 't Volck alsoo te rugge doende trekken om de Guarnisoenen wat meer binnen-waerts, ofte de voornaemste gefortificeerde plaets te verstercken, welke gereet sou gelegen hebben om de passagien over hare Rivieren te beletten; en soo 't al op sijn slimste hier aen mocht haperen, het Fransche Leger had evenwel naderhant een gefortificeert Veldt-Leger van 10000 Man moeten aen-getast hebben, ofte soodanigh een Leger hebben moeten achter haer laten, toen sy na *Vtrecht* marcheerden, en in het herte der Provintien: welke beyde aenslagen met geluck van invasie te doen, noyt mijns wetens, zijn in 't werck gestelt.

Daer schijnt in dese vertooninge van defentie, ten minsten eenigh blijck van order

order of beleyd te zijn, daer in het hare geen was; edoch, lichtlijck dat de groote van het onweder buyten 's Landts, en de factien binnen of het herte gebroken, of den cours hunner raedt-slagen tot verwarringe gebracht heeft; doet hier by dat sulcke oude Zee-varende Luyden, in soo stercken Schip dat soo veel stormen sonder eenige schade had uyt-gestaen, niet anders konden dencken, dan dat'et haer swaer most vallen soo veel van haer vracht, voor den aenvangh hier van, buyten boort te werpen. Als alles al geseyt is, weet ick seer wel dat'er niets soo swaer is, als yemandt voor d'uytkomste der saken goede raedt te geven; en niets soo licht dan alsse geschiet zijn, daer wijse reflectien op te maken. Veele dingen schijnen na de reden waerachtigh te zijn, die men uyt ondervindingh valsch bevindt: veele saken daer men sich niet langh over beraed, maer licht over heen loopt, hebben een gelukkige uytkomste. Om dan een besluyt te maken, wy moeten alle bekennen, dat wijsheydt en geluck by God alleen woonen; en onder sterflijcke menschen (soo van hun Personen als Staet) zijn dese de wijste, die de minste dwaesheden begaen; en soodanige de geluckighste, wien de minste ongelucken ontmoeten.

EYNDE.